

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง

รูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทาง
ทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

Driving Mechanism Model of Economy and Society in the
Development Capital of Resource and Thai Cultural Capital

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากร
และทุนทางวัฒนธรรมไทย

Economic and Social Propulsion Mechanism for the Development
of Resources and Thai Cultural Capital

โดย

พระครูใบฎีกาธีรยุทธ ภูโคกหวาย

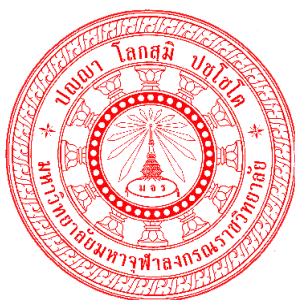
พระเทพศาสนาภิบาล

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

พ.ศ. ๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCURS 800763005

รายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยย่อยที่ ๔ เรื่อง

รูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทาง
ทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

Driving Mechanism Model of Economy and Society in the
Development Capital of Resource and Thai Cultural Capital

ภายใต้แผนงานวิจัย เรื่อง

กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากร
และทุนทางวัฒนธรรมไทย

Economic and Social Propulsion Mechanism for the Development
of Resources and Thai Cultural Capital

โดย

พระครูใบฎีกาธีรยุทธ ภูโคกหวาย

พระเทพศาสนาภิบาล

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี

พ.ศ. ๒๕๖๓

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCURS 800763005

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Sub - Research Report 4

Driving Mechanism Model of Economy and Society in the Development
Capital of Resource and Thai Cultural Capital

Under Research plan
Economic and Social Propulsion Mechanism for the Development
of Resources and Thai Cultural Capital

by

PhrakhrubaidikaTheerayut Phookhokwai

Phrathepsatsanaphiban

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College

B.E. 2563

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya
University

MCURS 800763005

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	รูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย
ผู้วิจัย:	พระครูใบฎีกาธีรยุทธ ภูโคกหวาย และคณะ
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
ปีงบประมาณ:	๒๕๖๓
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) เพื่อสร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย ๒) เพื่อวิเคราะห์กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย ๓) เพื่อนำเสนอกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ กลุ่มประชาชนในชุมชน กลุ่มผู้ค้าและผู้ผลิต และกลุ่มครูภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน ๒๕ คน โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research Methodology) โดย การวิจัยแบบมีส่วนร่วม และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ผสมผสานเข้าด้วยกัน

ผลการวิจัยพบว่า

๑. วิเคราะห์กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย พบว่า เงื่อนไข ข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ในมิติการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทยนี้ นำเสนอแบ่งเป็น ๓ ประเด็น ได้แก่ ๑) ชุมชนกับการจัดการตนเอง ๒) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก และ ๓) ทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทยเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก การพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมในการพึ่งตนเองของชุมชนได้อย่างแท้จริงนั้น เป็นเรื่องที่ต้องใช้ความอดทน เพราะแต่ละขั้นตอนที่ทำได้ต้องอาศัยความเข้าใจ และความร่วมมือร่วมใจจากชาวบ้านในชุมชน เพราะเป็นเรื่องที่จะเกิดผลในระยะยาวมากกว่า จึงอธิบายให้ชุมชนเข้าใจได้ยาก และเมื่อไม่เข้าใจก็มักต้องล้มเลิกเสียกลางคัน ทำให้ความพยายามทั้งหมดที่ผ่านมาเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ แต่อย่างไรก็ดี ถ้าชุมชนหรือหมู่บ้านใดต้องการพัฒนาให้ท้องถิ่นของตนเองดีขึ้นก็จะต้องตั้งใจทำ แล้วก็ต้องทำอย่างเป็นกระบวนการเป็นขั้นเป็นตอน และที่สำคัญต้องจริงจังกับกระบวนการ

๒. สร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมในการพึ่งตนเองของชุมชนได้อย่างแท้จริงนั้น เป็นเรื่องที่ต้องใช้ความอดทน เพราะแต่ละขั้นตอนที่ที่จะต้องอาศัยความเข้าใจ และความร่วมมือร่วมใจจากชาวบ้านในชุมชน เพราะเป็นเรื่องที่จะเกิดผลในระยะยาวมากกว่า จึงอธิบายให้ชุมชนเข้าใจได้ยาก และเมื่อไม่เข้าใจก็มันต้องล้มเลิกเสียกลางคัน ทำให้ความพยายามทั้งหมดที่ผ่านมาเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ แต่อย่างไรก็ดี ถ้าชุมชนหรือหมู่บ้านใดต้องการพัฒนาให้ท้องถิ่นของตนเองดีขึ้นก็ต้องตั้งใจทำ การสร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมนั้น สามารถยึดการจัดทำแผนชุมชนเป็นหลักได้ เนื่องจากการทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ไม่สามารถทำได้โดยการสร้างจากบุคคลภายนอกชุมชน หรือทำโดยการสอน การฝึกอบรม ชุมชนที่เข้มแข็งจะมีกระบวนการในการจัดการของชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีกิจกรรมเพิ่มคุณค่าทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน เป็นเครือข่ายชุมชน และมีการขยายพันธมิตรออกไปนอกชุมชนในลักษณะสร้างความสัมพันธ์” ดังนั้น ทุกชุมชนจึงต้องร่วมกัน สร้างพลังชุมชน และใช้พลังชุมชนในการพัฒนาชุมชน

๓. รูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม พบว่า ชุมชนบ้านวังกะได้มีการจัดทำแผนพัฒนาภายใต้หลักการดังกล่าว โดยมีกระบวนการสำรวจข้อมูลของตนเองรู้จักตนเอง รู้จักท้องถิ่น ก็จะนำไปสู่กระบวนการพูดคุยปรึกษาหารือระหว่างคนในชุมชนท้องถิ่นหน่วยงาน ภาควิชา ทุกกลุ่ม ทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันระดมปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกันทั้งปัญหาเร่งด่วนเฉพาะหน้า และสิ่งที่ต้องพัฒนาหรือฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น นำมาจัดทำแผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในทุกด้านทั้งแผนระยะสั้นระยะกลาง และระยะยาวที่สอดคล้องกับปัญหาความเดือดร้อน ความต้องการ และสร้างโอกาสการพัฒนาด้านต่างๆให้กับผู้คนในชุมชนท้องถิ่นของเราเอง ทั้งการแก้ไขปัญหาความยากจน หนี้สิน ที่ดินทำกิน ราคาผลผลิตตกต่ำ การฟื้นฟูทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดระบบสวัสดิการชุมชน ฯลฯ รวมถึงมีเป้าหมายชัดเจนและมีระบบจัดการร่วมกันเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายการพัฒนานั้น ๆ ก็จะนำไปสู่การฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างเข้มแข็ง และยั่งยืน รวมถึงนำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นในที่สุด

Research Title: Driving Mechanism Model of Economy and Society in the
Development Capital of Resource and Thai Cultural Capital
Researchers: PhrakhrubaidikaTheerayut Phookhokwai
Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Buddhapanya Sri Thawarawadee Buddhist College
Fiscal Year: 2563/2021
Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ABSTRACT

The objectives of this study are: 1) to create a mechanism for economic and social driving in the development of resource capital and Thai cultural capital; 2) to analyze the economic and social driving mechanism in developing resource capital and cultural capital. 3) to propose mechanisms for economic and social driving in the development of resource capital and Thai cultural capital. Sample group And key informants are people in the community Traders and manufacturers And a group of 25 local wisdom teachers using Action Research Methodology by participatory research. And action research Blend together

The research results revealed that:

1. Analysis of the economic and social drive mechanisms for the development of resource capital and Thai cultural capital found that the constraints on the foundation economic development in Nong Lu Sangkhlaburi District Kanchanaburi In this dimension of economic and social driving in the development of resource capital and Thai cultural capital The presentation is divided into 3 issues: 1) community and self-management, 2) local government organization and foundation economic development, and 3) resource capital and Thai cultural capital for driving the foundation economy. The development of potential, resource capital and cultural capital in the real self-reliance of the community It is a matter of patience. Because each step must be understood And cooperation from villagers in the community Because it is more likely to have long-term

effects Therefore difficult to explain to the community And when I did not understand, it had to be abandoned in the middle Wasted all past efforts But however If any community or village wants to improve their own localities, they must do so. And must be done in a process Step by step And most importantly, must be serious about the process

2. Create a mechanism for driving the economy and society in the development of potential capital, resource and cultural capital in the true self-reliance of the community It is a matter of patience. Because each step must be understood And cooperation from villagers in the community Because it is more likely to have long-term effects Therefore difficult to explain to the community And when I did not understand, it had to be abandoned in the middle Wasted all past efforts But however If any community or village wants to improve their own localities, they must do so. Creating economic and social driving mechanisms in developing resource capital and cultural capital Able to stick to the community plan Because of strengthening the community It cannot be done by creating from people outside the community. Or do it by teaching community training that will have a strong community management process. Have shared learning There are activities to increase the value of social capital and cultural capital of the people in the community. Under the system of relations between people in the community Is a community network And the alliance has been expanded outside the community in a way to build relationships. Build community power And use community power In community development

3. The model of economic and social driving mechanism in developing resource capital and cultural capital found that Ban Wang Ka community has developed a development plan under the above principles. By having a process of exploring their own information, knowing themselves Know the local It will lead to a process of discussion among local communities, agencies, all groups and parties to jointly mobilize problems and solutions to solve problems together, both urgent problems immediately And things that need to develop or restore local communities Bring to form an action plan for solving problems and developing local communities in all aspects including

(จ)

short-term and medium-term plans And long-term, which corresponds to the problems, needs, and creates various development opportunities for people in our local communities. Including solving poverty problems, debt, arable land, lower product prices Resource restoration Nature and environment Organizing a community welfare system, etc. including having clear goals And having a joint management system to achieve that development goal will lead to strong and sustainable local community restoration and development, and ultimately lead to self-management of local communities.

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
สารบัญ.....	จ
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๔
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๔
๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย.....	๖
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๗
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๗
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๘
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง.....	๘
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม.....	๒๔
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม.....	๓๑
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน.....	๔๑
๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๕๔
บทที่ ๓ วิธีการดำเนินการวิจัย.....	๖๔
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๖๔
๓.๒ พื้นที่การวิจัย.....	๖๔
๓.๓ กลุ่มตัวอย่างและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ.....	๖๖
๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๖๖
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๖๗
๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๙
๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย.....	๗๐

บทที่ ๔ ผลการวิจัย.....	๗๒
๔.๑ วิเคราะห์กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทาง ทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย.....	๗๒
๔.๒ สร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพ ทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย.....	๗๘
๔.๓ นำเสนอกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพ ทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย.....	๘๘
๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๙๖
 บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	๙๗
๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๙๗
๕.๒ อภิปรายผล.....	๑๐๔
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๑๑๕
บรรณานุกรม.....	๑๑๗
ภาคผนวก.....	๑๒๕
ภาคผนวก ก บทควมวิจัย.....	๑๒๖
ภาคผนวก ข กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์....	๑๒๗
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบวัตถุดิบประสงค.....	๑๒๙
ภาคผนวก ง ตัวอย่างแบบสอบถาม.....	๑๓๒
ภาคผนวก จ แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๑๓๗
ภาคผนวก ฉ ประเมินภาพกิจกรรม.....	๑๔๑
ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๑๔๖

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยที่ผ่านมา มีความเจริญก้าวหน้าตามลำดับ สามารถทำให้ประเทศมีศักยภาพการแข่งขัน ในนานาประเทศ ทั้งระดับภูมิภาค ทวีป โดยได้นำแนวคิดการพัฒนาแบบทุนนิยมมาปรับใช้ มีเทคโนโลยีเป็นตัวขับเคลื่อนไปสู่ความทันสมัยในทุกด้าน ทั้งด้านสินค้า การบริการ การสื่อสาร ในขณะที่เดียวกันก็ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนทุกระดับที่เน้นความเจริญด้านวัตถุ เน้นความสะดวกรวดเร็ว หากสังคมปราศจากภูมิคุ้มกันที่ดีก็ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำ มีช่องว่างระหว่างฐานะมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดความเสื่อมถอยทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ที่ดีซึ่งเป็นรากฐานของความสุข ความมั่นคงและความเข้มแข็งของชุมชน แต่มีสิ่งหนึ่งที่สามารถเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนความเข้มแข็งของชุมชน ทำให้สังคมไทยเกิดการเรียนรู้ ซึ่งกันและกัน สามารถปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงมีเครือข่ายทางสังคมที่มีศักยภาพ ควบคู่ไปกับการพัฒนาประเทศ สิ่งนั้นคือ ทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม^๑

การเสริมสร้างพลังทางสังคมเป็นหนึ่งในประเด็นยุทธศาสตร์ที่มุ่งระดมสรรพกำลังจากประชากรทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกวัย และจากภาคส่วนต่าง ๆ ในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน ท้องถิ่น ท้องที่มาเป็นกลไกในการช่วยสร้างโอกาสและแก้ไขปัญหาความไม่เสมอภาค เนื่องจากการทำงานโดยกลไกและกำลังทรัพยากรของภาครัฐแต่เพียงฝ่ายเดียวอาจไม่เพียงพอ และไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง จึงควรนำจุดเด่นและศักยภาพของภาคส่วนอื่น ๆ ของสังคม มาเป็นแรงพลังในการช่วยแก้ไข้ปัญหา เพื่อไม่ให้เกิดการทิ้งใครไว้ข้างหลัง และการเกิดพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมที่แท้จริง การดึงพลังต่างๆ เหล่านี้ออกมาสร้างชาติ สร้างอนาคต จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างมั่นคงและยั่งยืน การเสริมสร้างพลังทางสังคมจะเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จที่สำคัญที่จะเป็นกลไกช่วยให้การดำเนินการตามยุทธศาสตร์ชาติในด้านต่าง ๆ สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้ตามเป้าหมาย โดยเฉพาะด้านการสร้างโอกาส และความเสมอภาคทางสังคม โดยการดึงเอาพลังของภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาคเอกชน ประชาสังคม ชุมชนท้องถิ่น มาร่วมขับเคลื่อน การสนับสนุนการรวมตัวของประชาชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการร่วม

^๑ใจสะอาดฤทัย หิรัญพฤกษ์, มิติวัฒนธรรมในการพัฒนาที่ยั่งยืน : ยุทธศาสตร์กิจพอเพียง, (พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๕), หน้า ๔๖.

แก้ไขปัญหาให้สอดคล้องกับความต้องการระดับพื้นที่บนฐานองค์ความรู้และความเข้าใจในบริบทและสภาพปัญหาในเชิงลึกที่แท้จริง ด้านความมั่นคง โดยการพัฒนาและเสริมสร้างสังคมและชุมชนให้มีความเข้มแข็ง เพื่อให้เป็นหนึ่งในกลไกการแก้ไขปัญหาของประเทศแบบบูรณาการร่วมกับภาคส่วนอื่นๆ และด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ โดยการปรับเปลี่ยนค่านิยมและวัฒนธรรมเพื่อให้คนไทยมีวิถีการดำเนินชีวิตและมีจิตสำนึกร่วมในการสร้างสังคมที่น่าอยู่ เพื่อให้การพัฒนาประเทศมีส่วนร่วมจากชุมชนและสังคม และนำไปสู่การบรรลุวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง”

สถานการณ์และแนวโน้มจากเทคโนโลยีและนวัตกรรมส่งผลกระทบต่อสังคมไทย ประกอบกับโครงสร้างประชากรของประเทศไทยเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (๒๕๖๐-๒๕๖๔) นอกจากนี้สถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^๒ ฐานทรัพยากรธรรมชาติลดลงและเสื่อมโทรมเนื่องมาจากการใช้ประโยชน์เกินกว่าศักยภาพ จึงส่งผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนและต้นทุนทางเศรษฐกิจ และก่อให้เกิดรูปแบบการผลิตและการบริโภคที่ไม่ยั่งยืน การปรับโครงสร้างการผลิตและการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจในแต่ละช่วงของห่วงโซ่มูลค่า ด้วยทุนทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม เพื่อที่จะเพิ่มศักยภาพของฐานการผลิตและยกระดับห่วงโซ่มูลค่าด้วยการใช้เทคโนโลยี เพื่อสร้างนวัตกรรมการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและสอดคล้องกับความต้องการของตลาด มุ่งเน้นการสร้างองค์ความรู้ทางวิชาการเกษตรปลอดภัย เทคโนโลยีและนวัตกรรมแบบมีส่วนร่วมที่เชื่อมโยงกับฐานทรัพยากรชีวภาพ (Bio Based) ในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้สินค้าเกษตรปลอดภัย พัฒนาระบบเกษตรกรรมให้ยั่งยืน ยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เพื่อรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจในอนาคตจากการขยายตัวของเมืองได้อย่างสมดุล แนวโน้มความต้องการบริโภคผลผลิตทางการเกษตรในโลกเพิ่มขึ้นมาก สาเหตุมาจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรเป็น ๙.๓๐๖ พันล้านคนในปี ๒๐๕๐ และ ๙.๙๖๙ พันล้านคนในปี ๒๐๘๐^๓ แต่พื้นที่ในการเพาะปลูกไม่ได้เพิ่มตามและมีแนวโน้มคงที่ ดังนั้นการทำการเกษตรในอนาคตจึงจำเป็นต้องนำเทคโนโลยีมาใช้ในการผลิต เพื่อที่จะให้ได้ผลผลิตต่อพื้นที่เพิ่มมากขึ้นให้เพียงพอต่อความต้องการของตลาด ภาคการเกษตรไทยควรมีการพัฒนาอย่างเป็นระบบ เช่น การแนะนำการปลูกพืชให้เหมาะสมต่อพื้นที่ การสร้างความเข้าใจแก่เกษตรกรเพื่อให้มีการนำเทคโนโลยี

^๒ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔)**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๖๐), หน้า ๓ - ๖.

^๓ Brownlie, I, **Principles of public international law**, 4th ed, (Oxford: Clarendon Press, 1990), p 235.

มาใช้ให้มากขึ้นและเร็วขึ้น^๔ ส่วนในด้านกลไกเพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์และมีการกระจายรายได้ โอกาสและความมั่งคั่งเพื่อขับเคลื่อน “Inclusive Growth Engine”^๕ จะประกอบด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน ส่งเสริมวิสาหกิจเพื่อสังคม สร้าง Cluster เศรษฐกิจระดับกลุ่มจังหวัด จังหวัด และการเสริมสร้างทักษะเพื่อเติมเต็มศักยภาพของประชาชนให้ทันกับพลวัตการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก

สถานการณ์และแนวโน้มจากเทคโนโลยีและนวัตกรรมส่งผลกระทบต่อสังคมไทย ประกอบกับโครงสร้างประชากรของประเทศไทยเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (๒๕๖๐-๒๕๖๔) นอกจากนั้นสถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฐานทรัพยากรธรรมชาติลดลงและเสื่อมโทรมเนื่องมาจากการใช้ประโยชน์เกินกว่าศักยภาพ จึงส่งผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนและต้นทุนทางเศรษฐกิจ และก่อให้เกิดรูปแบบการผลิตและการบริโภคที่ไม่ยั่งยืน

การปรับโครงสร้างการผลิตและการสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจในแต่ละช่วงของห่วงโซ่มูลค่า ด้วยทุนทางสังคมและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม เพื่อที่จะเพิ่มศักยภาพของฐานการผลิตและยกระดับห่วงโซ่มูลค่าด้วยการใช้เทคโนโลยี เพื่อสร้างนวัตกรรมการผลิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและสอดคล้องกับความต้องการของตลาด มุ่งเน้นการสร้างองค์ความรู้ทางวิชาการเกษตรปลอดภัย เทคโนโลยีและนวัตกรรมแบบมีส่วนร่วมที่เชื่อมโยงกับฐานทรัพยากรชีวภาพ (Bio Based) ในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้สินค้าเกษตรปลอดภัย พัฒนาระบบเกษตรกรรมให้ยั่งยืน ยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เพื่อรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจในอนาคตจากการขยายตัวของเมืองได้อย่างสมดุล

กลไกการพัฒนาเกษตรสมัยใหม่โดยคณะกรรมการสานพลังประชารัฐ เพื่อมุ่งไปที่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยการเชื่อมโยงความต้องการของตลาดและผู้ประกอบการค้ากับผลผลิตของเกษตรกรและชุมชน สร้างรายได้เร็ว (Cash Crop) มีการนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมเข้ามาช่วยให้เกษตรกรด้านการผลิตและการตลาด เพื่อความมั่นใจของผู้บริโภคและลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยใช้ Application มาเป็นเครื่องมือช่วยในกระบวนการตั้งแต่เริ่มต้นขบวนการผลิตจนถึงการจัดจำหน่าย เมื่อรวมเข้าวิถีทางวัฒนธรรมดั้งเดิมผ่านช่องทางตลาดซื้อ-ขาย “ตลาดวิถีพุทธ” จึงเป็นกลไกเชื่อมระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค เป็นสถานที่ในการพบปะระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ทั้งยังมีความเชื่อมั่นกับผู้บริโภคถึงความปลอดภัยของผลผลิต จะช่วยยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดียิ่งขึ้น

^๔ McQuail, D., *Mass Communication Theory*, (London : Sage, 2005), p 74.

^๕ สุวิทย์ วงศ์จิราวาณิชย์, *พฤติกรรมผู้บริโภคของผู้บริโภค*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒.

ดังนั้นผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษาเพื่อสร้างและนำเสนอกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคม โดยพัฒนาศักยภาพทุนทางสังคม โดยมุ่งเน้นทางด้านทุนทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง พัฒนาประสิทธิภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อสร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

๑.๒.๒ เพื่อวิเคราะห์กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

๑.๒.๓ เพื่อนำเสนอกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑.๓.๑ กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย เป็นอย่างไร

๑.๓.๒ การขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมโดยใช้กลไกการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย เป็นอย่างไร

๑.๓.๓ รูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

คณะผู้วิจัยมุ่งศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับพัฒนาความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ให้ได้รับความเป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรและบริการทางสังคมที่มีคุณภาพ มีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ โดยศึกษาการมีส่วนร่วมในเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก ยกระดับเศรษฐกิจ สังคม และสร้างความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกร เสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก ยกระดับเศรษฐกิจ สังคม และสร้างความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกร และสร้างเครือข่ายการยกระดับเศรษฐกิจ สังคม การเพิ่มมูลค่าสินค้าด้านเกษตรปลอดภัย และสร้างความมั่นคงทางรายได้ของเกษตรกร สู่การพัฒนาสมัยใหม่ ผนวกกับองค์ความรู้ที่ได้รับจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และ

การฝึกปฏิบัติของชุมชน จึงเกิดปัจจัยแห่งความสำเร็จในการขับเคลื่อนการพัฒนาในระดับชุมชน เกิดการสนับสนุนงานหน่วยงานในท้องถิ่นเพื่อพัฒนาการกระจายรายได้ในชุมชน

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษาเฉพาะ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ผู้ผลิตสินค้าในอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๑) คณะผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม และแนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อทราบถึงเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก ยกระดับเศรษฐกิจ สังคม และสร้างความมั่นคงทางรายได้

๒) คณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกจากผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) คือ

๒.๑ ผู้นำชุมชน จำนวน ๑๐ ท่าน

๒.๒ ผู้สร้างสรรค์ จำนวน ๑๐ ท่าน

๒.๓ นักท่องเที่ยว (ลูกค้า) จำนวน ๑๐ ท่าน

๒.๔ ภาครัฐและภาคเอกชน จำนวน ๑๐ ท่าน

รวมทั้งสิ้น จำนวน ๔๐ ท่าน

๓) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกแบบเจาะจงจากผู้นำชุมชน ผู้สร้างสรรค์ นักท่องเที่ยว (ลูกค้า) ภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งคณะผู้วิจัยคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) เพื่อขอความร่วมมือในการสนทนากลุ่ม โดยการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) พร้อมชี้แจงรายละเอียดวัตถุประสงค์ ขั้นตอน กระบวนการ สถานที่ วัน และเวลา ในการสนทนากลุ่ม รวมทั้งสิ้น ๒๕ ท่าน

๔) ผู้วิจัยกำหนดกิจกรรมการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชน เพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ที่เกิดจากวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และความเชื่อ ซึ่งผู้วิจัยจะเป็นผู้พิจารณาว่าดีและเหมาะสมแล้ว นำกิจกรรมมาทดลองปฏิบัติการว่าใช้ได้หรือไม่ตามแนวคิด ทฤษฎี จากการศึกษาของผู้วิจัย โดยผู้วิจัยจะกำหนดเกณฑ์ในการติดตามและประเมินผล ตลอดจนควบคุมแนวทางการปฏิบัติ และนำผลนั้นมาปรับปรุงรูปแบบกิจกรรมการดำเนินงาน แล้วนำไปทดลองใช้ใหม่จนกว่าจะได้ผลที่ผู้วิจัยพึงพอใจ จากนั้นไปใช้และเผยแพร่ต่อไป ซึ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้อาจมีส่วนร่วมหรือไม่มีส่วนร่วมก็ได้

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

รูปแบบกลไก หมายถึง ขั้นตอนการดำเนินงานต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ โดยอาศัยบุคลากร ทรัพยากร กฎเกณฑ์ มาตรการ แนวปฏิบัติ และปัจจัยต่างๆ เป็นกลไกให้การดำเนินงานบรรลุเป้าหมาย การสร้างและพัฒนาระบบและกลไก

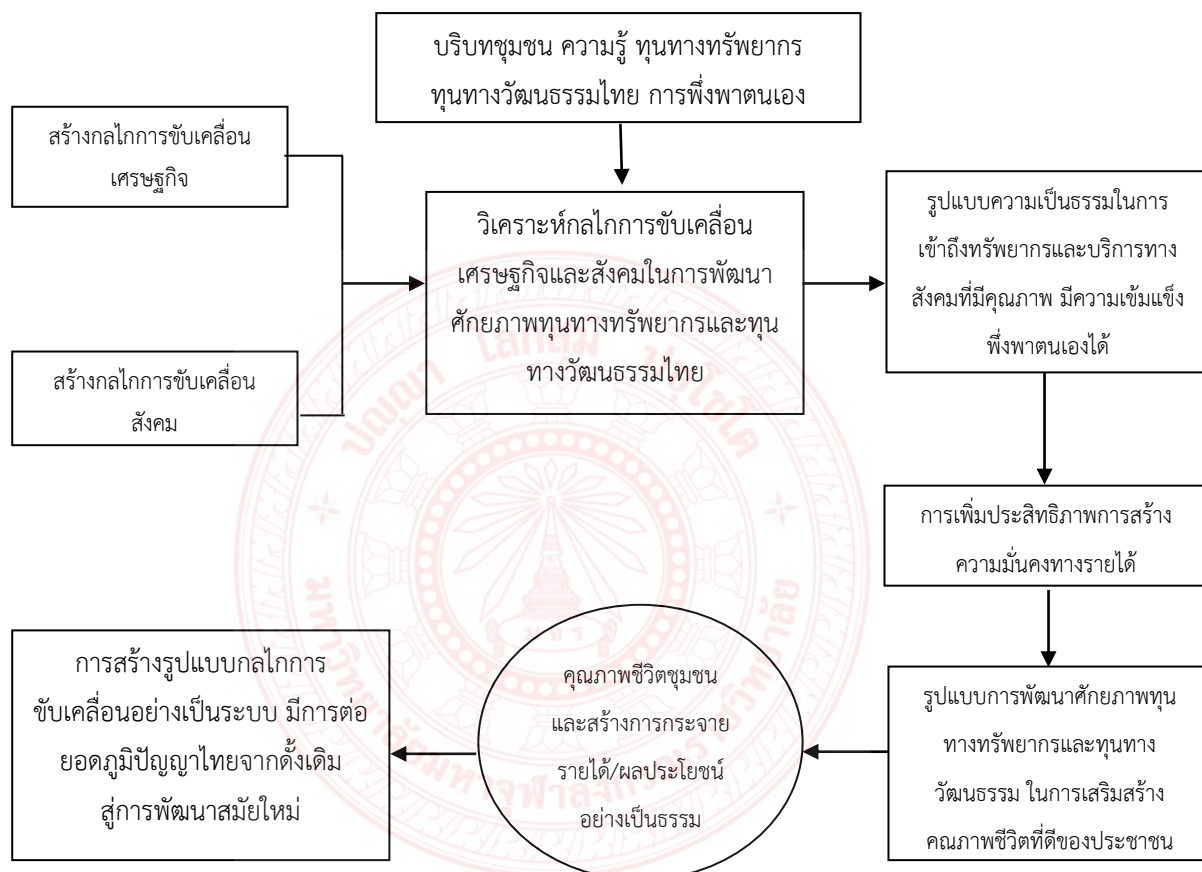
การขับเคลื่อน หมายถึง การพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน จนเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ด้านเกษตรกรรม ที่มุ่งพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ให้มีความแข็งแกร่งทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ภายใต้ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายการจัดการชุมชน เกิดเป็นนโยบายสาธารณะเพื่ออาชีพที่ผ่านการร่วมคิด ร่วมสร้างของประชาชนในชุมชน

ทุนทางทรัพยากร หมายถึง สิ่งที่เป็นมูลค่าหรือมีคุณค่าที่มีใช้เงินตรา แต่หมายถึงสิ่งอื่นๆ ที่มีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคน เช่น ทุนทรัพยากรที่ก่อให้เกิดผลผลิตที่เป็นความรู้ ภูมิปัญญา ประสบการณ์ของคน หรือทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เป็นตัวกำหนดศักยภาพในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของประชาชนในชุมชน แหล่งน้ำธรรมชาติเช่น ป่าไม้ ดิน น้ำ ภูเขา แร่ธาตุ พลังงาน พืชพันธุ์ธัญญาหาร

ทุนทางวัฒนธรรม หมายถึง คุณค่า ความรู้ภูมิปัญญา และงานสร้างสรรค์อันเกิดจากการค้นคว้าและค้นพบโดยผู้ทรงความรู้ในท้องถิ่น รวมทั้งค่านิยมและความเชื่อที่ผูกพันสังคม ทำให้เกิดการจัดระเบียบของสังคมหรือสร้างกฎกติกาที่เป็นคุณต่อสังคมโดยส่วนรวม รวมถึงกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาเรื่อง “รูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย” ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาเชิงทฤษฎี หลักการ แนวคิด จากเอกสาร หนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ได้ดังนี้

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบแนวกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

๑.๗.๒ ทำให้ทราบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมโดยใช้กลไกการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

๑.๗.๓ ก่อให้เกิดรูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แผนงานวิจัยเรื่อง รูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย ผู้วิจัยได้ค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการกำหนดกรอบ และประเด็นในการศึกษาให้ได้ครอบคลุมเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน
- ๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

๒.๑.๑ ที่มาของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) เป็นแนวคิดและปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงมีพระราชดำรัสแนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย มาโดยตลอดนานกว่า ๔๐ ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤติการณ์และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไข ปัญหาเพื่อให้สังคมไทยรอดพ้นจากภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจและสังคม และเพื่อช่วยให้สังคมไทยสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของสังคม^๑

จากจุดเริ่มต้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๑๗ ที่ทรงกล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาประเทศ ซึ่งจะต้องเน้นการสร้างพื้นฐานคือ “ความพอมีพอกิน พอใช้” ของประชาชน สวนใหญ่ในเบื้องต้นก่อน โดยวิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการและทรงย้ำในเรื่อง “พอมีพอกิน” ไว้อีกครั้งหนึ่งในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๑๗

^๑ อภิชาติ พันธเสน และคณะ, สังเคราะห์องค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๙.

ด้วยทรงเล็งเห็นถึงปัญหานานัปการอันเกิดจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในช่วงเวลานั้น ถึงแม้จะได้ทรงมีพระราชดำรัสในเรื่อง “พอกินพอใช้” มาตั้งแต่ ปี ๒๕๑๗ และได้เน้น “ทฤษฎีใหม่” ตั้งแต่ปี ๒๕๓๗ เป็นต้นมา แต่รัฐบาลไทยและชนชั้นนำที่มีรายได้ จากการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศอย่างรวดเร็วก็ได้ตระหนักถึงคำเตือนของพระองค์โดย ในปี ๒๕๓๙ ก็ทรงเตือนอีกครั้งหนึ่งให้มี “ความรอบคอบ” และ “อย่าตาโต” แต่ก็ไม่ได้ผลจนกระทั่งถึงปี ๒๕๔๐ ประเทศจึงประสบวิกฤติทางเศรษฐกิจและเป็นที่มาของพระราชดำรัสที่คนไทยจดจำใส่เกล้ากันได้จนปัจจุบันที่ว่า “การเป็นเสือนั้นมันไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินหมายความว่าอุ้มชูตัวเองได้ให้มีพอเพียงกับตนเอง”^๒

ซึ่งครั้งนั้นถือได้ว่าเป็นการอธิบายความหมายของ เศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน ว่ามีความหมายเช่นเดียวกับ เศรษฐกิจพอเพียง เป็นครั้งแรกในปี ๒๕๔๑ จึงได้ทรงเน้นประเด็นนี้อีกครั้งโดยย้ำการอธิบายความหมายของคำว่า “พอเพียง” เพิ่มเติมดังนี้ คำว่าพอเพียง ไม่ได้หมายถึงการมีพอสำหรับใช้ของตัวเอง มีความหมายว่า พอมีพอกิน เมื่อปี ๒๕๑๗ วันนั้นได้พูดถึงว่าเราควรปฏิบัติให้พอมีพอกิน พอมีพอกินนี้ก็แปลว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง พร้อมกันนั้นยังทรงอธิบายต่อไปว่า “คำว่าพอเพียงมีความหมายกว้างขวางกว่าความสามารถในการพึ่งตัวเองหรือความสามารถในการยืนบนขาของตัวเอง เพราะความพอเพียงหมายถึงการที่มีความพอคือมีความโลภน้อย เมื่อโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดนี้มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมากคนเราก็จะเป็นสุข พอเพียงนี้ อาจจะมีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้แต่ต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น” ซึ่งพระองค์ได้สรุปในที่สุดว่า “ความพอเพียง นี้ก็แปลว่าความพอประมาณและความมีเหตุผล”^๓

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนของ ประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการ ต่างๆ มาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอนและขณะเดียวกันต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนใน

^๒ วรณา ประยุกต์วงศ์, **ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทางเลือกเพื่อธุรกิจยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕๕-๑๕๖.

^๓ อภิชัย พันธเสน และสรวิชัย เปรมชื่น, **การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖-๗.

ชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบเพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี^๕

๒.๑.๒ ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

ความหมายและแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงว่าแนวคิดหลักในการดำรงอยู่และปฏิบัติของประชาชนทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัวระดับชุมชน และระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและการบริหารประเทศให้ดำเนินไปในสายกลาง โดยเฉพาะในการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อกิจกรรมโลกยุคโลกาภิวัตน์ โดยเศรษฐกิจพอเพียง หรือระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ว่า หมายถึงความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่ง ๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมนั้น ๆ ได้โดยพยายามหลีกเลี่ยงที่จะต้องพึ่งพาปัจจัยต่าง ๆ ที่เรามีได้เป็นเจ้าของ และเศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคลนั้น คือ ความสามารถในการดำรงชีวิตได้โดยไม่เดือดร้อนกำหนดความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะ ตามอัตภาพ และที่สำคัญไม่หลงไหลไปตามกระแสของวัตถุนิยมมีอิสรภาพ เสรีภาพ ไม่พัวพันการอยู่กับสิ่งใด^๕ เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบ ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทนความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี^๖

^๕ สุนัย เศรษฐบุญสร้าง, แนวทางปฏิบัติ ๗ ขั้น สู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิวิถีสุข, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐-๑๑.

^๕ สุเมธ ตันติเวชกุล, โครงการพัฒนาระณีกศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงโดยมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๒), หน้า ๕๓.

^๖ สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน, คู่มือการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน, ๒๕๕๔), หน้า ๗.

เศรษฐกิจพอเพียงตามกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หมายถึง เป้าหมายหรือปรัชญาการดำเนินชีวิตหรือวิถีชีวิตของคนไทยให้อยู่อย่างพอประมาณตน สายกลาง มีความพอดีโดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนสิ่งสำคัญต้องรู้จักพึ่งพาตนเองและทรัพยากรที่เรามีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ก่อนจะไปพึ่งพาคนอื่นหรือปัจจัยภายนอก หรือ หมายถึง การอุ้มชูตนเองได้ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง ครอบคลุม และชุมชน^๗ เศรษฐกิจพอเพียง เป็นการดำรงชีวิตหรือวิถีชีวิตของคนไทยให้อยู่อย่างพอประมาณตน เดินสายกลาง มีความพอดีและพอเพียงกับตนเอง ครอบคลุม และชุมชน โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกต่าง ๆ ที่เราไม่ได้เป็นเจ้าของ สิ่งสำคัญต้องรู้จักการพึ่งพาตนเอง โดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนและรู้จักการนำทรัพยากร ที่เรามีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น รู้จักการนำปัจจัยพื้นฐานมาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขความสบาย และพอเพียงกับตนเอง^๘ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่เป็นทั้งแนวคิด หลักการและแนวปฏิบัติตนของแต่ละบุคคล และองค์กร โดยคำนึงถึงความพอประมาณกับศักยภาพของตนเองและสภาวะแวดล้อม ความมีเหตุผลและการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง โดยใช้ความรู้อย่างถูกหลักวิชาการด้วยความรอบคอบระมัดระวังควบคู่ไปกับการมีคุณธรรม ไม่เบียดเบียนกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และร่วมมือปรองดองกันในสังคม ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างสายใยเชื่อมโยงคนในภาคส่วนต่าง ๆ ของสังคมเข้าด้วยกัน สร้างสรรค์พลังในแง่บวก นำไปสู่ความสามัคคี การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน พร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ได้^๙ เศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นหลักการพัฒนาย่างยั่งยืนสำหรับทุกประเทศในโลก โดยเฉพาะการสร้างเสริมความเข้มแข็งเพื่อรองรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์^{๑๐}

พระราชดำริปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ ไว้ในหนังสือ เศรษฐกิจพอเพียง ความพอเพียงมวลรวมในประเทศ ว่าพระราชดำริปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ เป็นการนำเสนอสู่สังคมตามวิถีทางของชาวตะวันออกและวิถีพุทธ ซึ่งยึดแก่นสาระของความเป็นจริงเป็นหลักตัวอย่าง เช่น ศาสนาพุทธได้กล่าวถึงการรู้ความจริงของสรรพสิ่งที่อยู่ในโลกนี้ว่าทุกสิ่งนั้นไม่เที่ยง มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป

^๗ วิทยา อธิปอนันต์, เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการเกษตรที่พึ่งพาตนเอง, กรมส่งเสริมการเกษตร, ๒๕๔๒, หน้า ๑-๕.

^๘ ประเวศ วะสี, ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกศลทอง, ๒๕๔๑), หน้า ๔.

^๙ คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มงานเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจพอเพียง, ๒๕๕๐), หน้า ๘.

^{๑๐} เกษม วัฒนชัย, การขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเครือข่ายการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ประกอบกิจ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘.

ดังนั้นจึงไม่ต้องยึดมั่นถือมั่นให้เกิดทุกข์ ส่วนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นหากมีการนำมาใช้ปฏิบัติจะนำไปสู่วิถีการดำเนินชีวิตส่วนตัว และชีวิตการทำงานอย่างมีคุณภาพและมีความสุข การมีความพอเพียงเป็นที่ตั้ง จะทำให้รู้จักความพอดีจึงใช้ทางสายกลางที่ไม่มากไม่น้อยเกินไป ซึ่งจะส่งผลไปถึงการบริหารจัดการตนเอง และทรัพยากรต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ไม่ฟุ่มเฟือยให้สิ้นเปลืองโดยใช้เหตุผล เนื่องจากที่ท่านมีความพอในจิตใจจะรู้จักพอประมาณตน ใช้เหตุผลและยังใช้ความรู้ในการพิจารณาด้วยความรอบคอบระมัดระวัง มีจิตสำนึกในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตจึงรู้จักควบคุมจิตของตนไม่ให้เกิดความโลภอันจะนำไปสู่ความเสี่ยงที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อตนเองและส่วนรวม^{๑๑}

สรุปได้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติแก่ประชาชน โดยยึดหลักทางสายกลาง ท่ามกลางมรสุมเศรษฐกิจที่ต้องเผชิญอยู่ในปัจจุบัน โดยอาศัยความมีเหตุผล คือ ตัดสินใจกระทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความพอเพียงต้องใช้เหตุผล และพิจารณาด้วยความรอบคอบ ความพอเพียง คือ รู้จักพอประมาณ พออยู่ พอมี พอกิน พอใช้ ประหยัด และไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น การมีภูมิคุ้มกันที่ดี คือ เตรียมใจให้พร้อมรับผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต การมีความรู้ คือ นำความรู้มาใช้ในการวางแผนและดำเนินชีวิต การมีคุณธรรม คือ มีความซื่อสัตย์สุจริต สามัคคี และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๒.๑.๓ หลักการของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ ตามแนวพระราชดำริเป็นหลักการและแนวสำคัญในการบริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อเกษตรกรรมในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมทั้งแนวคิดการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยเน้นการช่วยเหลือและพัฒนาให้เกิดการพึ่งตนเองอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าองค์พระประมุขของไทย ได้พระราชทานหลักการดำรงชีวิตของประชาชนคนไทยทุกระดับทุกสาขาอาชีพ ตลอดจนถึงแนวการพัฒนาและบริหารประเทศให้เป็นไปในสายกลางมีความพอประมาณ มีเหตุผล รู้จักพึ่งตนเอง และทรัพยากรที่เรามีอยู่นำมาใช้ประโยชน์ด้วยความรอบรู้รอบคอบ เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันในตัวให้เกิดสมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงของโลกซึ่งหลักการนี้มีความสำคัญในการนำไปใช้บริหารจัดการที่ดินและน้ำเพื่อการเกษตรในที่ดินที่มีจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด สร้างความมั่นคงด้านการดำรงชีวิตให้แก่เกษตรกรและสังคมโดยรวมของไทย^{๑๒}

^{๑๑} ทองทิพภา วิริยะพันธ์, เศรษฐกิจพอเพียง ความพอเพียงมวลรวมในประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : G.P. CYBERPRINT, ๑๕๕๐), หน้า ๔.

^{๑๒} กรมวิชาการ, แนวทางการจัดการเรียนรู้เกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๒), หน้า คำนำ.

การพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง และความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจ และการกระทำ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีหลักพิจารณาอยู่ ๕ ส่วน ดังนี้

๑. กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนในทาง ที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤตเพื่อความมั่นคง และความยั่งยืนของการพัฒนา

๒. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ ในทุกระดับ โดยเน้นการปฏิบัติบนทางสายกลาง และการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน

๓. คำนียาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย ๓ คุณลักษณะ พร้อม ๆ กัน ดังนี้

๓.๑ ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไป และไม่มากเกินไปโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นเช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

๓.๒ ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียง นั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

๓.๓ การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

๔. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง นั้น ต้องอาศัยทั้งความรู้ และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน

๔.๑ เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบ ที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

๔.๒ เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้างประกอบด้วย มีความตระหนักใน คุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียรใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

๕. แนวทางปฏิบัติ/ผลที่คาดว่าจะได้รับ จากการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ คือ การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลง ในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี^{๑๓}

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริประกอบด้วยหลักการหลายประการ อาทิ

๑. เป็นปรัชญาแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับ ครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ

๒. เป็นปรัชญาในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง

๓. จะช่วยพัฒนาเศรษฐกิจให้ก้าวทันโลกยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจาก โลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

๔. ความพอเพียงหมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมี ระเบียบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน

๕. จะต้องอาศัยความรู้รอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน

๖. จะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรมความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบ^{๑๔}

หัวใจของเศรษฐกิจพอเพียงที่ความสมดุล และที่ประเทศไทยประสบกับปัญหาในด้านต่าง ๆ อยู่ในปัจจุบัน เกิดจากการขาดความสมดุลในหลาย ๆ ด้าน คือ

๑. ด้านวัตถุ หรือเศรษฐกิจ กับด้านจิตใจหรือศีลธรรมจรรยาเพราะที่ผ่านมาแนวทางการพัฒนาประเทศให้ความสำคัญกับวัตถุจนทำให้เกิดความโลภไม่สิ้นสุด คนรวยได้รับการยกย่องไม่ว่าคนรายนั้นจะได้มาอย่างไร ส่วนด้านจิตใจจะถูกกละเลย ไม่ได้รับการพัฒนาคนที่ทำตามกฎเกณฑ์หรือคนดีมักไม่ร่ำรวยอย่างรวดเร็วทางวัตถุเหมือนคนคดโกง

^{๑๓} ศูนย์สถานศึกษาพอเพียง มูลนิธิยุวสถิรคุณ, **ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.sufficiencyeconomy.org/sufficiency-meaning/>, [๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑].

^{๑๔} สมพร เทพสิทธิธา, **การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทของศาสนาและวัฒนธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕-๒๖.

๒. ด้านการผลิตเพื่อบริโภคเองในครอบครัว กับเพื่อขาย ที่ผ่านการผลิตเพื่อขายได้รับการเน้น ทำให้เกิดความชำนาญในการการผลิตเฉพาะอย่าง ทำให้เศรษฐกิจขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในขณะที่การผลิตเพื่อการบริโภคในครอบครัวแทบไม่ได้รับการสนใจมากนักการทำอะไรเป็นเพียงอย่างเดียวหรือการผลิตเฉพาะอย่างทำให้เพิ่มความเสี่ยงต่อเหตุการณ์ภายนอกมากขึ้น

๓. ด้านการลงทุนที่กรุงเทพ ฯ และปริมณฑล กับชนบทที่ห่างไกล ที่ผ่านกรุงเทพ ฯ และปริมณฑลได้รับเงินเป็นส่วนมาก ส่วนชนบทที่ห่างไกลถูกทอดทิ้ง ที่เป็นเช่นนั้นเพราะคนกรุงเทพ ฯ เป็นผู้ที่มีการศึกษามากกว่าคนในชนบท มีผลประโยชน์ในกรุงเทพ ฯ ที่จะต้องรักษา ผู้บริหารรัฐบาลเห็นกรุงเทพ ฯ อยู่ทุกวันแต่แทบไม่เคยสัมผัสชนบทอย่างแท้จริง

๔. ด้านการกระจายผลของการขยายตัวทางเศรษฐกิจให้ตกอยู่ในมือคนรวยซึ่งมีทุกสิ่งทุกอย่างที่ต้องการแล้ว กับคนจนจำนวนมากซึ่งต้องหาเช้ากินค่ำ ที่ผ่านมามันยิ่งร่ำรวยมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ส่วนคนจนยังจนต่อไป คนรวยเป็นผู้คุมอำนาจทางการเมืองนโยบายเศรษฐกิจ ทำให้คนรวยได้รับการเอื้ออาทร และผลประโยชน์มากกว่าคนจน

๕. ด้านการอุตสาหกรรมและการบริการกับการเกษตรที่ผ่านมา อุตสาหกรรมและการบริการได้รับการสนับสนุนอย่างท่วมท้น ในขณะที่การเกษตรเกือบถูกลืมยิ่งไปกว่านั้นเกษตรกรได้รับการเหยียดหยามว่าต่ำต้อย ลำหลัง ไม่มีใครเหลียวแลยามแก่เฒ่า ไม่มีสวัสดิการของรัฐเหมือนคนในอาชีพอื่น ๆ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้รับความเอื้ออาทรทางด้านนโยบายชวาก็ยังผลิตข้าวเพื่อเลี้ยงคนทั้งชาติได้

๖. ด้านเทคโนโลยียุคใหม่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ผ่านมามาประเทศไทยทุ่มเทเพื่อเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ พร้อม ๆ กับเหยียดหยามภูมิปัญญาเดิม คนในชาติลืมนึกว่าประเทศตนมีอะไรดี ไม่เข้าใจและซาบซึ้งในสิ่งที่ตนมีอยู่แล้ว ไม่สนใจศึกษาเพื่อพัฒนาต่อไป^{๑๕}

ความไม่สมดุลในด้านต่าง ๆ เหล่านี้ เกิดจากการพัฒนาชาติในอดีตทำให้ประเทศล่อแหลมต่อผลกระทบจากเหตุการณ์ภายนอกและล่อแหลมต่อความล่มสลายของสังคมภายในการลดความเสี่ยงพร้อมกับการหาทางประกันต่อผลกระทบจากภายนอกและการล่มสลายของสังคมภายในจะต้องเป็นจุดหมายการพัฒนาชาติต่อไป

๒.๑.๔ องค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียง

สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กล่าวถึง องค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียงว่ามี ๕ องค์ประกอบ ดังนี้

^{๑๕} ไสว บุญมา, เศรษฐกิจพอเพียงภูมิปัญญาชาติไทย, (กรุงเทพมหานคร : พี เอล ลิฟวิ้ง, ๒๕๔๓), หน้า ๖๙-๗๑.

๑. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีต่อความจำเป็น และเหมาะสมกับฐานะของตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป และต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๒. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจดำเนินการเรื่องต่าง ๆ อย่างมีเหตุผลตามหลักวิชาการ หลักกฎหมาย หลักศีลธรรมจริยธรรม และวัฒนธรรมที่ดีงาม โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบรู้และรอบคอบ

๓. ระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับต่อผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถปรับตัวและรับมือได้อย่างทันที่

เงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้การตัดสินใจ และการกระทำเป็นไปพอเพียง จะต้องอาศัยทั้งคุณธรรมและความรู้ ดังนี้

๔. เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมให้เป็นพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ ประกอบด้วย ด้านจิตใจ คือการตระหนักในคุณธรรม รู้ผิดชอบชั่วดี ซื่อสัตย์สุจริต ใช้สติปัญญาอย่างถูกต้องและเหมาะสมในการดำเนินชีวิต และด้านการกระทำ คือมีความขยันหมั่นเพียร อดทน ไม่โลภ ไม่ตระหนี่ รู้จักแบ่งปัน และรับผิดชอบในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม

๕. เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย การฝึกฝนให้มีความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน มีความรอบคอบ และความระมัดระวังที่จะนำความรู้ต่าง ๆ เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผน และในขั้นปฏิบัติ^{๑๖}

มูลนิธิชัยพัฒนา กล่าวถึง องค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียง ว่าประกอบไปด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล ภูมิคุ้มกัน โดยมีเงื่อนไขความรู้ และเงื่อนไขคุณธรรม ดังนี้

๑. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

๒. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

๓. ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต

^{๑๖} สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, องค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : http://www.nesac.go.th/web/upload/modDocument/file_๑๐๐๖๘๖๗๓๖๖๔๘๙๖_tn-๓๑-๔๕๐.pdf, [๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑].

โดยมีภูมิคุ้มกัน ๕ ด้าน คือ

๓.๑ ด้านจิตใจ เข้มแข็ง มีจิตสำนึกที่ดี เอื้ออาทร ประณีประนอม นึกถึงประโยชน์ส่วนรวม

๓.๒ ด้านสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูล รู้รักสามัคคี สร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชน

๓.๓ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รู้จักใช้และจัดการอย่างฉลาดและรอบคอบและเกิดความยั่งยืนสูงสุด

๓.๔ ด้านเทคโนโลยี รู้จักใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมและสอดคล้องต่อความต้องการเป็นประโยชน์ต่อสภาพแวดล้อมและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมและพัฒนาจากภูมิปัญญาชาวบ้านก่อน

๓.๕ ด้านเศรษฐกิจ เพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย ดำรงชีวิตอย่างพอควร พออยู่พอกิน สมควรตามอัตภาพและฐานะของตน

โดยมี เงื่อนไข ของการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง ๒ ประการ ดังนี้

๑. เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในการปฏิบัติ

๒. เงื่อนไขคุณธรรม ที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต^{๑๗}

โดยที่องค์ประกอบของ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่๙ ทรงพระราชทาน ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตและวิถีปฏิบัติ นำสู่ความ สมดุลอันส่งผลให้มีความสุขอย่างยั่งยืน โดยมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

๑. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีต่อความจำเป็นและเหมาะสมกับฐานะของตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่นไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป และต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๒. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจดำเนินการอย่างมีเหตุผลตามหลักวิชาการ หลักกฎหมาย หลักคุณธรรมและวัฒนธรรมที่ดีงาม โดยคำนึงถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างถ้วนถี่ “รู้จุดอ่อน จุด แข็ง โอกาส อุปสรรค”และคาดการณ์ผลที่จะเกิดขึ้นอย่างรอบคอบ “รู้เขา รู้เรา รู้จักเลือกนำสิ่งที่ดีและ เหมาะสมมาประยุกต์ใช้”

๓. การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากทั้งในและต่างประเทศ เพื่อให้สามารถ บริหารความเสี่ยงปรับตัวและรับมือได้อย่างทันที่ทั้งที่ ในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดความพอเพียงนั้น จะต้องเสริมสร้างให้คนในชาติมีพื้นฐานจิตใจในการปฏิบัติตน ดังนี้

๑. มีคุณธรรม ทั้งนี้ บุคคล ครอบครัว องค์กร และชุมชน ที่จะนำปรัชญาของเศรษฐกิจ พอเพียงไปใช้ ต้องนำระบบคุณธรรมและความซื่อสัตย์สุจริตมาประพฤติปฏิบัติก่อน โดยเริ่มจาก การอบรมเลี้ยงดูในครอบครัว การศึกษาอบรมในโรงเรียน การสั่งสอนศีลธรรมจากศาสนา ตลอดจนการฝึกจิต ฝึใจของตนเอง

๒. ใช้หลักวิชา ความรู้ โดยนำหลักวิชาและความรู้เทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ทั้งในขั้นการ วางแผนและปฏิบัติ ด้วยความรอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวังอย่างยิ่ง

๓. ดำเนินชีวิตด้วยความเพียร ความอดทน มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ^{๑๘}

สรุปได้ว่า พัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงก็คือ การพัฒนาที่มุ่งไปสู่ความสมดุล มั่นคง และยั่งยืน พร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้านทั้งทางด้านชีวิต เศรษฐกิจ สังคมสิ่งแวดล้อม ความรู้ วิทยาการและเทคโนโลยีความพอเพียงประกอบไปด้วยคุณลักษณะ ๓ ประการ ที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกันคือความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน ต้องอาศัยเงื่อนไขของความรู้และเงื่อนไขคุณธรรมเป็นพื้นฐานเงื่อนไขของความรู้ ได้แก่ ความรอบรู้ในวิชาการ ประสบการณ์หรือองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน มีความรอบคอบที่จะนำความรู้มาพิจารณาอย่างเป็นบูรณาการ เพื่อประกอบการวางแผนและการนำไปสู่การปฏิบัติด้วยความระมัดระวัง เงื่อนไขของคุณธรรม ได้แก่ การมีความซื่อสัตย์สุจริต มีความขยัน อดทน มีความเพียรมีสติ มีปัญญา แบ่งปัน ดำเนินชีวิตไปในทางที่ไม่โลภ ไม่ตระหนี่

๒.๑.๕ การประยุกต์ใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในระดับบุคคล และครัวเรือนเพื่อนำไปสู่ความสามารถในการพึ่งตนเอง และแก้ปัญหาความยากจน สามารถดำเนินการเป็นขั้นตอนได้ ๓ ระดับ คือ ๑) ระดับจิตสำนึก ๒) ระดับปฏิบัติ ๓) ระดับปฏิเวธ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. ระดับจิตสำนึก เพื่อให้เกิดการสร้างจิตสำนึก และปรับทัศนคติ สู่การพึ่งตนเอง โดย

๑.๑ สร้างความรู้ความเข้าใจในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างถ่องแท้

^{๑๘} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, *เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๘-๑๐.

๑.๒ ประเมินตนเองเพื่อให้รู้จักตนเอง รู้ศักยภาพของตนเอง รู้ปัญหา หรือ วิกฤตที่ประสบอยู่

๑.๓ เกิดความคิด “พึ่งตนเอง” โดยใช้ศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหา

๑.๔ ตั้งใจที่จะใช้ชีวิต “อยู่อย่างพึ่งตนเอง” พึ่งตนเองให้ได้ โดยลดความต้องการ(กิเลส) และทำประโยชน์แก่ส่วนรวมมากขึ้น

๒. ระดับปฏิบัติ เป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเอง แบ่งเป็น ๔ ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ ๑) อยู่อย่างพึ่งตนเอง ๒) อยู่อย่างพอเพียง ๓) อยู่อย่างเอื้ออาทร ๔) อยู่ดี ยืนขึ้นด้วยการเรียนรู้

ขั้นตอนที่ ๑ “อยู่อย่างพึ่งตนเอง” ในระดับครอบครัว ครอบครัวและสมาชิก ต้องรู้จักพึ่งตนเองโดยทำกิจกรรม ลดรายจ่าย เพื่อให้เกิดการออม ดังนี้

ด้านการเงินในครอบครัว

กำหนดการใช้จ่ายเงินในแต่ละเดือน โดยมีเป้าหมาย ใช้จ่าย ๓ ส่วน ออม ๑ ส่วน โดย

๑. จัดทำบัญชี รับ-จ่าย ในครัวเรือน เพื่อให้รู้ภาวะหนี้สิน รายได้ รายจ่ายของ ครัวเรือน

๒. ควบคุมการใช้จ่ายของครัวเรือน และวางแผนการใช้จ่ายเงินอย่างรอบคอบ โดยจัดทำแผนการใช้จ่ายเงินของครัวเรือน

๓. สร้างวินัยการใช้เงิน และออมเงินส่วนที่เหลือจ่าย ไว้กับกลุ่มการเงินใน ชุมชน หรือสถาบันการเงิน

๔. ไม่สร้างหนี้ ลดภาระหนี้สินของตนเอง หรือไม่พยายามก่อหนี้ที่ไม่ ก่อให้เกิดรายได้

๕. ไม่ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย และรู้เท่าทันกระแสบริโภคนิยม

๖. พยายามที่จะ ลด ละ เลิก อบายมุข

ด้านปัจจัย ๔ ในการดำรงชีวิต

การลดรายจ่ายในครัวเรือนโดยทำกิจกรรมเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเอง ทำให้ครัวเรือนสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนให้ได้ ๑ ใน ๔ ของรายจ่ายทั้งหมด ดังนี้

๑. ปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคในครัวเรือน เช่น ปลูกข้าว ปลูก พืชผักสวนครัวรั้วกินได้ เลี้ยงไก่พื้นเมือง เป็ด ปลา ไข่ไก่ในครัวเรือน โดยยึดหลัก “ปลูกทุกอย่างที่กิน กินทุกอย่างที่ปลูก และใช้ทุกอย่างที่ทำ ทำทุกอย่างที่ใช้”

๒. ปลูกพืชสมุนไพรรักษาโรค

๓. ทำกิจกรรมเพื่อลดต้นทุนการผลิตในอาชีพหลัก เช่น ผลิตปุ๋ยชีวภาพ ลดการใช้สารเคมีในการเกษตร เป็นต้น

ขั้นตอนที่ ๒ มีวิถีชีวิต “อยู่อย่างพอเพียง” ในการดำเนินชีวิตยึดทางสายกลาง ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและสิ่งแวดล้อมอยู่อย่างสมดุล ไม่ดำเนินชีวิตเกินพอดี ดังตัวอย่างกิจกรรมต่อไปนี้

๑. ตัวอย่างกิจกรรมภาคการเกษตร ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ได้แก่ เกษตรทฤษฎีใหม่เกษตรผสมผสาน ไร่นาสวนผสม วนเกษตร เกษตรอินทรีย์ เกษตรชีวภาพ เกษตรกรรมไร้สารพิษ เกษตรธรรมชาติ สวนสมุนไพรชุมชน

๒. ตัวอย่างผลิตภัณฑ์จากชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรในชุมชน ผลิตภัณฑ์ OTOP อุตสาหกรรมในครัวเรือน

๓. การเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อให้เกิดการระดมทุน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างพลังในการต่อรอง และความสามัคคีในชุมชน เช่น กลุ่มกองทุนการเงินในชุมชน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มอาชีพต่าง ๆ กลุ่มด้านสิ่งแวดล้อม และกลุ่มกองทุนสวัสดิการ

ขั้นตอนที่ ๓ รวมกลุ่มในสังคม “อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร”

๑. มีความคิดที่แจกจ่ายแบ่งปันไปให้ผู้อื่น ซึ่งจะทำให้ได้เพื่อน และเกิดเป็นวัฒนธรรมที่ดี ที่จะช่วยลดความเห็นแก่ตัว และสร้างความพอเพียงให้เกิดขึ้นในจิตใจ การมีจิตใจที่แบ่งปันเป็นพื้นฐานให้เกิดการรวมกลุ่มในสังคม จะเห็นได้ว่าชุมชนที่เข้าแข็งจะมีการรวมกลุ่มกันหลากหลายจำนวนมากตามวัตถุประสงค์ของกลุ่ม กลุ่มต่าง ๆ จึงถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมที่สามารถขับเคลื่อนเพื่อช่วยเหลือคนยากจนและคนด้อยโอกาส ในลักษณะที่อยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร ดังนี้

๑. รับสมัครสมาชิกที่เป็นคนยากจน หรือคนด้อยโอกาสตามความถนัดของแต่ละบุคคลพัฒนาฝีมือจนสามารถผลิตขายให้กลุ่มได้

๒. ให้การฝึกอบรม และพัฒนาทักษะการประกอบอาชีพตามความถนัดของแต่ละบุคคลพัฒนาฝีมือจนสามารถผลิตขายให้กลุ่มได้

๓. ส่งเสริมคนยากจนที่มีศักยภาพในการผลิตปัจจัยการผลิต เพื่อส่งต่อให้กลุ่มอาชีพผลิตเป็นสินค้าจำหน่าย

๔. พัฒนามาตรฐานผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้า

๕. เพิ่มช่องทางการตลาด โดยขยายตลาด หรือสร้างเครือข่ายการตลาดให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

๖. สร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่มสมาชิก เพื่อสร้างความรู้ให้เท่าทัน กระแสเศรษฐกิจโลก

๗. จัดกิจกรรมของกลุ่มเพื่อให้สมาชิกลดรายจ่าย เช่น กลุ่มผู้ผลิตสารชีวภาพ เพื่อใช้ในครัวเรือน หรือเกษตรกรรม กลุ่มผู้ปลูกพืชผักสวนครัวเพื่อบริโภคในครัวเรือน กลุ่มปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ เป็นต้น

๘. เมื่อกลุ่มมีกำไร ควรจัดสรรกำไรสำหรับสวัสดิการแก่ผู้ยากจน และคนด้อยโอกาสในชุมชนตามสมควร

กลุ่มกองทุนการเงินในชุมชน

กลุ่มกองทุนการเงินในชุมชน เป็นการรวมตัวกันอดออม มีวินัยการใช้เงิน ลด ละ เลิกอบายมุข และการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย สะสมเงินทุนในลักษณะสัจจะสะสม เป็นกองทุนของชุมชนเอง ทำให้มีเงินทุนเพียงพอช่วยเหลือกันในการประกอบอาชีพ เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กองทุนปุ๋ย กองทุนรับซื้อข้าว กองทุนกลุ่มผู้ใช้น้ำ ธนาคารหมู่บ้าน เครดิตยูเนียน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีกองทุนสวัสดิการในชุมชนที่นานาไรร นาดอกผลที่เกิดจากการกั๊ยืมเงินจากกองทุน มาจัดสรรให้สมาชิกหรือชุมชนในรูปสวัสดิการการศึกษา รักษาพยาบาล ทุนสาธารณะหรืออาจจัดเป็นรูปกลุ่มฌาปนกิจ กองทุนศูนย์สงเคราะห์ ธนาคารข้าว ธนาคารโค กระบือ เป็นต้นกลุ่มกองทุนการเงินสามารถเอื้ออาทรช่วยคนยากจน โดยสร้างวินัยการใช้เงิน รู้จักเก็บออมเงินไว้กับกลุ่ม มีทุนในการประกอบอาชีพ ตลอดจนมีสวัสดิการตามความจำเป็น โดยรับสมัครคนยากจนผู้ด้อยโอกาส เป็นสมาชิกกลุ่ม และให้บริการและพัฒนาพร้อมกับกลุ่มอาชีพข้างต้นจนสามารถยกระดับรายได้พ้นความยากจน

สำหรับกองทุนที่มีความเข้มแข็งโดยเฉพาะ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ควรจัดกิจกรรมเพื่อให้สามารถลดรายจ่าย ด้านปัจจัยในการครองชีพ เช่น ศูนย์สาธิตการตลาด ปืมน้ำมัน ชุมชนโรงสีชุมชน ร้านค้าชุมชน หรืออื่น ๆ เพื่อให้บริการแก่สมาชิกให้ครอบคลุมทั้งชุมชน ตลอดจนจัดกิจกรรมเพื่อสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาส และยากจน เช่น ธนาคารข้าว ธนาคารโค กระบือตามความเหมาะสม นอกจากนั้นควรเป็นแกนนำในการแก้ไขปัญหาหนี้สินของคนในชุมชนด้วย

สำหรับกลุ่มกิจกรรมอื่น ๆ ในชุมชนสามารถจัดกิจกรรมตามวัตถุประสงค์ของกลุ่มที่สมาชิกและชุมชนพึงตนเองได้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

กลุ่มด้านสิ่งแวดล้อม กลุ่มมีกิจกรรมดูแลสิ่งแวดล้อม และใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังเช่น กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มปุ๋ยหมัก กลุ่มเยาวชนปลูกผักปลอดสารพิษ

กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ กลุ่มผู้ใช้น้ำ กลุ่มข้าว
ซ้อมมือ เป็นต้น

กลุ่มด้านเกษตรกรรม มีกิจกรรมด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการประกอบ
อาชีพสร้างพลังต่อรอง ร่วมกันซื้อขายผลผลิตจากกลุ่ม อาทิเช่น กลุ่มเกษตรกร กลุ่มทำเกษตร
ผสมผสาน

กลุ่มกิจกรรมธรรมชาติ กลุ่มปลูกพืชสมุนไพร กลุ่มพืชผักสวนครัว กลุ่มอาชีพ
เลี้ยงสัตว์ โค กระบือสุกร ไหม กลุ่มอาชีพประมง เลี้ยงสัตว์น้ำ เลี้ยงปลาในกระชัง เป็นต้น

กลุ่มกองทุนเพื่อพัฒนาหมู่บ้านและกลุ่มองค์กรอื่น ๆ กิจกรรมรวมกลุ่มเพื่อให้
เกิดการพัฒนาร่วมกันด้านต่าง ๆ เช่น กองทุนสตรี กองทุนเด็ก กองทุนเยาวชน เป็นต้น

กลุ่มอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น มีกิจกรรมเพื่อรักษาขนบธรรมเนียม
ประเพณีอันดีงาม และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ ๔ “อยู่ดียังขึ้นด้วยการเรียนรู้” ร่วมกันในชุมชน กิจกรรมระดับชุมชน
ที่สามารถนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชน โดยพัฒนาเองและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชน
โดยเฉพาะเครือข่าย กลุ่มองค์กร ผู้นำในชุมชน ตลอดจนปราชญ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลไกในการเรียนรู้
และพัฒนาชุมชนที่สำคัญ โดยประสานงานกับภาครัฐเอกชนและประชาชนให้เกิดการมีส่วนร่วม ใน
การเรียนรู้ที่จะขับเคลื่อนกิจกรรมเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อแก้ปัญหาความยากจน ดังนี้

๑. เรียนรู้ร่วมกันเพื่อการจัดทำแผนชุมชน หรือทบทวนแผนชุมชนในกรณีที่มี
แผนฯ อยู่แล้ว วิเคราะห์พิจารณาขับเคลื่อนแผนชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการพึ่งตนเองแผนพัฒนา
อาชีพและรายได้ และกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนในชุมชน

๒. ศึกษาวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน โดยเฉพาะทุนทางสังคม ทรัพยากรใน
ชุมชนเพื่อระดมสรรพกำลังมาแก้ปัญหาความยากจนในชุมชน

๓. ระดับครัวเรือนยากจน ส่งเสริมเรียนรู้ศักยภาพตนเองโดยให้จัดทำบัญชี
รับ-จ่าย ระดับบุคคล/ ครัวเรือน สร้างวินัยการใช้เงิน ส่งเสริมการออม การลด ละ เลิกอบายมุข และ
การจัดทำแผนชีวิตของครัวเรือนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

๔. ในระดับกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ส่งเสริมให้รับสมาชิกที่เป็นคนยากจน
ผู้ด้อยโอกาสเข้าฝึกอาชีพ เพื่อเพิ่มรายได้ ในระดับกลุ่มกองทุนให้คนยากจนได้มีโอกาสเป็นสมาชิก
ออมเงิน สะสมทุนและเข้าถึงแหล่งทุนตามความต้องการในอัตราดอกเบี้ยต่ำ

๕. ส่งเสริมการสร้างเครือข่ายกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อจัดกิจกรรม
แลกเปลี่ยนเรียนรู้การบริหารจัดการ การจัดกิจกรรมเพื่อให้ชุมชนลดรายจ่ายหรือเพิ่มรายได้
(วิสาหกิจ)

๖. การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นประจำสม่ำเสมอ หรือจัดศูนย์เรียนรู้ในชุมชนเพื่อให้ประชาชนมีโอกาสได้พบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการประกอบอาชีพ ภาวะการณ์ตลาด ตลอดจนสถานการณ์เศรษฐกิจของประเทศและโลก

๗. ส่งเสริมการปฏิบัติคุณธรรมตามหลักศาสนา สืบทอดวัฒนธรรมประเพณี อันดีงามและถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่อนุชนรุ่นหลัง

๓. ระดับปฏิเวธ หรือผลของการปฏิบัติ

ผลจากการปฏิบัติเศรษฐกิจพอเพียงตามขั้นตอนดังกล่าว

๑. เกิดความพอเพียงในทุกะดับของการดำเนินชีวิต ทั้งครอบครัว ชุมชน และขยายไปถึงระดับสังคม ดังนี้

๑.๑ ความพอเพียงในระดับครอบครัว

๑.๑.๑ ครัวเรือนมีความเป็นอยู่ที่พึ่งตนเองได้อย่างมีความสุข ทั้งทางกายและใจ

๑.๑.๒ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๑.๑.๓ ไม่มีภาระด้านหนี้สินของตนเองและครอบครัว

๑.๑.๔ สามารถหาปัจจัยสี่มาเลี้ยงตนเองและครอบครัว

๑.๑.๕ มีส่วนเหลือเป็นเงินออมของครอบครัว

๑.๑.๖ ยกระดับรายได้พ้นความยากจน

๑.๒ ความพอเพียงในระดับชุมชน

๑.๒.๑ มีการรวมกลุ่มทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม

๑.๒.๒ บริหารทรัพยากรในชุมชนให้สามารถนำไปดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง และสมดุลเพื่อให้เกิดความเป็นอยู่ที่พอเพียงของชุมชนโดยรวม

๑.๒.๓ ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข

๑.๓ ความพอเพียงในระดับสังคม

๑.๓.๑ การรวมกลุ่มของสังคมหลาย ๆ แห่งที่มีความพอเพียง

๑.๓.๒ ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้สืบทอดภูมิปัญญา และร่วมกันพัฒนาตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

๑.๓.๓ สร้างเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างชุมชนแห่งความพอเพียง เกิดเป็นสังคมแห่งความพอเพียงในที่สุด^{๑๙}

^{๑๙} กรมการพัฒนาชุมชน, คู่มือปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนเพื่อยกระดับรายได้ครัวเรือน, (กรุงเทพมหานคร : กรมการพัฒนาชุมชน, ๒๕๕๙), หน้า ๘-๑๓.

สรุปได้ว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำไปประยุกต์ใช้ ในทุกอาชีพ ไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะภาคเกษตรกรรมเท่านั้น แต่เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ของประเทศประกอบอาชีพทางการเกษตร และตัวอย่างในการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่มุ่งเน้นการพึ่งพาตนเอง การรู้จักพอประมาณ การมีเหตุผลในการตัดสินใจ รู้ว่าทำอะไรถึงทำ ทำอย่างไร ทำแล้วจะได้อะไร การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี คือความสามารถในการป้องกันและแก้ไขปัญหาวิกฤต และที่สำคัญคุณธรรมนำความรู้ คือความซื่อสัตย์ รับผิดชอบ เสียสละ และการยอมรับเทคโนโลยีรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างสมดุล เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชีวิตที่ขับเคลื่อน ตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ให้ก้าวไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม

๒.๒.๑ ความหมายของทุนทางสังคม

การให้ความหมายของทุนทางสังคมนั้น มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมาย แตกต่างกันไป ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมความหมายของทุนทางสังคมมาพอสังเขป ดังนี้

สุวรรณี คำมั่น และคณะ^{๒๐} กล่าวว่า ทุนทาง สังคมว่า เป็นลักษณะเด่นขององค์กรทางสังคม เช่น ความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norms) และเครือข่าย (Networks) ซึ่งสามารถปรับปรุงประสิทธิภาพของสังคม โดยการส่งเสริม เกื้อหนุน การร่วมมือในการดำเนินงานซึ่งกันและกัน อีกทั้งยังชี้ให้เห็นถึงกระบวนการเกิดของทุนทางสังคม นั้น เริ่มจากประชาชนในสังคมมีระบบคิดและค่านิยมที่ดีร่วมกัน ดังนั้นทุนทางสังคมในรูปเครือข่ายส่งผลให้ เพิ่มศักยภาพในการทำงานและช่วยลดต้นทุนในการทำงานได้มากกว่าการทำงาน แบบปัจเจกชน เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกันหรือต่างตอบแทนทำให้องค์กรชุมชน แข็งแรงและมีพลังมากขึ้น เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่ายทำให้การติดต่อและ ระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว และมีการนำความสำเร็จร่วมกันในอดีตมาใช้ประโยชน์ เพื่อสร้างความร่วมมือในอนาคต

นุทิศ เอี่ยมใส^{๒๑} กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นชุด ของความสัมพันธ์ (set of relationships) ระหว่างคน เป็นความสัมพันธ์ที่มีผลมาจากความตั้งใจบน พื้นฐานของความหวังในสิ่งที่ต้องใช้ร่วมกัน

^{๒๐} สุวรรณี คำมั่น และคณะ, “สู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน” การสัมมนาวิชาการประจำปี ๒๕๕๑, จัดโดย มูลนิธิชัยพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ และ มูลนิธิสถาบันการวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี, ๒๙-๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๑.

^{๒๑} นุทิศ เอี่ยมใส, ทุนทางศิลปวัฒนธรรมประเพณีกับการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัดเพชรบูรณ์, รายงานการวิจัย, (เพชรบูรณ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๕), หน้า ๖๘.

(common) เป็นชุดของการมีค่านิยมร่วมกัน (set of shared values) และการมีสำนึกของความไว้วางใจ (sense of trust) ระหว่างกัน สิ่งเหล่านี้ถือเป็น โครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคน หรือมากกว่าที่ได้แสดงออกมาและส่งผลต่อ กิจกรรมที่ได้กระทำในมติดังกล่าว ทำให้เห็นได้ว่าทุนทางสังคมนั้น เป็นโครงสร้างทุนทางสังคมที่เกิดขึ้นกับปัจจุบันกับบุคคลในองค์กร และทางตรงกันข้ามในที่ที่มีทุนทางสังคมอ่อนแอ ก็จะมี ปรากฏการณ์ของความขัดแย้งกันในค่านิยมและการขาดซึ่งความไว้วางใจระหว่างกัน

วรุณี โรมรัตนพันธ์^{๒๒} กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่เป็นไปได้ที่จะพัฒนาให้เกิดผลประโยชน์ได้ (the potential benefits) เป็นความได้เปรียบของกลุ่มคนหรือชุมชน เพราะทุนทางสังคมสามารถทำให้เกิดประโยชน์ได้โดยการกระทำที่ดีงามของคน หรือกลุ่มคนที่มีความเห็นอกเห็นใจกัน และมี ความสำนึกร่วมกันที่จะก้าวไปข้างหน้า

ชาติชาย ณ เชียงใหม่^{๒๓} กล่าวว่า ทุนทางสังคม หมายถึง สถาบันทาง สังคม และรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ในแต่ละชุมชน ชนบทที่ทำหน้าที่จัดระเบียบ ความสัมพันธ์ ให้ความชอบธรรม แก่แบบแผนของการจัดสรรแลกเปลี่ยนทรัพยากร อันเป็นการ สร้างความผสมกลมกลืนทางสังคม และลดความขัดแย้งในชุมชน อีกนัยหนึ่ง ทุนทางสังคม คือ วิธีการดำรงชีวิต วัฒนธรรม จารีตประเพณีของชุมชน วิถีความสามารถในการจัดการองค์กรของ ประชาชน รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้าน และภูมิปัญญาพื้นบ้าน

วรุณี โรมรัตนพันธ์^{๒๔} กล่าวว่า ทุนทางสังคม คือ วิธีคิด และระบบความรู้ในการจัดการวิถีของความเป็นชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ หรือมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้อง อาศัยวิธีคิดเชิงซ้อน และเกี่ยวข้องกับเรื่องระบบความรู้ ภูมิปัญญา อีกทั้งต้องอาศัยกฎเกณฑ์มา กำกับการใช้ความรู้ นั้น ซึ่งอาจเป็นรูปของจารีต กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม พร้อมกันนั้นก็ ต้องมีองค์กรที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการเรื่องนั้นๆ เช่น การใช้ทรัพยากรต่างๆ การจัดการทุน เป็นต้น

^{๒๒} วรุณี โรมรัตนพันธ์, **ทุนทางสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘), หน้า ๓๗.

^{๒๓} ชาติชาย ณ เชียงใหม่, **การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร: ๒๑ เซ็นจูรี, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘๖.

^{๒๔} วรุณี โรมรัตนพันธ์, **ทุนทางสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘), หน้า ๓๗.

วรุฒิ โรมรัตนพันธ์^{๒๕} กล่าวว่า ทูทางสังคมเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในสังคม และถูกนำมาใช้ในมิติที่หลากหลาย ซึ่งมีทั้งมิติที่กว้างขวางครอบคลุมในสิ่งที่ป็นรูปธรรม ได้แก่ เรื่องของทรัพยากรธรรมชาติ และมิติที่เป็นนามธรรมอันได้แก่ เรื่องของวัฒนธรรม ความรู้ สติปัญญา และจิตใจ การมีอยู่ของทูทางสังคมในชุมชนนั้นอาจจะได้จากสถิติตัวเลขที่แสดง ถึงความมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชน (ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง หรือ สิ่งแวดล้อม) หรือ การเติบโตเข้มแข็งของเครือข่ายทางสังคม มีความเชื่อว่า ทูทางสังคมสามารถ ก่อให้เกิดพลัง เพื่อใช้ขับเคลื่อนชุมชนให้สามารถพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งได้

สถาบันพระปกเกล้า^{๒๖} กล่าวว่า ทูทางสังคม คือ สิ่งดีๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ประกอบด้วย ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล หรือ ประชาชนชาวบ้าน เครือข่ายของการรวมตัว กันในรูปแบบต่างๆ ภายในประชาคม บรรทัดฐาน และความไว้วางใจ ซึ่งส่งผลให้ผู้มีส่วนร่วม สามารถกระทำการร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพในการบรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน โดยความ ร่วมมือจะสำเร็จก็ต่อเมื่อได้มีการเชื่อมต่อกัน และไว้วางใจซึ่งกันและกัน ทูทางสังคมมี ลักษณะเป็นสินค้าสาธารณะ เป็นผลพลอยได้ที่เกิดจากกิจกรรมทางสังคม

จากการศึกษาความหมายข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ทูทางสังคม เป็นสิ่งดั้งเดิมที่มีอยู่ แล้วในแต่ละชุมชน ทูทางสังคมเป็นเรื่องของความคิด ความเชื่อ ความไว้วางใจ ค่านิยมที่ดีร่วมกัน ของชุมชน รวมไปถึงเรื่องของวัฒนธรรม จารีตประเพณีของชุมชนนั้นๆที่มีอยู่ ทูทางสังคมยังเป็น วิธีการในการจัดการชุมชน โดยที่ชุมชนร่วมมือกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่มีร่วมกัน เป็นพลัง ขับเคลื่อนให้ชุมชนนั้นมีการพัฒนาที่เข้มแข็งและยั่งยืน

๒.๒ องค์ประกอบของทูทางสังคม

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ^{๒๗} กล่าวว่า องค์ประกอบหลักทั้ง ๔ ด้าน มีบทบาทและยึดโยงให้เกิดทูทางสังคม ดังนี้

๑. คน มีบทบาทหลักในการพัฒนาประเทศ ที่ต้องได้รับการพัฒนาในทุกมิติทั้งด้านสุขภาพ ที่มุ่งให้คนมีร่างกายแข็งแรงสามารถดูแลตนเองได้ ด้านจิตใจ ให้เป็นคนที่มีจิตใจดี มีน้ำใจ เอื้ออาทร เคารพกฎเกณฑ์ของสังคม มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความเสียสละ มีจิตสำนึกสาธารณะ และรัก

^{๒๕} วรุฒิ โรมรัตนพันธ์, **ทูทางสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘), หน้า ๓๗.

^{๒๖} สถาบันพระปกเกล้า, **การศึกษาทูทางสังคมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน**, (กรุงเทพมหานคร: ส เจริญ การพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๗.

^{๒๗} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **ทูทางสังคมฉบับประชาชน**, (กรุงเทพฯ: ๒๑ เซ็นจูรี, ๒๕๔๘), หน้า ๒-๓.

ชาติ ฯลฯ และด้านสติปัญญาให้มีศักยภาพและมีความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง และเรียนรู้ ร่วมกันเป็นกลุ่มอย่างต่อเนื่อง จนมีนิสัยใฝ่รู้ไปตลอดชีวิตและพร้อมปรับตัวให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก รวมทั้งมีความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพที่สนับสนุนการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ เมื่อมารวมตัวร่วมคิด ร่วมทำในกิจกรรมต่างๆ นำความรู้ที่ตนเองมีอยู่มาแลกเปลี่ยน เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและก่อให้เกิดประโยชน์ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

๒. สถาบัน มีบทบาทในการสนับสนุนและผลักดันให้เกิดพลังร่วมของคนในชุมชน สังคม ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข โดยมีสถาบันหลัก อาทิ สถาบันครอบครัว เป็น สถาบันพื้นฐานในสังคมที่หล่อหลอมคนตั้งแต่แรกเกิด เป็นแหล่งบ่มเพาะปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมที่ ดีงาม รวมทั้งจิตสำนึก รู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม สถาบัน ศาสนา เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคม กลุ่มเอกลาจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณความดี สถาบัน ศาสนาที่มีความเข้มแข็งจะสร้างศรัทธาให้แก่คนในสังคม และเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างสงบ สุข สถาบันการเมือง การปกครอง ทำหน้าที่กำกับ ดูแลให้สังคมอยู่ในระเบียบแบบแผนและให้คน ในสังคมปฏิบัติตามกฎระเบียบที่กำหนดร่วมกัน สถาบันการศึกษา เป็นแหล่งสร้างความรู้ทาง วิชาการควบคู่กับการพัฒนาให้เกิดคุณธรรม จริยธรรมแก่คนในสังคม โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ภาคธุรกิจเอกชน ซึ่งมีความพร้อมทางด้านการบริหารจัดการ บุคลากร ทรัพยากร และเครือข่าย เมื่อ ประกอบกับการใช้หลักบรรษัทภิบาลในการดำเนินธุรกิจ หรือดำเนินธุรกิจที่มีกิจกรรมสร้างสรรค์ สังคมแล้วจะเป็นทุนทางสังคมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมหาศาล และสื่อเป็นสถาบันที่สามารถ ชี้นำและมีอิทธิพลสูงต่อพฤติกรรม ค่านิยมของคนในสังคมในวงกว้าง

๓. วัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนานและเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้นๆ ซึ่งมีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่ เป็นในรูปของความเชื่อ ความศรัทธา จารีตประเพณีที่ดีงาม ค่านิยม ความเป็นไทย นอกจากนี้ยังมีในรูปของแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ฯลฯ วัฒนธรรม เป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเอง เกิดความหวงแหน ภูมิใจที่จะรักษา อนุรักษ์ พัฒนา และต่อยอดเพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และประเทศ

๔. องค์ความรู้ ประกอบด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น และความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่โดยภูมิ ปัญญาท้องถิ่นเป็นศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิตที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเป็นฐานคิด และหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่า และจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมายาวนานจากคนรุ่นหนึ่งสู่ อีก รุ่นหนึ่ง จากอดีตถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดความหลากหลายของความรู้ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้ และ สร้างสมดุลในการอยู่ร่วมกันของคน และธรรมชาติอย่างเกื้อกูลกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นใหม่สามารถ นำมาใช้ในทางปฏิบัติได้ มีความหลากหลาย ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ และสังคม เพื่อตอบสนองเป้าหมายหรือความต้องการของชุมชนได้ เช่น ความต้องการของตลาด การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาปรับใช้อย่างเหมาะสม เป็นต้น

เอนก นากะบุตร ได้แบ่ง ทูทางสังคมออกเป็น ๕ รูปแบบ ได้แก่

๑. ทูทางสังคมรูปแบบแรก คือ จิตวิญญาณ ระบบคุณค่า สำนึกท้องถิ่น ความภาคภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด รวมเรียกว่า Spirit Capital สิ่งนี้ในสังคมไทยมีมาตลอดในความรู้สึกของคนที่รักบ้าน รักเมือง เสียสละ และการดูแลสืบต่อ ซึ่งจิตวิญญาณและระบบคุณค่าเหล่านี้ เป็นสิ่งที่สังคมไทยมีปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ทั้งที่เป็นเรื่องคุณค่า พิธีกรรม ความภาคภูมิใจที่อยู่ในจิตใจของผู้คนในแต่ละสังคม

๒. ทูทางสังคมรูปแบบที่สอง คือ ทูทางภูมิปัญญา ได้แก่ ความรู้ ภูมิปัญญา และ วิถีชุมชนที่แสดงออกทางปัจจัยสี่ อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย รวมไปถึงเครื่องใช้ของใช้ เครื่องไม้เครื่องมือต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตสะท้อนให้เห็นความพอดี ความพอเพียง การอยู่ร่วมกันของผู้คน อยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่เอาเปรียบกัน

๓. ทูทางสังคมรูปแบบที่สาม คือ ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรบุคคล เป็นทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ เช่น ความรักเพื่อน ความรักศักดิ์ศรีความเป็นคนไทย หรือแม้กระทั่งผู้นำทางความคิดผู้นำทางการเกษตร เหล่านี้ล้วนเป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีวันหมดสิ้น ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถในระดับหนึ่งและมีความพร้อมที่จะปรับตัวเข้าสู่ความร่วมมือ

๔. ทูทางสังคมรูปแบบที่สี่ คือ ทูทางทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ความหลากหลาย หลายทางชีวภาพที่มีอยู่มากมาย ไม่ว่าจะเป็นหล้าต่างๆ สมุนไพร พืชพรรณสิ่งมีชีวิตต่างๆ แร่ธาตุ และผลผลิตของธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าเขา ล้วนเป็นทุนที่สำคัญ หากชุมชนค้นพบคุณค่าของสิ่งเหล่านี้ มูลค่าก็จะตามมาและไม่มีหมด เพราะใช้เป็น จัดการเป็น

๕. ทูทางศรัทธา คือ ทุนที่ชุมชนได้ร่วมกันสร้าง ร่วมกันผลิตสะสมมาจากบรรพบุรุษ เรือกสวนไร่นา สิ่งปลูกสร้าง เงินที่สะสม กิจกรรม โครงการต่างๆ ที่ทำร่วมกัน ล้วนเป็นทุน ของชุมชนอยู่ตลอดมาไม่ว่าจะเป็น กองทุนฌาปนกิจ ธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ ธนาคารกระบือ เป็นต้น การจัดการทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นทั้งปัจจัยการผลิต และปัจจัยการดำรงชีวิตนี้มีอยู่ในทุก ชุมชน ทุกศาสนา ส่งผลให้เกิดกฎเกณฑ์ที่ร้อยรัดผู้คนให้อยู่ร่วมกัน เป็นพี่เป็นน้องไว้วางใจกัน ก่อให้เกิดกฎเกณฑ์ทางศีลธรรม ศาสนา จารีตประเพณีที่ทำให้คนร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำเดินทางไป ทางเดียวกัน

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กล่าวว่า ทูทาง สังคมเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ผ่านสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม โดยผ่านองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

๑. ทุนมนุษย์ คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะ และนำมาใช้เพื่อ ประโยชน์ต่อส่วนรวม ชุมชน สังคม บนพื้นฐานของความรัก ความเอื้ออาทร มีน้ำใจ มีจิตอาสา ได้แก่ ผู้นำทางสังคม แกนนำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน อาสาสมัครที่มีความรัก เอื้ออาทรต่อเพื่อน มนุษย์ มีน้ำใจ มีจิตสาธารณะ ได้รับความไว้วางใจ มีความรู้สติปัญญาและทักษะ มีคุณธรรม มีวินัย มีความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน และได้ใช้ศักยภาพและคุณสมบัติทั้งหลายที่มีทำ ประโยชน์ต่อชุมชน

๒. **ทุนสถาบัน** คือ การรวมตัวของกลุ่มคนเป็นองค์กรที่มีศรัทธา ความเชื่อมั่น และมีจิตสำนึกร่วมกัน มุ่งมั่นในสิ่งเดียวกันเพื่อพัฒนาสังคมชุมชนให้เข้มแข็ง เป็นการรวมกลุ่ม และสถาบันทางสังคม เป็นเครือข่ายที่มีพลังในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ความเป็นกลุ่มก้อน ทำให้มีศักยภาพและพลังที่จะช่วยเหลือกันเองหรือร่วมกันทำประโยชน์เพื่อชุมชน ตัวอย่างของทุนสถาบันในชุมชน ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ต่างๆ กลุ่มอาชีพ วัด โรงเรียน สถาบันครอบครัว รวมทั้ง หน่วยงานภาครัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) สถานีอนามัย สถานีตำรวจ เป็นต้น

๓. **ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม** คือ การนำเอาองค์ความรู้จากตัวบุคคล ชุมชน ภูมิปัญญา ปรากฏท้องถิ่น จนเกิดกระบวนการนำไปพัฒนาเป็นจารีตประเพณีวัฒนธรรม นำไปสู่ การใช้ประโยชน์และความภาคภูมิใจในความเป็นตัวตนของตนเอง ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ได้แก่ ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมไทย จารีตประเพณีไทย สถาปัตยกรรม ต่างๆ เช่น แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน รวมทั้งระบบคุณค่า เช่น คุณธรรม วินัย จิตสำนึก สาธารณะ ภูมิปัญญา จารีตประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่สั่งสมสืบทอดกันมา เป็น สายใยของความผูกพัน เป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันด้วยความรักใคร่สามัคคีเป็นหมู่เหล่า มีความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เป็นสิ่งที่คุมให้คนอยู่ในกรอบจริยธรรม คุณธรรมเป็น ตัวช่วยสนับสนุนการทำกิจกรรมอื่นๆของชุมชน

๔. **ทุนทรัพยากรธรรมชาติ** เป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น แม่น้ำ น้ำตก ถ้ำ ป่าเขา ของป่า ผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน ทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ใน ชุมชน เป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความผูกพัน เป็นตัวเชื่อมให้คนในชุมชนมีความสัมพันธ์ เป็นกลุ่มเครือข่าย ร่วมกันใช้ประโยชน์เพื่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน เป็นการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติ น้ำตก ภูเขา เพื่อจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของ คนในชุมชนและทำให้มีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เช่น การร่วมกันพัฒนาผลผลิตของชุมชนให้มีคุณภาพ หรือร่วมกันอนุรักษ์ให้คงไว้ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้คนรวมกลุ่มมีสัมพันธภาพที่ดี ช่วยเหลือกัน และช่วยงานของส่วนรวม

จากการศึกษาองค์ประกอบของทุนทางสังคมข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า องค์ประกอบ หลักของทุนทางสังคมมี ๔ องค์ประกอบ ดังนี้ ทุนคน/มนุษย์ คือ บุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถ มีจิตสาธารณะ มีความเอื้ออาทร มีน้ำใจ และพร้อมที่จะเสียสละทำประโยชน์เพื่อชุมชน ทุนสถาบัน องค์กร คือ สถาบัน องค์กร ที่มีส่วนสนับสนุน ผลักดันให้ชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุขและทำประโยชน์ร่วมกัน ทุนภูมิปัญญาวัฒนธรรม คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น จารีตประเพณีที่มีอยู่ในท้องถิ่น รวมไปถึงค่านิยมและความเชื่อที่ดีของชุมชน ทุนทรัพยากรธรรมชาติ คือ ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เป็นทรัพยากรที่มีอยู่แล้วดั้งเดิม

๒.๓ บทบาทหน้าที่ของทุนทางสังคม

Putnam กล่าวว่า ทุนทางสังคมมี บทบาทและหน้าที่สำคัญที่จะก่อประโยชน์ต่อชุมชน ๒ ลักษณะ และแต่ละลักษณะอยู่รวมกันเหมือน เหรียญสองด้าน ดังนี้

๑. บทบาทของทุนทางสังคมในฐานะตัวเชื่อมให้กลุ่มสมาชิก (bonding Social capital) เน้นการมองเข้ามาภายใน (inward looking) โดยจะสนับสนุน ครอบครัว กลุ่มเพื่อน และ กลุ่มเพื่อนบ้านที่มีลักษณะความเป็นพี่น้องทางชาติพันธุ์ และมีอัตลักษณ์ทางสังคมซึ่งใกล้ชิดและ รู้จักกันแล้ว มาร่วมมือกันสร้างสายสัมพันธ์ให้เข้มแข็ง (strong ties) แต่สายสัมพันธ์ที่เข้มแข็งจาก ความร่วมมือดังกล่าวจะเป็นไปเพื่อกีดกันคนนอก

๒. บทบาทการประสานสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มภายในและภายนอก (bridging social capital) เน้นการมองออกไปภายนอก (outward looking) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความแตกต่างทางสังคม ที่ก่อนหน้านี้รู้จักกันมาก่อนและมีสายสัมพันธ์ที่อ่อนแอ (weak ties) มาร่วมมือกันเพื่อเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม

นอกจากนี้ Putnam กล่าวว่า ประโยชน์ของทุนทางสังคมมีอยู่หลายประการ ดังนี้

๑. ทุนทางสังคมสามารถเพิ่มศักยภาพในการทำงาน และช่วยลดต้นทุนในการทำงาน
๒. ทุนทางสังคมทำให้เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกัน หรือการต่างตอบแทน (reciprocity) ซึ่งทำให้องค์กรชุมชนแข็งแกร่งและมีพลังมากขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ กระบวนการรักษาชื่อเสียง และการยอมรับจารีตประเพณีของชุมชนนั้นๆ ด้วยว่ามีมากน้อยเพียงใด
๓. ทุนทางสังคมทำให้เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่าย ทำให้การ ติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว
๔. ทุนทางสังคมทำให้คนในชุมชนนั้นนำความสำเร็จที่เคยเกิดขึ้นร่วมกันในอดีต มาใช้ประโยชน์เพื่อต่อยอดถึงความสำเร็จในอนาคต

วรุฒิ โรมรัตนพันธ์^{๒๘} กล่าวว่า ประโยชน์ที่เกิดจากทุนทางสังคมนั้น ช่วยให้เกิดเครือข่ายทางสังคมขึ้น ทำให้งานมีประสิทธิภาพรวดเร็วมากขึ้นและลดต้นทุนลง ช่วยให้เกิดจารีตประเพณีที่ดี ช่วยให้ชุมชนมีพลังและเข้มแข็งสมารถที่จะแก้ไขปัญหาได้ง่ายขึ้น อีกทั้งยังช่วย ให้บุคคลมีทางเลือกมากขึ้น ในการพัฒนาชีวิตส่วนบุคคล หรือในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ

จากการศึกษาบทบาทหน้าที่และประโยชน์ของทุนทางสังคมข้างต้น ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ทุนทางสังคมมีบทบาทในการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนที่มีความสนิทใกล้ชิด รู้จักกันเป็นอย่างดี เพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือที่เข้มแข็งในเรื่องที่มีความต้องการร่วมกัน อีกทั้งยังมีหน้าที่ในการ ประสานสัมพันธ์ความร่วมมือกับกลุ่มคนหรือองค์กรภายนอกเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน เมื่อมีการ ร่วมมือกันก็

^{๒๘} วรุฒิ โรมรัตนพันธ์, ทุนทางสังคม, (กรุงเทพมหานคร: โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘), หน้า ๖๗.

จะทำให้กลุ่มคน ชุมชน หรือองค์กรมีศักยภาพจากเดิมมากขึ้น ก่อให้เกิดโอกาสทาง เศรษฐกิจ ทำให้กลุ่มคน ชุมชน องค์กรนั้นๆสามารถที่จะพัฒนาไปข้างหน้าได้อย่างมั่นคง

การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำแนวคิดดังกล่าวไปใช้ ประโยชน์ เพื่อเป็นความรู้และเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่อง ทุนทางสังคมกับการจัดการ การท่องเที่ยวเชิง อนุรักษ์บ้านเกาะพิทักษ์ ทำให้ทราบถึงความหมายของทุนทางสังคม องค์ประกอบ บทบาทหน้าที่ของ ทุนทางสังคม เพื่อนำมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลทุนทางสังคมของชุมชน และ ผู้วิจัยได้นำความรู้ใน เรื่องขององค์ประกอบทุนทางสังคมมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในงานวิจัย โดยงานวิจัยนี้ศึกษาทุน ทางสังคมใน ๔ ประเด็น ดังนี้ ทุนมนุษย์ ทุนสถาบัน ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมและทุน ทรัพยากรธรรมชาติ

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม

ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา เป็นองค์ประกอบหนึ่งของทุนทางสังคมที่มีความสำคัญ อย่างยิ่งยวดต่อการพัฒนาประเทศ เนื่องด้วยประเทศไทยมีความโดดเด่นและมีความหลากหลายทาง วัฒนธรรม มีผู้มีความรู้ด้านภูมิปัญญาไทยมากมายกระจายอยู่ทุกพื้นที่ ซึ่งหากสามารถพัฒนาและใช้ ประโยชน์จากทุนดังกล่าวได้อย่างเต็มที่แล้ว ก็จะสามารถสร้างสรรคคุณค่าและมูลค่าเพิ่มต่อ เศรษฐกิจและสังคมไทย

ดังนั้น การศึกษาทุนทางวัฒนธรรม จึงเป็นพื้นฐานให้ผู้เรียนได้เกิดแนวความคิดในการที่ จะนำเอาวัฒนธรรมที่ดั่งามมาพัฒนาให้เกิดคุณค่าและมูลค่า อันส่งผลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีงาม ในที่สุด

๒.๓.๑ ความหมายของทุนทางวัฒนธรรม

ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ กล่าวถึงความหมายของทุนทางวัฒนธรรมว่า ทุนทางวัฒนธรรม เกี่ยวข้องกับคุณค่า ความรู้ภูมิปัญญา และงานสร้างสรรค์อันเกิดจากการค้นคว้าและค้นพบโดยผู้ทรง ความรู้ในท้องถิ่น รวมทั้งค่านิยมและความเชื่อที่ผูกพันสังคม ทำให้เกิดการจัดระเบียบของสังคมหรือ สร้างกฎกติกาที่เป็นคุณต่อสังคมโดยส่วนรวม รวมถึงกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยัง อีกรุ่นหนึ่ง

สำนักพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต กล่าวว่า ทุนทางวัฒนธรรม คือ สิ่งที่ดีงามที่คนใน อดีตคิด ทำขึ้น แสดงออกและสืบทอดด้วยการปฏิบัติ ซึ่งมีทั้งสิ่งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้

สุนิสา ฉันทรัตนโยธิน กล่าวว่า ทุนที่ใช้ในการผลิตสินค้าและบริการที่มีนัยทางวัฒนธรรม เรียกว่า ทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital)

รังสรรค์ ณะพรพันธุ์ ให้ความหมายของทุนวัฒนธรรมไว้ว่า ทุนวัฒนธรรม หมายถึง ทุนที่ใช้ไปในการผลิตสินค้าและบริการที่มีนัยทางวัฒนธรรม สินค้าบริการใดที่มีวัฒนธรรมฝังตัวอยู่สินค้าและบริการเหล่านั้นคือสินค้าวัฒนธรรม (Cultural Products)

David Throsby ให้ความหมายของคำว่าทุนวัฒนธรรม ว่าหมายถึง ทรัพย์สินทางปัญญาที่สั่งสมมาในอดีต มีคุณค่าต่อมนุษย์และความต้องการของสังคมนอกเหนือจากการให้คุณค่าทางเศรษฐกิจ

กล่าวโดยสรุป ทุนทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีมูลค่า ที่สั่งสมมาในอดีตและถ่ายทอดรุ่นต่อรุ่น ทั้งเป็นสิ่งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยนำเอาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเหล่านั้นมาแปลงเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีมูลค่าที่ส่งผลให้เกิดประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและสังคมในที่สุด

๒.๓.๒ องค์ประกอบของทุนทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ดำรงที่คนในอดีตคิด ทำขึ้น แสดงออกและสืบทอดด้วยการปฏิบัติ ซึ่งมีสิ่งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ จำแนกเป็น ๓ ประเภทใหญ่ๆ ประกอบด้วย

๑. เป็นมรดกตกทอด เกิดจากภูมิปัญญาของมนุษย์ ประกอบด้วยสิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้ อาทิ โบราณสถานขนาดใหญ่ กับสิ่งที่สามารถเคลื่อนที่ได้จำพวกวัตถุ บันทึกล่าเรื่อง เป็นเอกสารตำนาน บันทึกล่า เช่น ภาษามลายูซึ่งเป็นภาษาของชาวใต้ บันทึกล่าในศิลาจารึกฯ

๒. เป็นสิ่งที่มีเอกลักษณ์พิเศษหรือเนื้อในของวัฒนธรรม เป็นการกระทำของมนุษย์ ประกอบด้วยเอกลักษณ์พิเศษในการทำมาหากิน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่มีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ภาษา กิริยา สำเนียงพูด ความเชื่อ ศาสนา ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และพิธีกรรมสุนทรียศาสตร์-สุนทรียภาพ ซึ่งเป็นความสวยงามตามอารยธรรม ซึ่งควรมีการสืบสานทำนุบำรุงให้คงอยู่ ระบบเครือญาติและระบบสังคม

๓. ภูมิปัญญาดั้งเดิมและภูมิปัญญาสมัยใหม่ ได้แก่

๓.๑) ศาสตร์หรือความรู้ของบรรพชน อาทิ ดาราศาสตร์ วิทยาศาสตร์

๓.๒) ภาษาศาสตร์ และการคำนวณ เช่น โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ร้อยแก้ว ร้อยกรอง ฯลฯ หน่วยชั่ง ตวง วัด อาทิ คืบ วา ศอก

๓.๓) อาชีวศาสตร์ เป็นความรู้เกี่ยวกับการยังชีพ อาทิ เครื่องมือดักจับสัตว์ เครื่องการเกษตร เครื่องมือจับปลา เป็นต้น

๓.๔) ยุทธศาสตร์ในการป้องกันตนเองและการรักษาชีวิต เช่น มวยไทย ฟันดาบ กระบี่ กระบอง การเขียนตำราพิชัยสงคราม ฯลฯ

๓.๕) การเยียวยาชีวิตหรือแพทยศาสตร์ เช่น การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การทำและใช้สมุนไพร การนวดแผนโบราณ ฯลฯ

๓.๖) การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติ โดยใช้ความรู้ในเชิงรัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ และธรรมศาสตร์ เช่น ระบบการปกครองแบบพหุปกครองลูก ฯลฯ

๓.๗) ศิลปะศาสตร์ ซึ่งเป็นองค์รวมทางศิลปะที่สำคัญ

นอกจากนี้ Pierre Boourdieu อธิบายว่า ทุนวัฒนธรรมจะปรากฏตัวใน ๓ รูปแบบ คือ

๑) เป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในตัวคนหรือกลุ่มคน เช่น ความคิด จินตนาการ ความคิดริเริ่ม ความเชื่อ

๒) เป็นสิ่งที่ป็นรูปลักษณะและเป็นตัวตน เช่น ภาพวาด เครื่องมือ อุปกรณ์ สิ่งก่อสร้าง สถานที่ที่เป็นมรดกโลก

๓) ความเป็นสถาบัน เช่น กติกา การยอมรับที่หลากหลาย คนเห็นร่วมกัน เช่น การยอมรับในสถาบันบัณฑิตยสถาน วัด โรงเรียน ทำให้เกิดความสามัคคี ประเพณี หรือกิจกรรมร่วมกันของสังคม

โดยวัฒนธรรมถือเป็นทุนและต้นทุนที่สำคัญ เนื่องจากการก่อเกิดวัฒนธรรมแต่ละด้านจะมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมหรือสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว หากมีการพัฒนาหรือปรับปรุงสภาพแวดล้อมหรือมีการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องเหมาะสม ก็อาจส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมนั้นๆ ให้เสื่อมคุณค่าหรือสูญหายไปจากสังคม

๒.๓.๓ ความสำคัญและประโยชน์ของทุนทางวัฒนธรรม

ลักษณะสำคัญของทุนวัฒนธรรม มีดังนี้

๑) สิ่งที่ถูกเป็น “สินค้าวัฒนธรรม” ต้องมีนัยทางวัฒนธรรมในด้านหนึ่งด้านใดไม่ว่าจะเป็นจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบความเชื่อและศรัทธา ระบบคุณค่า บรรทัดฐานทางจริยธรรม แบบแผนการดำรงชีวิต แบบแผนการบริโภค แบบแผนการพักผ่อนหย่อนใจการเล่นและกีฬา การแต่งกาย วรรณกรรมและสิ่งพิมพ์ ศิลปะ ฯลฯ

๒) ทุนวัฒนธรรมมีขายทั้งในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ ในภาคอุตสาหกรรม เช่น อุตสาหกรรมเครื่องแต่งกาย อุตสาหกรรมเครื่องใช้ในครัวเรือน ฯลฯ ในภาคบริการ เช่น การบริการสนทนา การบริการอาหาร บริการการศึกษา ฯลฯ

๓) บรรดากิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กลุ่มทุนวัฒนธรรมยังรากลึกลงถึง ส่วนใหญ่มีการกระจุกตัวของทุนอย่างสูงจึงมีอำนาจผูกขาดระดับหนึ่ง

๔) กลุ่มทุนทางวัฒนธรรมมีการผนึกตัวอยู่ตลอดเวลา เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจด้วยการควบและครอบกิจการ แต่ยุทธวิธีสำคัญในช่วงหลังๆ ได้แก่ การสร้างพันธมิตรเชิงยุทธศาสตร์

๕) กลุ่มทุนวัฒนธรรมแม้จะเป็นหัวหอกของกระแสโลกาภิวัตน์ มักเลือกทำสัญญาพันธมิตรเชิงยุทธศาสตร์กับกลุ่มทุนท้องถิ่น เพราะต้องการจะหาประโยชน์จากเครือข่ายความสัมพันธ์

ของกลุ่มทุนท้องถิ่น ในบางสภาพการณ์ Localization ก็เป็นประโยชน์ต่อ Globalization ในการนี้อาจต้องปรับผลผลิตให้สอดคล้องกับรสนิยมและวัฒนธรรมท้องถิ่น

๖) กลุ่มทุนวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาผลักดันให้เกิดความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การทุ่มเทรายจ่ายในด้านการวิจัยและพัฒนาเพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิต และได้ผลิตภัณฑ์ประเภทใหม่สำหรับสินค้าวัฒนธรรมบางประเภท วงจรชีวิตของสินค้าค่อนข้างสั้นหากไม่สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่ทดแทนชนิดเก่าได้ ก็ยากที่จะขยายส่วนแบ่งตลาดหรือรักษาส่วนแบ่งตลาดไว้ได้

๗) กระบวนการสร้างอุปสงค์เป็นยุทธศาสตร์การตลาดที่สำคัญยิ่ง การสร้างความรักดีต่อयीหอนับเป็นยุทธวิธีสำคัญในการรักษาและขยายส่วนแบ่งตลาด

สำนักพัฒนาสังคมและคุณภาพชีวิต ได้กล่าวถึงความสำคัญและประโยชน์ของทุนทางวัฒนธรรม ไว้ ๔ ประการ คือ

- ๑) เป็นที่รวมแห่งองค์ความรู้ที่มีในอดีตทั้งหมด
- ๒) เป็นที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์พิเศษและภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่น
- ๓) เป็นที่ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคี ศักดิ์ศรี ความภูมิใจของชุมชน หรือ ชนเผ่าทั้งหลาย

๔) วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ส่งเสริมความมั่งคั่ง

นอกจากนี้ยังสามารถจำแนกความสำคัญของการนำทุนวัฒนธรรมมาพัฒนาโดยแยกออกเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ดังนี้

๑) ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ สามารถนำวัฒนธรรมไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเสริมสร้างการผลิตสินค้าและบริการได้โดยใช้แนวความคิดการสร้างสรรค์คุณค่า รวมถึงการสร้างตราสัญลักษณ์สินค้าไทยเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ วัฒนธรรม เช่น งานฝีมือและของที่ระลึก อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ผลงานศิลปะทุกสาขา หรืออุตสาหกรรมศิลป์ สื่อสารและการประชาสัมพันธ์ การพัฒนาทุนมนุษย์ และพิพิธภัณฑ์สถานและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง

๒) ด้านการพัฒนาสังคม สามารถนำวัฒนธรรมเรื่องระบบคุณค่า ค่านิยม ความเชื่อจารีตประเพณีที่ดีงาม อาทิ ระบบเครือญาติ การมีจิตสำนึกสาธารณะ การมีน้ำใจและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไปโน้มนำในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนซึ่งจะทำให้สังคมมีความจริงและสงบสุข

๓) ด้านการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สามารถนำวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมและภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นการใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติมาใช้ในการ

ดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในสภาพเดิมหรือมีความสมบูรณ์ได้มากขึ้น เช่น การทำฝายต้นน้ำ (Check Dam) ประเพณีสืบชะตาแม่น้ำ การเคารพผีปอบ ฯลฯ

๒.๓.๔ การประเมินสถานการณ์ทุนทางวัฒนธรรม

การประเมินสถานการณ์ทุนทางวัฒนธรรมของประเทศไทย พบว่า วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นจำนวนมากมีความหลากหลาย มีคุณค่า มีเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะท้องถิ่นซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประเทศได้มากมาย หากแต่ยังขาดการอนุรักษ์ฟื้นฟูพัฒนาต่อยอดอย่างเป็นระบบอย่างจริงจัง อีกทั้งยังขาดการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเจริญรุ่งเรืองของสังคมไทย ดังนี้

๓.๔.๑ ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ ระบบคุณค่า ค่านิยม ความเชื่อ ภาษาจารีตประเพณี พิธีกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า สังคมไทยมีทุนทางวัฒนธรรมที่ดีมากมาย แต่หลายอย่างในปัจจุบันเสื่อมถอยและสูญหายไปตามกาลเวลา สาเหตุสำคัญ คือ การขาดการอนุรักษ์ฟื้นฟู ถ่ายทอด พัฒนาและต่อยอดอย่างเป็นระบบอย่างจริงจัง โดย

๑) ระบบคุณค่า ค่านิยมและความเชื่อที่ดีงาม ซึ่งเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและสมดุล พบว่า

ด้านบวก

- สังคมไทยยอมรับความแตกต่างทางเชื้อชาติศาสนา คนไทยส่วนใหญ่มีนิสัยเอื้อเฟื้อช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยไม่แบ่งแยก มีความเมตตากรุณา ทำให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

- ประเทศไทยยังมีผู้พร้อมเสียสละเป็นอาสาสมัครทำงานเพื่อสังคมจำนวนมาก เห็นได้จากกรณีการเกิดภัยพิบัติที่เกิดขึ้นหลายครั้ง จะมีการรณรงค์ให้ความช่วยเหลืออย่างไม่ขาดสาย

ด้านลบ

- ปัจจุบันคนไทยและสังคมไทยให้ความสำคัญกับระบบคุณค่า ค่านิยมและความเชื่อที่ดีงามลดลง เช่น ความภาคภูมิใจในถิ่นกำเนิด ความเอื้ออาทร การเคารพผู้ใหญ่ การให้ความสำคัญกับพรหมจรรย์ การยึดมั่นในหลักศีลธรรมและความรู้ผิดชอบชั่วดี ฯลฯ

- ระบบสถาบันที่ทำหน้าที่ขัดเกลาและปลูกฝังระบบคุณค่า ค่านิยม และความเชื่อที่ดีงามมีแนวโน้มอ่อนแอและมีบทบาทในการพัฒนาศักยภาพคนไทยลดลง โดย

(๑) สถาบันครอบครัว ที่มีความเป็นระบบเครือญาติ ช่วยเหลือเกื้อกูลกันทำหน้าที่ให้การอบรมเลี้ยงดู ปลูกฝังจริยธรรม คุณธรรม และค่านิยมให้แก่เด็กและเยาวชนในปัจจุบันมีความเปราะบางมากขึ้น พิจารณาได้จากสถิติการหย่าร้างของคู่สมรสที่มีแนวโน้มสูงขึ้น รูปแบบครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น พฤติกรรมการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในครอบครัวเป็นแบบต่างคนต่างอยู่ มีเวลาในการอยู่พร้อมหน้าและทำกิจกรรมร่วมกันน้อยลง

(๒) สถาบันการศึกษา ซึ่งมีหน้าที่ในการพัฒนาความรู้ ความคิด และการอบรมเรื่อง คุณธรรมจริยธรรม เพื่อการดำเนินชีวิตให้กับเด็กและเยาวชนที่ผ่านมา ให้ความสำคัญกับระบบการเรียนการสอนที่วัดความสำเร็จจากใบรับรองผลการศึกษา ใบประกาศนียบัตร หรือใบปริญญา บัตรมากกว่าสมรรถนะ ความรู้ ความสามารถ รวมถึงคุณธรรมและพฤติกรรมของผู้เรียน

(๓) สถาบันทางศาสนา เป็นผู้มืบทบาทในการถ่ายทอดหลักธรรมคำสอนของศาสนาต่างๆ เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้ผู้คนในสังคมเป็นคนดี มีคุณธรรมและเอื้อต่อการพัฒนาระบบคุณค่าของ สังคมไทย ยังไม่สามารถทำหน้าที่ในการชักจูงหรือเป็นแกนนำในการพัฒนาจิตใจด้านคุณธรรม จริยธรรมได้อย่างเพียงพอ สาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากขาดบุคลากรที่มีความรู้ความเข้าใจในหลักศาสนา อย่างแท้จริง บุคลากรทางศาสนาบางส่วนมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม และให้ความสำคัญกับพุทธ พานิชย์มากกว่าหลักธรรมคำสอน

(๔) สถาบันการเมืองการปกครอง ซึ่งเป็นผู้มืบทบาทในการกำหนดนโยบายและการ บริหารประเทศยังมีการบริหารแบบรวมศูนย์ ภาครัฐยังมีบทบาทนำในการพัฒนา

(๕) สถาบันสื่อ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะระบบคุณค่า ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนพฤติกรรมในการดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมมีการนำเสนอภาพ และสาระที่สร้างสรรค์และจรรโลงสังคมน้อยมากเมื่อเทียบกับปริมาณสื่อที่นำเสนอทั้งหมด

๒) วัฒนธรรมการใช้ภาษาไทย ภาษาถิ่น และขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณีต่างๆ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ที่สะท้อนความเป็นชาติไทยและคนไทย โดยเฉพาะภาษาพูด นั้นถือเป็น ตัวแทนของลักษณะวัฒนธรรม ในด้านประวัติศาสตร์ย่อมถือได้ว่าภาษาเป็นมรดกอันล้ำค่าทั้งตัว อักษรไทยและวรรณกรรมไทย ซึ่งรวบรวมและรองรับศิลปวัฒนธรรมไทยทุกด้านไว้ให้เราได้ศึกษา ค้นคว้าและเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง พบว่า

- วัฒนธรรมการใช้ภาษาไทยของเด็กและเยาวชนมีแนวโน้มด้านการพูดออกเสียงไม่ ชัดเจนและนิยมใช้ศัพท์แสลงหรือคำแปลกๆ มากขึ้น

- ขนบธรรมเนียมประเพณีได้ลดคุณค่าและสูญหายไปค่อนข้างมาก บางประเพณีที่มีและ ถือปฏิบัติสืบต่อกันมามีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบให้เข้ากับสังคมยุคใหม่และถูกนำมาใช้ในการส่งเสริม ธุรกิจการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมากขึ้น

๓) ภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นองค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะต่างๆ ที่นำมาใช้ในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ เป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่าและ จริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมาอย่างยาวนานจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งในการอยู่ร่วมกันของคน และธรรมชาติอย่างเกื้อกูล พบว่า

- ประเทศไทยมีผู้รู้ภูมิปัญญาซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศด้านต่างๆ มากมาย แต่ขาดการนำมาใช้ประโยชน์อย่างจริงจัง
- ความรู้ภูมิปัญญาและภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายเรื่องได้สูญหายไปจากสังคมหลายเรื่องยังไม่ได้ได้รับการพัฒนาต่อยอดอย่างเป็นระบบอย่างจริงจัง
- การพัฒนาความรู้และนวัตกรรมจากภูมิปัญญา เพื่อใช้ในการพาณิชย์ยังอยู่ในระดับต่ำ และไม่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย บางส่วนต่ออยู่ในมือคนต่างชาติ
- การผลิตสินค้าและบริการจากความรู้ภูมิปัญญาไทย ส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อพัฒนารายได้ มากกว่าการรักษาคุณค่าและรากฐานทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น
- ประเทศไทยยังขาดการกำหนดนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการนำทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยไปใช้ประโยชน์ในการเพิ่มคุณค่าและมูลค่าของสินค้าไว้อย่างชัดเจน ขาดการบูรณาการระหว่างนโยบายและแผนงานต่างๆ
- ภาครัฐยังมีส่วนร่วมในการพัฒนาอุตสาหกรรมทางวัฒนธรรมที่เกิดจากภูมิปัญญาและความคิดสร้างสรรค์ของคนไทยค่อนข้างน้อย

๓.๔.๒ ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ประกอบด้วย โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม และศิลปกรรมต่างๆ ที่ติดมากับอาคารโบราณสถาน โบราณวัตถุ รวมถึงอุทยาน ประวัติศาสตร์ วัดในพระพุทธศาสนา และพิพิธภัณฑ์ต่างๆ ซึ่งถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถจับต้องได้อย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุดและนับเป็นทุนหรือมรดกของชาติที่สำคัญ พบว่า

๑) ประเทศไทยมีโบราณสถานสำคัญๆ มากมายกระจายอยู่ทุกพื้นที่ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องหมายที่แสดงออกซึ่งความเจริญรุ่งเรืองทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และโบราณคดีในสมัยต่างๆ

๒) แหล่งวัฒนธรรมทางด้านศิลปกรรม โบราณคดี และประวัติศาสตร์จำนวนมากถูกทำลายทั้งจากภัยธรรมชาติและฝีมือมนุษย์

๓) การใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาแหล่งโบราณสถาน โบราณคดีและแหล่งประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ยังขาดประสิทธิภาพ ขาดการมีส่วนร่วมของหน่วยงานท้องถิ่น ชุมชนและประชาชนทั้งในด้านการบริหารจัดการและดูแลรักษา

๒.๓.๕ แนวโน้มและโอกาสการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรม

แนวโน้มและโอกาสการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรม เพื่อใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ประกอบด้วย

๓.๕.๑ คนไทยและสังคมไทยมีความตื่นตัว เห็นคุณค่าและประโยชน์ของทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย ว่าสามารถนำมาใช้เสริมสร้างวิถีชีวิตของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขยั่งยืนได้ ประเทศไทยมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีผู้รู้ภูมิ

ปัญญามากมายกระจายทุกพื้นที่ คนไทยมีฝีมือมีความประณีตละเอียดอ่อนในงานศิลปะ ซึ่งถือเป็นจุดแข็งและโอกาสที่จะให้บุคคลเหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ร่วมดูแล อนุรักษ์ วัฒนธรรมของท้องถิ่น รวมถึงการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์จากวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย

๓.๕.๒ ประเทศไทยมีนโยบายและแผนพัฒนาชาติ สนับสนุนทั้งแผนบริหารราชการแผ่นดิน แผนปรับโครงสร้างเศรษฐกิจ แผนพัฒนาการท่องเที่ยว รวมถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐

๓.๕.๓ ระบบเศรษฐกิจแบบเสรี ระบบการค้าเสรีเปิดโอกาสให้ประเทศไทยมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจบนฐานความรู้และการสร้างสรรค์คุณค่า พัฒนาสินค้าและบริการบนพื้นฐานวัฒนธรรมไทยที่มีเอกลักษณ์โดดเด่น เช่น การนวดแผนไทย สมุนไพรไทย อาหารไทย รวมถึงการพักผ่อนและท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไทย ฯลฯ โดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาต่อยอดด้วยเทคโนโลยีเพื่อสร้างสรรค์คุณภาพและคุณค่าให้ผลิตภัณฑ์ในชุมชน

๓.๕.๔ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและโครงสร้างของการบริโภค การส่งออกของสินค้าและบริการของประเทศไทยในอนาคตขึ้นอยู่กับแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของการบริโภคของสังคมโลก และการวางแผนอย่างถูกต้องในการพัฒนาและบริการให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศต่างๆ ประเทศพัฒนาแล้วที่เป็นคู่ค้าสำคัญส่วนใหญ่กำลังเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ มีแนวโน้มต้องการสินค้าและบริการเฉพาะด้านมากขึ้น เช่น การดูแลสุขภาพ การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อน และการรักษาพยาบาล จึงเป็นโอกาสที่ประเทศไทยจะพัฒนาสินค้าและบริการเกี่ยวกับสุขภาพ เช่น การแพทย์แผนไทย สมุนไพรไทย รวมถึงการพักผ่อนและท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งประเทศไทยมีศักยภาพทั้งด้านสถานที่และบุคลากร

๓.๕.๕ ความร่วมมือระหว่างประเทศที่เข้มแข็ง กระแสการพัฒนาที่ยั่งยืนและความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและการสื่อสาร เป็นความร่วมมือทั้งในระดับภูมิภาคและอนุภูมิภาคเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรมและวิชาการ เกิดสัมพันธภาพที่ดีที่ก่อให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนา และการบริหารจัดการด้านต่างๆ ในระดับนานาชาติ

๓.๕.๖ กระแสโลกที่เน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนบนฐานความหลากหลายทางชีวภาพ ส่งผลดีต่อประเทศไทยที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีโอกาสใช้ประโยชน์เพื่อเพิ่มคุณค่าและมูลค่าภายใต้ระบบการบริหารจัดการที่นำไปสู่ความยั่งยืนรองรับความต้องการสินค้าและบริการด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญาและวัตถุดิบจากธรรมชาติที่เพิ่มขึ้น และยกระดับมาตรฐานและคุณภาพของผลิตภัณฑ์ในระดับรากหญ้าให้เชื่อมโยงสู่เวทีโลก

๓.๕.๗ ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร จะช่วยสร้างโอกาสการตลาด และการเรียนรู้ให้กับผู้เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมและเจ้าของภูมิปัญญาใน

การพัฒนาและเพิ่มศักยภาพการดำเนินงาน รวมถึงการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์สินค้าบริการ และงานด้านศิลปวัฒนธรรมสู่โลกภายนอกได้อย่างรวดเร็ว

๒.๓.๖ แนวทางพัฒนาทุนทางวัฒนธรรม

เพื่อให้มีการนำทุนทางวัฒนธรรมไปใช้ประโยชน์อย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นการเสริมสร้างทุนทางสังคม จึงกำหนดแนวทางในการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรม ดังนี้

๓.๖.๑ การฟื้นฟู ถอดคุณค่า พัฒนา และต่อยอดทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาอย่างเป็นระบบ โดย

๑) ส่งเสริม สนับสนุนการวิจัย พัฒนาและสร้างนวัตกรรมถ่ายทอดองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งที่อยู่ในวิถีชุมชนให้ออกมาอย่างเป็นระบบ

๒) พัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญากับนโยบายหรือโครงการสำคัญของประเทศ

๓) ใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสารสนเทศในการเชื่อมต่อภูมิปัญญา

๔) สนับสนุนกระบวนการขยายผลนำภูมิปัญญาไปใช้ในทางปฏิบัติและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

๕) ส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนหรือเศรษฐกิจของชาวบ้านที่เกิดจากใช้ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งและพัฒนาไปสู่เครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

๖) ส่งเสริมคุณภาพ มาตรฐาน และสร้างผลิตภัณฑ์ให้มีจุดเด่นที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นและความต้องการของตลาด

๗) ให้มีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสิทธิประโยชน์ วิธีการ ขั้นตอนการจดทะเบียนลิขสิทธิ์ และสิทธิบัตรทางปัญญาแก่ชุมชนอย่างกว้างขวาง

๘) สร้างความสัมพันธ์และความร่วมมือที่ดีกับนานาประเทศ

๓.๖.๒ การจัดการองค์ความรู้และสร้างภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาแก่ประชาชนอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง โดย

๑) สร้างและพัฒนาแหล่งและกระบวนการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ให้ประชาชนทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ง่าย โดยสนับสนุนให้มีพิพิธภัณฑ์ หอสมุด หอศิลป์ อุทยานแห่งการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ ที่มีชีวิตชีวา เป็นต้น

๒) จัดทำฐานข้อมูล แผนที่นำทางหรือทำเนียบทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ให้มีความชัดเจน ถูกต้อง ครบถ้วนที่สามารถเข้าถึงและนำไปใช้ประโยชน์ได้สะดวก

๓) จัดให้มีหลักสูตรวัฒนธรรมศึกษาในสถานศึกษาทุกระดับทั้งในและนอกระบบโรงเรียน

๔) ส่งเสริมการเสริมสร้างค่านิยมและพฤติกรรมที่พึงประสงค์แก่ประชาชนโดยให้มีการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมและจารีตประเพณีที่ดีงามอย่างเป็นระบบ

๕) วรรณคดีพื้นพระบรมคุณค่า ค่านิยม และความเชื่อที่ฝังใจให้มีความเข้มแข็งในสังคมไทย เช่น การประหยัสดอดออม การกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ความสามัคคี ฯลฯ

๖) ส่งเสริมให้มีการใช้วัฒนธรรมของชุมชนมาสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างต่อเนื่อง เช่น การใช้ภาษาถิ่น การลงแขก การเครพหีปูตา การจัดการแหล่งน้ำผ่านระบบเหมืองฝาย ประเพณี สืบชะตาป่าและลุ่มน้ำ ฯลฯ

๗) พื้นฟู อนุรักษ์ สืบสานและพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี เอกลักษณ์ และอัตลักษณ์ความเป็นไทยที่เป็นมรดกและมีคุณค่าของท้องถิ่นและชาติอย่างเป็นระบบ

๘) ใช้สื่อสารมวลชนและเทคโนโลยีสารสนเทศทุกรูปแบบที่มีอยู่ในการเผยแพร่ข่าวสาร และความรู้ด้านวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องและกว้างขวาง

๙) ปรับสถาบันและกลไกที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา อนุรักษ์ พื้นฟู ต่อยอดวัฒนธรรมและ ภูมิปัญญาให้มีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการมากขึ้น

๑๐) วรรณคดี ประชาสัมพันธ์สร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในสังคมในการพัฒนา และแผ่ร่วางวัฒนธรรมของชาติ

๑๑) ส่งเสริมงานวิจัยและพัฒนางานด้านวัฒนธรรมอย่างบูรณาการและให้มีการนำ ผลการวิจัยไปเผยแพร่และใช้ประโยชน์อย่างกว้างขวาง

๓.๖.๓ การเสริมสร้างระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและเอื้ออำนวยต่อการ ขับเคลื่อนทุนทางวัฒนธรรม โดย

๑) ระดมพลังทุกภาคส่วนในรูปแบบต่างๆ เพื่อพัฒนางานวัฒนธรรมร่วมกัน เช่น การนำ ทรัพยากรทางวัฒนธรรมมาใช้ประโยชน์ การลงทุนทางวัฒนธรรม ฯลฯ

๒) กระจายอำนาจ ส่งเสริม และสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการ ดำเนินงานวัฒนธรรมของตนเอง

๓) ปรับแก้กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคต่อการสร้าง การมีส่วนร่วม ในการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม

๔) สนับสนุนสภาวัฒนธรรมทั้งในระดับจังหวัด และระดับภูมิภาคให้เข้ามามีบทบาทหลัก ในการเป็นศูนย์กลางด้านการติดตามประเมินผลการดำเนินงานด้านวัฒนธรรม การดำเนินงานด้าน การแผ่ร่วางวัฒนธรรม เป็นต้น

สรุปได้ว่า ทุนทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มียุทธศาสตร์และให้คุณค่าต่อวิถีชีวิตของสังคม ดังที่กล่าว มาแล้ว แต่ทุนทางวัฒนธรรมหลายเรื่องมีความเป็นนามธรรมสูง เช่นวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เป็นพล วัตร (Dynamic) สามารถเปลี่ยนแปลงและถ่ายทอดข้ามสังคม กลุ่มคน สถานที่ และเวลาได้ตลอด การนำทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยมาพัฒนาและใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและ

สังคมประเทศต้องมีการบริหารจัดการที่ดี และตั้งอยู่บนหลักการที่สำคัญ คือการเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม การพัฒนาวัฒนธรรมอย่างเป็นองค์รวม การสร้างความสมดุลและความยั่งยืน และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

เนื่องจากทุนทางวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งอาจมีผลมาจากเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร การมีปฏิสัมพันธ์ของสังคมโลก การเลื่อนไหลหรือการกระจายทางวัฒนธรรม จึงก่อให้เกิดการการผสมผสานทางวัฒนธรรม การปลูกฝังให้เยาวชนได้ตระหนักถึงวัฒนธรรมที่ดีงามของชุมชนและของท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งจำเป็นและเร่งด่วนที่จะต้องอาศัยสถาบันทางสังคม และทุกภาคส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการควบคุม ใฝ่ระวังทางวัฒนธรรมปลูกฝังและส่งเสริมให้มีให้เกิดขึ้น เพื่อให้เยาวชนได้ตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมที่ดีงามเพื่อสืบสานและพัฒนาต่อเนื่องสืบไป

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน

๒.๔.๑ ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชน

การให้นิยามความหมายของ “ความเข้มแข็งของชุมชน” มีบริบทที่แตกต่างกันกล่าวคือ หากมองจากประสบการณ์การพัฒนาของนักพัฒนาเอกชนหรือนักวิชาการสายพัฒนาชุมชน จะเห็นได้ว่าการพัฒนาชุมชนที่ประสบความสำเร็จจนสามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชนได้นั้น ล้วนมีเงื่อนไขหรือตัวแปรที่แตกต่างกันออกไปตามบริบทของชุมชน ซึ่งมีองค์ประกอบความซับซ้อนของปัจจัยต่าง ๆ อยู่อย่างหลากหลาย อาทิ สภาพชุมชน การบริหารจัดการของสมาชิกของชุมชน เครือข่าย ผู้นำการเรียนรู้ของชุมชน หรือการมีส่วนร่วมภายในชุมชน จิตสำนึกร่วมกันของสมาชิกชุมชน ศักยภาพของชุมชนในการพึ่งตนเอง โครงสร้างอำนาจรัฐ รวมถึงระบบกลไกของเศรษฐกิจและสังคมที่มีอิทธิพลต่อชุมชนนั้นอีกด้วย ดังนั้น ด้วยบริบทแวดล้อมที่แตกต่างกันกระบวนการพัฒนาให้ชุมชนหนึ่งเข้มแข็งภายในบริบทหนึ่งอาจไม่สามารถนำกระบวนการพัฒนาดังกล่าวไปใช้กับชุมชนอื่น ๆ ได้แม้จะมีสภาพบริบทที่ใกล้เคียงกันก็ตาม ถึงกระนั้นหากกระบวนการพัฒนาดังกล่าวมีระบบ ขั้นตอน กระบวนการที่ชัดเจน เข้มข้น และหวังผลได้ นักพัฒนาชุมชนสามารถนำกระบวนการดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนอื่น ๆ ให้มีความเข้มแข็งภายใต้กระบวนการดังกล่าวได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับศักยภาพและความสามารถของนักพัฒนานั้นเอง^{๒๙}

ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่คนมีความสุข ครอบครัวยั่งยืน เศรษฐกิจมั่นคง สิ่งแวดล้อมยั่งยืน อันเป็นผลลัพธ์จากสภาวะพื้นฐานนับตั้งแต่วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อการรวม

^{๒๙} พิชัยพัฒน์ พันศิริ, เอกสารประกอบการสอน รายวิชา การพัฒนาองค์กรชุมชน, (นครปฐม : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๕๙), หน้า ๒๑.

พลังชุมชนในการร่วมกันอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและวิถีทางการดำรงชีวิตของท้องถิ่น^{๓๐} ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นชุมชนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีความเอื้ออาทร มีกิจกรรมสื่อสารและมีการเรียนรู้ในการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างชัดเจนและมีคุณภาพ นอกจากนี้ ยังได้เสนอกลวิธีในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน คือ การจัดเวทีประชาคมอันเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกันและเกิดการเรียนรู้ร่วมกันในทุกรูปแบบ^{๓๑} ความเข้มแข็งของชุมชน คือ การให้ความสำคัญต่อประชาชนจำนวนหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกัน หรือความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกันหรือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีเรื่องจิตใจเข้ามาด้วย มีความรัก มีมิตรภาพมีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ อันส่งผลให้ชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองได้ พึ่งพากันเองได้อย่างยั่งยืนและสมศักดิ์ศรีในสังคมโลก โดยคำว่าพึ่งเองได้รวมถึงความเป็นตัวของตัวเองความเป็นอิสระ ความเชื่อมั่นในตนเอง มีความพอเพียงทางเศรษฐกิจในระดับสูง มีความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความเสมอภาคและมีลักษณะของความร่วมมือ โดยหัวใจของความเข้มแข็งอยู่ที่กระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน โดยเริ่มจากรวมคนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียนและร่วมรับผลจากการกระทำ^{๓๒}

ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่างๆ ของเมืองและชนบทรวมกันเป็นองค์กรชุมชนมีการเรียนรู้ การจัดการ และแก้ไขปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชน แล้วจึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ ซึ่งการให้ความสำคัญต่อกลไกของการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนหรือองค์กรชุมชนนั้นทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกที่ดีต่อส่วนรวม และการมีวัฒนธรรมของชุมชนเป็นพื้นฐานที่เกิดจากการบูรณาการภูมิปัญญาเข้ากับความรู้สมัยใหม่ประกอบกับการมีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถและการสะสมทุนหรือมีสวัสดิการชุมชนที่เอื้อประโยชน์แก่ชาวบ้าน รวมทั้งมีความตระหนักถึงความเป็นเจ้าของชุมชนของตนเอง^{๓๓} ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง ลักษณะของสังคมใด ๆ ที่เอื้อต่อการพัฒนาไปสู่ความเป็นปึกแผ่นและยั่งยืน คือเป็นชุมชนที่มีความเป็นปึกแผ่นแน่นแฟ้น มีขีดความสามารถพึ่งตนเองได้ มีความสามารถควบคุมจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ และเป็นชุมชนที่พัฒนาขีดความสามารถของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยภูมิ

^{๓๐} ดวงแก้ว จันทร์สระแก้ว และวิชุดา ปาณปูลณัง, “ชุมชนเข้มแข็งชุมชนแห่งการเรียนรู้ : ข้อคิดและความเคลื่อนไหวจากชุดโครงการวิจัยการศึกษาชุมชน”, *วารสารประชาคมวิจัย*, (๒๕๔๑) : ๑๑-๑๒.

^{๓๑} ชำนาญ วัฒนศิริ. “ความเข้มแข็งของชุมชนและประชาคม”, *วารสารพัฒนาชุมชน*. ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๑๒ (๒๕๔๒) : ๑๘.

^{๓๒} ประเวศ วะสี, *เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๔), หน้า ๗.

^{๓๓} วรวิทย์ อวิรุทธ์วรกุล, “ชุมชนเข้มแข็ง : รากฐานการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน” *วารสารเศรษฐกิจและสังคม*, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑๖ (๒๕๔๔) : ๑๙.

ปัญญาวัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นเป็นปัจจัยในการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนตลอดไป^{๓๔} ซึ่งคนในชุมชนสามารถคิด ตัดสินใจ วางแผน ดำเนินการ แก้ไขปัญหาติดตามประเมินผลได้ด้วยตนเอง และเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ อันส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง คือ มีความสามารถพึ่งตนเองได้ มีความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต ตลอดถึงการมีจิตสำนึกสาธารณะ รวมทั้งการมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และการมีความรักและห่วงใยชุมชนของตนเอง^{๓๕}

สรุปได้ว่า ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชนแล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยจะเรียกชุมชนนี้ว่า กลุ่ม ชุมชน สหกรณ์ บริษัท องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายหรืออื่น ๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่น ๆ ในสังคมด้วย

๒.๔.๒ ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชน

ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนว่าเป็นชุมชนมีสภาพรวมกันเป็นปึกแผ่น โดยสมาชิกของชุมชนมีศักยภาพ มีการพึ่งพาอาศัยและร่วมมือกันในกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งของส่วนตัวและส่วนรวมทั้งในด้านอาชีพ วัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรม การพัฒนาชุมชน ร่วมแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน มีความรู้สึกผูกพัน รักใคร่สามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้มีความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในระดับสูง โดยมีทุน แรงงานทรัพยากร แม้จะมีการพึ่งพาสภาพภายนอกแต่ชุมชนก็มีอำนาจในการจัดสรรเลือกสรร ตัดสินใจ ทั้งในด้านอาชีพ การศึกษา การกินอยู่ ประเพณี การรักษาพยาบาลเป็นชุมชนสามารถควบคุมและจัดการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาจจะอาศัยอำนาจความรู้และกลไกภายในของชุมชนเป็นหลักไม่ว่าเรื่องปัญหาทางเศรษฐกิจสังคม หรือวัฒนธรรม และเป็นชุมชนที่สามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองได้อย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยกระบวนการเรียนรู้สร้างภูมิปัญญาของตนเองให้ด้านต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การบริหาร การจัดการ การปกครอง และความสามารถที่จะพัฒนาตนเองและถ่ายทอดความรู้นั้นได้อย่างต่อเนื่อง^{๓๖}

ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนมีคุณสมบัติ ๘ มิติ ดังนี้

๑. สามารถพึ่งตนเองได้โดยสามารถปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป และสามารถปรับตัวแก้ปัญหาได้อย่างต่อเนื่อง

^{๓๔} สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, *อบต.ในอุดมคติ*, (ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา, ๒๕๔๓), หน้า ๓๓.

^{๓๕} ปรีดี โชติช่วง. รายงานผลการศึกษา เรื่อง การประเมินคุณภาพและแนวทางการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต, (กรุงเทพมหานคร : กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

๒. เป็นชุมชนที่สามารถเรียนรู้ถ่ายทอดประสบการณ์และปรับตัวจนสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง

๓. ชุมชนสามารถดำเนินหรือจัดการตนเองได้ โดยไม่ต้องรอหรืออาศัยออกนอกชุมชน สามารถคิดสามารถวางแผน หรือกำหนดการดำเนินการหรือจัดการชีวิตของชุมชนโดยคนในชุมชนและเพื่อชุมชนได้

๔. เป็นชุมชนที่อยู่ในระดับพออยู่พอกินอย่างพอเพียงที่สามารถผลิตเองได้ มีเทคโนโลยีเป็นของตนเอง และสามารถใช้ได้อย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม

๕. มีวัฒนธรรมเป็นรากฐานของชุมชน คือ เป็นทุนของชุมชนในกระบวนการการผลิตเพื่อความอยู่รอดและดำรงอยู่ของชุมชน โดยมีสถาบันทางสังคมเป็นผู้ผลิตซ้ำหรือดำเนินการตามหน้าที่คือวัดและโรงเรียน และครอบครัวในชุมชนนั่นเอง

๖. มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐและชุมชนอื่นโดยชุมชนต้องมีอำนาจในการต่อรองและต่อต้านหรือคัดค้านอิทธิพล อำนาจนอกชุมชน ทั้งนี้เพื่อสามารถรักษาผลประโยชน์หรือวัตถุประสงค์ร่วมกันของชุมชนไว้

๗. ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน อย่างมีจิตสำนึกร่วมกันไม่แปลกแยก เป็นการมีส่วนร่วมที่ยืนบนพื้นฐานของวัฒนธรรมชุมชนอันเป็นรากแก้วที่ยังรากลึกหรือเป็นสายโลหิตหล่อเลี้ยงชุมชนและเป็นสายใยที่ยึดโยงให้ชุมชนดำรงอยู่ได้

๘. มีทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและคน (ที่มีคุณภาพ) สามารถจัดการกับทรัพยากรได้ด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ คือ มีอำนาจ มีสิทธิในการเข้าถึงและใช้ได้ และต้องมีการบริหารจัดการอย่างมีทักษะ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ได้รับการถ่ายทอดสะสมกันมาเป็นเวลานานในเชิงของภูมิปัญญาท้องถิ่น^{๓๗}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้แบ่ง ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชน มี ๔ ประการ คือ

๑. เป็นชุมชนเรียนรู้ (Learning Organization) คือ สมาชิกของชุมชนนั่นเองเรียนรู้ หากเป็นสมาชิกกลุ่มใหญ่หรือสมาชิกทั้งหมดของชุมชนช่วยกันเรียนรู้ (ทั้งเรียนและรู้) หมายความว่า ชุมชนพัฒนาจะต้องตื่นตัวอยู่ตลอดเวลาต่อความเป็นไปของโลก รู้ข่าวคราวทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศ รวมทั้งการเพิ่มพูนความรู้บางด้านที่จำเป็น เช่น ด้านการอาชีพ ด้านการเมืองการปกครองให้กับชุมชนอย่างครอบคลุมและลึก

^{๓๗} สุรวุฒิ ปัดไธสง, องค์ความคิดในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน, (นครนายก : โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๒), หน้า ๒-๓.

๒. เป็นชุมชนที่รู้จักจัดการตัวเอง (Community Management) คือ เป็นชุมชนที่มีความสามารถในการจัดการตนเองได้ การจัดการ (Management) ประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญ ๔ ประการ คือ

๒.๑ การวางแผน (Planning) คือ ชุมชนจะต้องมีโครงการ (Project) หรือแผน (Plan) ของชุมชน ในโครงการหรือแผนจะต้องระบุว่าชุมชนจะอย่างไร (What) ใครจะทำ (Who) ทำที่ไหน (When) และทำอย่างไร (How)

๒.๒ การจัดกระบวนการ (Organizing) คือ การเตรียมการเพื่อดำเนินการตามการวางแผนโดยการเตรียมคน เตรียมวัสดุ เตรียมเงิน ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคนจะต้องมีการวางแผนว่าใครจะทำอะไรตอนไหน มีการฝึกทักษะที่จำเป็นและนัดหมายการลงมือทำได้เรียบร้อย

๒.๓ ลงมือดำเนินการตามแผน (Implementing) คือ การเอาแผนหรือโครงการมาวางแผนแล้วปฏิบัติตามขั้นตอนจนกว่าจะเสร็จงาน

๒.๔ การประเมินผล (Evaluating) เมื่อการดำเนินงานเริ่มขึ้นแล้วสิ่งที่จะต้องดำเนินการควบคู่กันไปกับการดำเนินงานตามแผน คือ การตามงาน (Monitoring) เพื่อให้แน่ใจว่างานเริ่มและดำเนินตามเป้าหมาย มีปัญหาอุปสรรคอย่างไรหรือไม่ แก้ปัญหาอุปสรรค สนับสนุนส่วนที่ดำเนินไปด้วยแล้วให้ดีขึ้น และตอนท้ายเมื่องานเสร็จแล้วจะต้องมีการประเมินผลงานอีกครั้งหนึ่งว่าได้มีการดำเนินงานครบถ้วนถูกต้องตามที่วางแผนไว้ สรุปปัญหาและแนวทางทั่วไป รวมทั้งบทเรียนได้มีการดำเนินงานครบถ้วนถูกต้องตามที่วางแผนไว้ สรุปปัญหาและแนวทางทั่วไป รวมทั้งบทเรียนที่ได้จากการทำงานโครงการนี้ มีข้อเสนอแนะและแนวการใช้ประโยชน์จากผลสำเร็จอันนี้ร่วมกัน

๓. เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) การมีจิตวิญญาณของชุมชนอาจแสดงได้หลายอย่าง เช่น การมีสมาชิกที่มีความผูกพันรักดีกับชุมชน เสียสละทางานเพื่อชุมชน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน เสียสละทางานเพื่อชุมชน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชนห่วงหาชุมชน มีสิ่งที่สมาชิกยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด พระ สุสานตระกูลบรรพบุรุษ หรือชีวิตในวัยเยาว์ หรือผลประโยชน์ในปัจจุบันและอนาคตในชุมชน สิ่งเหล่านี้หลายๆ อย่างรวมกันทำให้ชุมชนมีชีวิตจิตใจเหมือนมีชีวิตอย่างหนึ่ง พร้อมทั้งจะเจริญเติบโตหรือเสื่อมสลายตามสภาพร่างกายและสิ่งแวดล้อม

๔. เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (Peaceful) ในขณะที่คนพัฒนามีความสันติหรือสงบสุข คือ จิตสงบ เยือกเย็น ชุมชนมีสันติภาพ หมายถึง ภาพรวมของคนมีความสันติสุข ในขณะที่สันติสุขเป็นศูนย์รวมของคนมีคุณภาพและคุณธรรม ซึ่งสันติภาพเป็นศูนย์รวมความพยายามเรียนรู้ความสามารถในการจัดการและการมีชีวิตจิตใจหรือจิตวิญญาณ^{๓๘}

^{๓๘} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๑-๒๒.

สรุปได้ว่า ลักษณะของความเข้มแข็งของชุมชนคือ สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนในการที่จะแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง สมาชิกของชุมชนที่ร่วมกันจัดการปัญหาของตนเองและชุมชนสมาชิกของชุมชนมีส่วนร่วมในการประเมินสถานการณ์ของชุมชน กำหนดวิสัยทัศน์ร่วม ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ซึ่งสมาชิกของชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาต่างๆ ด้านของชุมชนมุ่งการพัฒนาพึ่งตนเองเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกๆ คน และมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนมีการพึ่งพาความช่วยเหลือจากภายนอกเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด และมีเครือข่ายความร่วมมือกับภาคการพัฒนา

๒.๔.๓ องค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชน

องค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชนในการพัฒนาแบบองค์รวมที่สามารถเชื่อมโยงในทุกมิติในชุมชน ประกอบไปด้วย ความน่าอยู่ที่ครอบคลุมทั้งด้านกายภาพ สภาพแวดล้อม มีความน่าอยู่ สังคมเข้มแข็ง คุณภาพชีวิต และวิถีชีวิตที่ดีมีความสุข มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ช่วยเกื้อกูลให้ชุมชนเข้มแข็ง มีการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและพัฒนาต่อยอดให้เกิดเทคโนโลยีที่เหมาะสมนำมาใช้ประโยชน์ของกับการผลิตและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การมีเศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็ง สมดุล มีภูมิคุ้มกัน สามารถเพิ่มรายได้และการมีงานทำด้วยการพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ เชื่อมโยงสู่ตลาดภายในและภายนอกประเทศการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและพัฒนาเชื่อมโยงกันระหว่างเมือง และการมีระบบบริหารจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ โปร่งใส เป็นธรรม ตรวจสอบได้ ประชาชนและภาคประชาสังคมมีส่วนร่วมในการพัฒนา^{๓๙}

โดยระบบที่เป็นองค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชน คือ

๑. ระบบคุณค่า เป็นนามธรรมที่คอยกำกับกิจกรรมหรือกิจกรรมระบบอื่นๆ โดยมีคุณค่าและการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป้าหมายสำคัญ ระบบคุณค่าจะปรากฏอยู่ในกฎระเบียบต่างๆ ของสังคมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ และกระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ของชุมชน

๒. ระบบการเรียนรู้ จะเป็นแกนกลางของกิจกรรมทุกระบบ เป็นการเรียนรู้ที่ต่อเชื่อมความรู้ โดยมีภูมิปัญญาเป็นแกนกลางเชื่อมร้อยความรู้ทุกส่วนเข้าด้วยกันเป็นองค์ความรู้ใหม่ของชุมชน

๓. ระบบเกษตรกรรมที่ยั่งยืน เป็นการเกษตรที่คำนึงถึงความอุดมสมบูรณ์โดยธรรมชาติ

^{๓๙} นิติยา กมลวาทินนิศา และนิสวันต์ พิษณุดำรง, “ยุทธศาสตร์การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน”, วารสารเศรษฐกิจและสังคม, ปีที่ ๔๐ ฉบับที่ ๙ (มีนาคม-เมษายน ๒๕๕๖) : ๑๖.

๔. ระบบทุนชุมชน มีการสะสมทุนของชุมชนทั้งในด้านการระดม การบริหารจัดการ หลักเกณฑ์ และกฎระเบียบ โดยมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองปัจจัยพื้นฐานของสมาชิกในชุมชน

๕. ระบบธุรกิจชุมชน มีการจัดการด้านการตลาดเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลผลิตของตนเองมีระบบการจัดการด้านระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชุมชนต่อชุมชนและระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค

๖. ระบบอุตสาหกรรมชุมชน เป็นระบบคู่กับระบบธุรกิจมีรากฐานจากระบบการพึ่งตนเองเดิมที่ครอบครัวเป็นผู้แปรรูปการผลิต เครื่องมือ เครื่องใช้พื้นบ้านต่างๆ

๗. ระบบสิ่งแวดล้อม เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อวิถีชีวิตการจัดการทางกายภาพของชุมชนและสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เอื้อต่อการเจริญชีวิต

๘. ระบบสวัสดิการชุมชน มีกองทุนที่เกิดจากผลกำไรของกองทุนชุมชนต่างๆ มาจัดสรรเป็นค่ารักษาพยาบาล ค่าทำศพ และอื่นๆ ที่เป็นการสร้างหลักประกันความมั่นคงในการใช้ชีวิตร่วมกันของชุมชน

๙. ระบบการรักษาสุขภาพของชุมชน เป็นการดูแลสุขภาพและตั้งอยู่บนฐานความรู้ด้านการแพทย์แผนไทย

๑๐. ระบบจัดการชุมชนโดยชุมชนจะต้องมีการจัดการร่วม รวมทั้ง ๙ ระบบข้างต้นเพื่อพัฒนาให้เป็นสถาบันทางสังคมที่สมาชิกในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้^{๔๐}

องค์ประกอบของความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย

๑. การมีอุดมการณ์ร่วม คือ การมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนร่วมกันและยอมรับในอุดมการณ์และทิศทางการพัฒนา ซึ่งจะเป็นสิ่งสำคัญในการยึดเหนี่ยวการรวมกลุ่มหรือองค์กรไว้

๒. มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยมีการจัดทำข้อตกลงในเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการพัฒนาร่วมกัน

๓. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเป็นความพยายามขององค์กรชุมชนในการสร้างผลประโยชน์และกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับจากการรวมตัวขององค์กรชุมชนโดยมีการกระจายอย่างเป็นธรรม

๔. ทรัพยากรบุคคล ซึ่งเป็นส่วนสำคัญขององค์กรชุมชนโดยเฉพาะทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ และทักษะในด้านต่างๆ ทั้งในด้านความคิด ศิลธรรม การประกอบอาชีพ การพูด การประสานงานและผู้นำที่มีบาร์มี ผู้นำด้านต่างๆ เหล่านี้มีบทบาทและความสำคัญต่อองค์กรชุมชน

^{๔๐} วิจิต นันทสุวรรณ, แผนแม่บทชุมชน ใน รัววิกฤติเศรษฐกิจโลกปี ๒๐๐๐ เศรษฐกิจยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒), หน้า ๗๗-๘๐.

๕. สมาชิกทั้งที่เป็นสมาชิกในองค์กรชุมชนและชาวบ้านทั่วไปที่ไม่เข้าร่วม แต่มีผลกระทบต่องค์กรทั้งด้านความร่วมมือ ข้อพิพาทข้อวิจารณ์และผลประโยชน์ร่วมของชุมชน

๖. การบริหารจัดการถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน โดยในด้านการบริหารจัดการมีรายละเอียดที่สำคัญคือ การตัดสินใจร่วม การจัดโครงสร้างองค์กรและบทบาทหน้าที่การกำหนดกฎ กติการ่วมกัน สถานที่ และทรัพยากรที่เป็นวัสดุ อุปกรณ์ การสื่อสารและการประสานงาน กระบวนการควบคุมตรวจสอบและประเมินผล

๗. กิจกรรม การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องและมีประโยชน์ต่องค์กร สมาชิก และชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าในการพัฒนา

๘. ทรัพยากรที่เป็นทุนและงบประมาณ เช่น ทรัพยากรในด้านความรู้ ประสบการณ์เทคโนโลยี ทรัพยากรในด้านการระดมทุนและงบประมาณ และการประสานทุน จากทั้งภายในและนอกชุมชน จากองค์ประกอบดังกล่าวทำให้ชุมชนเป็นชุมชนที่เรียนรู้ รู้จักการจัดการกับตนเอง มีจิตวิญญาณ และมีสันติภาพในชุมชน^{๔๑}

สรุปได้ว่า องค์ประกอบความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย บุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตาม มีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและของสมาชิก มีจิตสำนึกของการพึ่งตนเอง รักษาเอื้ออาทรต่อกัน และมีความรักท้องถิ่น รักชุมชน มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำและร่วมรับผิดชอบ มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ มีการเรียนรู้ เชื่อมโยงกัน เป็นเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีการจัดการบริหารกลุ่มที่ดี มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงหลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

๒.๔.๔ ดัชนีตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน

ดัชนีตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนที่เป็นดัชนีสะท้อนภาพของปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชน เน้นถึงความสามารถในการดำรงอยู่ของชุมชนอย่างมีศักดิ์ศรี ไม่ร่อยคอยช่วยเหลือจากภายนอก คนในชุมชนมีความมั่นคง ปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความรักและหวงแหนชุมชน รวมทั้งตระหนักถึงศักยภาพจุดอ่อนของชุมชน สามารถกำหนดเป้าหมายของชุมชนและยุทธศาสตร์เพื่อบรรลุเป้าหมายได้ พบว่า ดัชนีชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนประกอบด้วยดัชนีย่อยที่สำคัญมี ๕ ประการ

๑. ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนมีความเป็นอิสระ (Autonomy) ที่จะกำหนดทางเลือกในการจัดการกับปัญหาและดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้

^{๔๑} สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, *อบต.ในอุดมคติ*, หน้า ๓-๔.

เกิดประโยชน์กับชุมชนโดยไม่หวังการพึงพิงจากภายนอก การติดต่อสัมพันธ์กับองค์กรทางสังคมนอกชุมชนเป็นไปอย่างเสมอภาคและมีอำนาจในการต่อรองเพื่อให้เป็นไปตามเจตจำนงของชุมชน ดังนี้ ตัวชี้วัด ได้แก่ (๑) จำนวนกิจกรรม/โครงการที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมของชุมชนที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือของชุมชนโดยไม่ต้องพึ่งพิงจากภายนอก (๒) จำนวนกิจกรรม/โครงการที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมของชุมชนที่เกิดจากความสามารถของชุมชนในการสร้างความร่วมมือกับภายนอกชุมชน (๓) ประสิทธิภาพของความสำเร็จของชุมชนในการต่อรองหรือปฏิเสธข้อเสนอของกิจกรรมหรือโครงการที่ไม่เป็นประโยชน์อย่างแท้จริงต่อชุมชน และ (๔) สัดส่วนของการบริโภคผลผลิตที่ผลิตได้ในชุมชนต่อการบริโภคทั้งหมด

๒. ความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตในชุมชน หมายถึง สภาพการณ์ที่คนในชุมชนมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน ทั้งในด้านสังคม การประกอบอาชีพทรัพย์สินและสิ่งแวดล้อม ดังนี้ตัวชี้วัด ได้แก่ (๑) คนในชุมชนมีความใกล้ชิดกัน รู้จักมักคุ้นกันมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ไม่รู้ว่าเป็นคนแปลกหน้าต่อกัน (๒) สิ่งแวดล้อมอันเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชนไม่ถูกทำลาย ชุมชนมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรของชุมชนโดยปราศจากการใช้อิทธิพลที่ไม่เป็นธรรม (๓) มีระบบความช่วยเหลือที่เป็นหลักประกันให้คนในชุมชน (๔) มีอาหารบริโภคเพื่อการดำรงอยู่ (๕) สัดส่วนของครัวเรือนที่มีอยู่ย่ำยืนถิ่นออกไปทำงานนอกชุมชน (๖) จำนวนคนและสัตว์เลี้ยงในชุมชนที่เสียชีวิตหรือเจ็บป่วย เนื่องจากสภาพแวดล้อมเป็นพิษหรือสารพิษ และ (๗) จำนวนอาชญากรรมประเภทต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนในรอบปีที่ผ่านมา

๓. การมีจิตสำนึกสาธารณะ หมายถึง การที่ชุมชนมีสมาชิกที่มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีการเสียสละทรัพย์สินและเวลาเพื่อร่วมในกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชน ดังนี้ตัวชี้วัด ได้แก่ (๑) ประเภทและจำนวนของกิจกรรมหรือโครงการที่คนในชุมชนร่วมมือกันสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมอย่างเข้มข้น (๒) สัดส่วนของคนในชุมชนที่เข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ของชุมชน (๓) ประสิทธิภาพของความสำเร็จในการระดมทุนเพื่อนำมาใช้เพื่อประโยชน์ของชุมชน และ (๔) ประสิทธิภาพของการรวมกันเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชุมชนและคนในชุมชนกล้าแสดงความคิดเห็นเพื่อคัดค้านกิจกรรมเพื่อการกระทำที่จะเป็นผลเสียต่อชุมชนในการประชุม การชุมนุมเวทีสาธารณะ หรือเวทีประชาคม

๔. การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนมีความตระหนักในศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชน มีความเข้าใจในปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ และสามารถกำหนดเป้าหมายและทิศทางของชุมชนได้ในอนาคต โดยสามารถวางยุทธศาสตร์ที่เหมาะสมเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ดังนี้ตัวชี้วัด ได้แก่ (๑) ชุมชนมีการประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับสภาพการณ์ทั่วไปและปัญหาของชุมชน รวมทั้งกำหนดเป้าหมายในอนาคตและวางยุทธศาสตร์เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย (๒) ชุมชนสามารถคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตและมองเห็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา (๓) ผู้นำชุมชน

สามารถระบุศักยภาพที่เป็นจุดแข็งและจุดอ่อนของคนในชุมชนในด้านต่างๆ และ (๔) สามารถระบุเป้าหมายทั้งในระยะสั้นและระยะยาวของชุมชนได้

๕. ความรักและห่วงแหนชุมชน หมายถึง การที่คนในชุมชนมีความรัก ความผูกพันความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน รวมทั้งมีความภาคภูมิใจและตระหนักในศักดิ์ศรีของชุมชนมีการสืบสานภูมิปัญญาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง คนในชุมชนพร้อมที่จะเสียสละปกป้องการกระทำใดๆ ที่เป็นอันตรายต่อการดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีของชุมชน ดัชนีตัวชี้วัด ได้แก่ (๑) ชุมชนมีการสืบทอดตำนานหรือเรื่องราวของความเป็นมาของชุมชน คนในชุมชนบอกถึงที่มาแห่งตนหรือรากเหง้าของตนได้ (๒) มีภาพลักษณ์ตัวตนของความเป็นชุมชนสะท้อนถึงสำนึกร่วมของความเป็นคนในชุมชนเดียวกัน (๓) คนในชุมชนมีความรักและผูกพันกับชุมชนว่าบ้านเกิดเมืองนอนเป็นแผ่นดินแม่ (๔) ชุมชนตระหนักในศักดิ์ศรีและความภูมิใจในชุมชน รู้สึกว่าชุมชนของตนเองไม่ด้อยกว่าชุมชนอื่นๆ ซึ่งรวมถึงชุมชนเมือง และ (๕) ชุมชนมีความพอใจและภูมิใจในวิถีการดำรงชีวิตของตนเอง ไม่รู้สึกว่าตนเองด้อยกว่าผู้อื่น และความรู้สึกของคนในชุมชนว่าชุมชนของตนเองเป็นที่รู้จักและได้รับการยอมรับจากชุมชนอื่นๆ^{๔๒}

ดัชนีตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนที่เป็นตัวบ่งชี้ที่สามารถอธิบายความเข้มแข็งของชุมชน ดังนี้

๑. จำนวนประชากรที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกในชุมชนต่อประชากรทั้งหมด
๒. จำนวนครอบครัวที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีสามารถพึ่งพาตนเองได้ และเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มหรือชุมชน
๓. จำนวนแผนงานโครงการ หรือกิจกรรมที่เป็นกิจกรรมสาธารณะ และเกิดการมีส่วนร่วมและริเริ่มโดยชุมชน
๔. การจัดการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน เช่น การร่วมกิจกรรมสาธารณะ การกระจายข่าวสาร การร่วมตรวจสอบ และการติดตามประเมินผล
๕. จำนวนผู้นำตามธรรมชาติและจำนวนผู้นำที่มีความรู้ความสามารถต่อประชากร
๖. อัตราเพิ่มของจำนวนเงินออมของชุมชน
๗. จำนวนองค์กรธุรกิจที่ชุมชนเป็นเจ้าของและอัตราการเพิ่มของรายได้จากธุรกิจ
๘. การกระจายสวัสดิการที่เป็นธรรมแก่ประชาชนทุกคนในชุมชนและอัตราการเพิ่มของสวัสดิการเพื่อคนในชุมชน

^{๔๒} สุรวุฒิ ปัดไธสง, องค์ความคิดในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน, หน้า ๑๑-๓๒.

๙. จำนวนการเป็นสมาชิกองค์กรภายนอกและความสามารถในการประสานงานพัฒนากับภายนอกชุมชน

๑๐. อัตราการเพิ่มขึ้นหรือลดลง รวมทั้งคุณภาพของทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนดูแล

๑๑. การเข้าร่วมกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจของคนในชุมชน

๑๒. ความสามารถของชุมชนในการจัดการกับความขัดแย้ง^{๔๓}

ดัชนีตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนในการสร้างเศรษฐกิจพึ่งตนเองของชุมชน มีตัวชี้วัดของชุมชน ดังนี้

๑. ชุมชนที่มีผู้นำที่มีความสามารถเป็นผู้นำธรรมชาติไม่ใช่ผู้นำเชิงอำนาจ จัดสรรเฉพาะผลประโยชน์เพื่อตนเองและพรรคพวก มีผู้นำที่หลากหลายและแบ่งบทบาทกันทำงาน

๒. ชุมชนมีสมาชิกที่มีส่วนกันทำกิจกรรมไม่ใช่รอรับแต่ผลประโยชน์ แต่ได้ร่วมคิดร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติร่วมสรุปทบทเรียน จากนั้นจึงร่วมรับผลประโยชน์เป็นขั้นตอนสุดท้าย และหมุนกลับไปมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนสลับสับเปลี่ยนเป็นวงจรการพัฒนาที่ต่อเนื่อง

๓. ชุมชนมีการออมทรัพย์หรือกองทุนของตนเองในการสร้างรากฐานพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและเชื่อมโยงกับทรัพยากรจากภายนอกการระดมทุนนี้สามารถช่วยเหลือสวัสดิการชุมชนได้ ตั้งแต่เกิด อยู่ เจ็บ แก่ และตายได้อย่างมีศักดิ์ศรี รวมทั้งสามารถทำธุรกิจชุมชนที่มีชาวบ้านเป็นเจ้าของร่วมกันได้

๔. ชุมชนมีกิจกรรมที่ดำเนินร่วมกันอย่างสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น กิจกรรมที่มีรากฐานของการพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจชุมชน

๕. ชุมชนมีการบริหารแบบธรรมาภิบาล คือ มีคุณธรรม มีนิติธรรม มีความโปร่งใส เปิดเผยข้อมูลการใช้จ่ายงบประมาณ บัญชีรายรับ รายจ่าย การจัดทำแผนโครงการต่างๆ มีความรับผิดชอบร่วมกัน มีส่วนร่วมของผู้นำ และสมาชิกชุมชนมีความคุ้มค่าในการใช้จ่ายเงินทุนกับกิจกรรมที่ดำเนินการและนำไปสู่การแก้ไขปัญหาได้หรือสร้างสรรค์พลังชุมชนให้เข้มแข็ง

๖. ชุมชนมีความเป็นประชาคมที่มีความร่วมมือระหว่างกลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชนและผู้นำธรรมชาติมีการรวมกลุ่มกับเกิดเวทีระดมสมองด้วยความรักสมานฉันท์ใช้ปัญญาร่วมกันอย่างเท่าเทียม มีการเรียนรู้ สรุปผลการทำงานเป็นระยะๆ อย่างสม่ำเสมอและสื่อสารข้อมูลอย่างทั่วถึง^{๔๔}

^{๔๓} อีรพงษ์ แก้วหาญ, กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง : ประชาคม ประชาสังคม, (ขอนแก่น : คลังนาวิทยา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒๖-๑๒๕.

^{๔๔} สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, อบต.ในอุดมคติ, หน้า ๕.

สรุปได้ว่า โดยตัวชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชน ประชาชนมีอยู่ มีกินอย่างพอเพียง สามารถเลี้ยงครอบครัวได้ ประชาชนในชุมชนต้องมีความสามัคคีกัน ไม่มีความขัดแย้ง อิจฉาริษยากัน ประชาชนต้องมีการรวมกลุ่มเป็นองค์กรของประชาชน สมาชิกในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนความคิดโดยการพูดคุยและการประชุม สมาชิกในชุมชนต้องมีความซื่อสัตย์ มีคุณธรรม ไม่เอาเปรียบผู้อื่น ชุมชนมีการยกย่องคนที่ทำงานดี และชุมชนมีการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาส เช่น คนพิการคนชรา และเด็ก

๒.๔.๕ การประยุกต์ใช้แนวคิดความเข้มแข็งของชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชนเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งเนื่องจากการยกระดับความสามารถในการคิด วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุ หาทางเลือกของการแก้ปัญหา การตัดสินใจทางเลือกในการแก้ปัญหาและสรุปบทเรียน เพื่อยกระดับสติปัญญาให้สูงขึ้น กระบวนการดังกล่าวเป็นกระบวนการที่ครอบคลุมทั้งเรื่องการปลูกจิตสำนึกของคนในการมุ่งมั่นที่จะแก้ปัญหาและพึ่งตนเอง และเรื่องของการพัฒนาความรู้และทักษะในการจัดการกับปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเท่าทันการเปลี่ยนแปลง^{๔๕} ซึ่งการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนว่าเป็นเรื่องเดียวกับการเสริมสร้างชีวิตสาธารณะ คือ เป็นการแสวงหาวิธีการต่างๆ ที่กระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน การค้นหากิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ความสัมพันธ์ของผู้คนกลายมาเป็นความสัมพันธ์เชิงสาธารณะ มีการพบปะและแก้ไขปัญหาระหว่างกัน ประการสำคัญ คือ กิจกรรมต่างๆ นั้นจะเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชิงสาธารณะ โดยมีหลัก ๔ ประการ คือ ๑) การกำหนดประเด็นปัญหา ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ค้นหาปัญหาที่มุ่งประโยชน์ของส่วนรวมถือเป็นขั้นแรกที่น่าชาวบ้านไปสู่การร่วมรับรู้และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นของชุมชน ๒) การสร้างทางเลือกให้กับชุมชนโดยผ่านกระบวนการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ คือ ต่างคนเป็นพลเมืองเหมือนกันกระบวนการตัดสินใจสามารถเชื่อมโยงกับการปฏิบัติ สร้างสำนึกที่ดีของคน มีเวทีการเรียนรู้ประสบการณ์ของผู้อื่น และเปลี่ยนแปลงทัศนคติที่สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ๓) การดำเนินกิจกรรมสาธารณะจะเป็นกิจกรรมที่รวมพลังของชาวบ้าน มีความหลากหลาย การมีเป้าหมายที่ร่วมกันได้ และเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมากที่เป็นผลมาจากการสนทนาแบบพินิจพิเคราะห์ ก่อให้เกิดการรวมพลังที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งให้แก่กันและกัน และ ๔) การประเมินผลกิจกรรมโดยสาธารณะเป็นการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมที่ดำเนินการในชุมชน

^{๔๕} สีสารณณ์ นาคทรพรพ, แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมระดับกลุ่ม/ชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐๙.

เป็นผู้ตัดสินถึงประโยชน์และคุณค่าที่แท้จริงของชุมชน รวมทั้งการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้ประเมิน และปรับเปลี่ยนกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง^{๔๖}

นอกจากนี้ คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ ได้กล่าวถึง การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนไว้ดังนี้ ๑) การส่งเสริมศักยภาพกรรมการหมู่บ้านในการเป็นแกนเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการสร้างจิตสำนึกของประชาชน กลุ่ม/องค์กรให้มีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ปัญหาผลกระทบของวิกฤติการเพิ่มขีดความสามารถของผู้นำหมู่บ้านในการวิเคราะห์สถานการณ์ การจัดทำแผนปฏิบัติการและการดำเนินงานตามแผน การจัดเวที การมีส่วนร่วมขององค์กรชุมชน ชาวบ้าน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ผลกระทบของวิกฤติที่มีต่อชุมชน วางแผน แก้ไขปัญหา ติดตาม การปฏิบัติตามแผนและประเมินตามผลการปฏิบัติงานร่วมกัน และส่งเสริมเครือข่ายระหว่างหมู่บ้านในการทำแผนร่วมกัน ๒) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในตำบล โดยการพัฒนาศักยภาพขององค์การบริหารส่วนตำบล/สภาตำบลให้ยอมรับและสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหาวิกฤติการเสริมสร้างขีดความสามารถขององค์การบริหารส่วนตำบล/สภาตำบลในการบริหารจัดการในกระบวนการแก้ปัญหาผลกระทบของวิกฤติและส่งเสริมบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบล สภาตำบลในการสนับสนุนกรรมการหมู่บ้านจัดเวทีการแลกเปลี่ยน และ ๓) การสนับสนุนการส่งเสริมศักยภาพของกรรมการหมู่บ้านและองค์การบริหารส่วนตำบล โดยการจัดตั้งกลุ่มแกนนำระดับตำบลให้สนับสนุนการบริหารจัดการพัฒนาและวิชาการให้แก่หมู่บ้าน การสร้างและพัฒนาเครือข่ายระหว่างกรรมการหมู่บ้านองค์การบริหารส่วนตำบล/สภาตำบลให้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการสนับสนุนศูนย์ข้อมูลของกรรมการพัฒนาชุมชนในการให้ข้อมูลแก่หมู่บ้านในการจัดทำแผน^{๔๗}

สรุปได้ว่า ความเข้มแข็งของชุมชน มีแนวทางการพัฒนาในการบริหารจัดการกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ด้วยการส่งเสริมการรวมตัวเรียนรู้ร่วม คิดร่วม ทดลองปฏิบัติจริง รวมทั้งการเสริมหนุนกลุ่มที่มีการรวมตัวอยู่แล้วให้เข้มแข็งเน้นศักยภาพความพร้อมของชุมชน เชื่อมโยงกับการทำมาหาเลี้ยงชีพตั้งแต่ระดับปัจเจกระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน คำนึงถึงความพอประมาณและความพออยู่พอกินเป็นลำดับแรกก่อนที่จะเชื่อมต่อกับชุมชนและสังคมภายนอก

^{๔๖} ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙๑-๑๙๒.

^{๔๗} คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ, การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติฉบับชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๕๖-๕๗.

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เชมภัทท์ เย็นเปี่ยม และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาทุนมนุษย์ของวิสาหกิจชุมชนในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง เขตปฏิรูปที่ดิน ผลการวิจัยพบว่า ๑) บริบทของวิสาหกิจชุมชนในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง คือ การได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนด้านสินเชื่อและด้านวิชาการจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง แต่วิสาหกิจชุมชนในนิคมฯ ที่ประสบความสำเร็จมีรูปแบบการจัดการที่ดี ขณะที่วิสาหกิจชุมชนในนิคมฯ ที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ ขาดรูปแบบการจัดการที่ดีและลักษณะการดำเนินงานพบปัญหาอุปสรรคหลายประการ โดยเฉพาะเรื่องการตลาด ๒) การพัฒนาทุนมนุษย์ของวิสาหกิจชุมชนในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง เขตปฏิรูปที่ดิน ทั้งในนิคมฯ ที่ประสบความสำเร็จและยังไม่ประสบความสำเร็จ ได้รับการพัฒนาด้วยวิธีการฝึกอบรม ทั้งการฝึกอบรมในงาน และการฝึกอบรมนอกงาน การเรียนรู้ การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ ๓) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาทุนมนุษย์ของวิสาหกิจชุมชนในนิคมฯ ที่ประสบความสำเร็จ คือสภาพทางพื้นที่อุดมสมบูรณ์ การส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ประธานวิสาหกิจชุมชนหรือผู้นำกลุ่ม ระบบการจัดการที่ดี และพฤติกรรมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนนำสินเชื่อไปใช้ตรงตามวัตถุประสงค์ ส่วนวิสาหกิจชุมชนในนิคมฯ ที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ ปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อการพัฒนาทุนมนุษย์ คือ สภาพพื้นที่ที่มีความแห้งแล้ง การส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องขาดความต่อเนื่อง การเข้ามาสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น ๆ ยังมีน้อย ขาดระบบการจัดการที่ดี การสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชนและการจัดเวทีการเรียนรู้ยังไม่ปรากฏให้เห็นเด่นชัด และพฤติกรรมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนการนำสินเชื่อไปใช้ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ ๔) แนวทางการพัฒนาทุนมนุษย์ของวิสาหกิจชุมชนในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง เขตปฏิรูปที่ดิน คือ การฝึกอบรม การเรียนรู้ การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้การจัดการความรู้ การจัดเวทีการเรียนรู้ การศึกษาจากคนต้นแบบหรือวิสาหกิจชุมชนต้นแบบ และการศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง ๕) ปัจจัย/เงื่อนไข ที่ทำให้แนวทางการพัฒนาทุนมนุษย์ของวิสาหกิจชุมชนในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง เขตปฏิรูปที่ดิน นำไปประยุกต์ได้จริง ได้แก่ การวิเคราะห์กิจกรรมวิสาหกิจให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ การส่งเสริมและสนับสนุนจากทั้งหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องและ

หน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน/ผู้นำกลุ่ม และพฤติกรรมของสมาชิกที่เมื่อกู้ยืมเงินไปแล้วจะต้องไม่นำเอาเงินที่กู้ยืมไปใช้ให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของกองทุน^{๔๘}

ธนาวุฒิ พิมพ์กิ และจันทนา ฤทธิ์สมบูรณ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดจันทบุรี ผลการวิจัยพบว่า ๑) ระดับความเป็นไปได้ในการประยุกต์หลักการจัดการเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชนทั้งโดยรวมและจำแนกตามลักษณะของกิจการอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด แนวปฏิบัติที่มีความเป็นไปได้สูง ได้แก่ การทำธุรกิจอย่างซื่อสัตย์สุจริตในการประกอบการ ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้ที่เกี่ยวข้อง ส่วนรองลงมาได้แก่การจัดการธุรกิจที่เน้นการบริหารความเสี่ยงต่ำ ไม่ก่อหนี้เกินกำลัง และจัดการกิจการแบบค่อยเป็นค่อยไป แต่มีความมั่นคงของธุรกิจในระยะยาว และหลักการไม่โลภมากจนเกินไป และไม่เน้นกำไรระยะสั้นเป็นหลัก ๒) ระดับความเป็นไปได้ในการประยุกต์หลักการจัดการตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชน จำแนกตามลักษณะของกิจการ ๔ ลักษณะ มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ ๙๕ เมื่อทำการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยของลักษณะกิจการต่าง ๆ เป็นรายคู่พบว่ากลุ่มที่ไม่แตกต่างกัน ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรรมกับกลุ่มอุตสาหกรรม กลุ่มพาณิชย์กรรมกับกลุ่มบริการ ๓) ข้อเสนอแนะที่สำคัญในการประยุกต์แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชน คือ การใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น เน้นการจ้างงาน ความประหยัด ซื่อสัตย์ และความสามัคคีปรองดองช่วยเหลือเกื้อกูลกัน^{๔๙}

นภัสรพี เทพคุ้มกัน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า ๓ ห่วง คือ มีเหตุผลพอประมาณ และภูมิคุ้มกัน ผู้ประกอบการสามารถนำมาใช้ได้เหมาะสม แต่เกิดช่องว่างทางทฤษฎีของการนำไปใช้คือ ๒ เงื่อนไข ความรู้และคุณธรรม ในการศึกษาได้ข้อค้นพบทางทฤษฎีการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ใน SMEs คือ “ASE for SMEs” โมเดล กล่าวคือ ความรู้ที่จำเป็นในการบริหารธุรกิจ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะทำให้ผู้ประกอบการรอบคอบและไม่ประมาท แต่ต้องรอบรู้ในการบริหาร วิเคราะห์ข้อมูล สื่อสารกับพนักงาน และชุมชนสม่ำเสมอ ในการวางกลยุทธ์การบริหารในภาพใหญ่ควรเพิ่มเติมเรื่องการวางแผนตลาด และกลยุทธ์การตลาดดิจิทัล เพื่อเพิ่มช่องทางสู่ผู้บริโภคในต้นทุนที่ต่ำแต่ได้ผลสูง ควรสร้างนวัตกรรมอย่างสม่ำเสมอ

^{๔๘} เขมภัทท์ เย็นเปี่ยม และคณะ, “การพัฒนาทุนมนุษย์ของวิสาหกิจชุมชนในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงเขตปฏิรูปที่ดิน”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสวนดุสิต, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

^{๔๙} ธนาวุฒิ พิมพ์กิ และจันทนา ฤทธิ์สมบูรณ์, “การประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดจันทบุรี”, รายงานการวิจัย, (จันทบุรี : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ.

และสิ่งสำคัญคือมีความซื่อสัตย์ มีความโปร่งใสในการบริหารจะทำให้พึ่งพาตนเองและได้แรงสนับสนุนจากชุมชนให้ธุรกิจอยู่รอดได้^{๕๐}

สุวกิจ ศรีปัดดา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์หลักการจัดการธุรกิจตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชน ผลการวิจัยพบว่า ๑) ระดับความเป็นไปได้ในการประยุกต์หลักการจัดการเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชนทั้งโดยรวมและจำแนกตามลักษณะของกิจการอยู่ในระดับมาก แนวปฏิบัติที่เป็นไปได้สูง และควรปฏิบัติอย่างมาก คือต้องประกอบด้วย ความซื่อสัตย์สุจริตไม่เอาเปรียบผู้เกี่ยวข้อง เช่น ลูกค้า แรงงาน และผู้ส่งสินค้าหรือวัตถุดิบ ๒) หลักการ เงื่อนไข และแนวปฏิบัติตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปประยุกต์กับวิสาหกิจชุมชนได้ทุกประเภทและทุกลักษณะกิจการไม่แตกต่างกัน ๓) ข้อเสนอแนะที่สำคัญในการประยุกต์แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชน คือ ต้องให้ผู้ประกอบการเรียนรู้เข้าใจหลักการอย่างจริงจังและควรประกอบการโดยยึดหลักปฏิบัติคือต้องมีความรู้ ต้องมีคุณธรรมทำกิจการโดยมีเหตุผลพอประมาณและสามารถคุ้มกันตนเองได้ชุมชนเองได้ให้ยืนบนขาตนเองได้^{๕๑}

พิรมาลย์ บุญธรรม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความเข้มแข็งวิสาหกิจชุมชนทอผ้าพื้นเมืองไทย ครั้งบ้านนาตาไฟ ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ผลการวิจัยพบว่า ศักยภาพด้านคน พบว่า มีการสืบทอดกระบวนการทอผ้ามาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน มีการนำเสนอตนเองบนฐานของวิถีชีวิต มีการสร้างเครือข่ายทั้งในชุมชนและนอกชุมชน มีการพัฒนาความสามารถของช่างทออย่างครอบคลุมถูกต้องและเหมาะสม ช่างทอมีความภาคภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมในการสืบสานภูมิปัญญาสิ่งทอแห่งตน ประสิทธิภาพผลิตภัณฑ์เกิดจากช่างมีวินัย อดทน ช่างสังเกต ละเอียดย มีจิตใฝ่เรียนรู้ การส่งเสริมเยาวชนเป็นกลุ่มสำคัญที่เป็นผู้สืบสานภูมิปัญญาในปัจจุบันและในอนาคตได้ ศักยภาพด้านทุนพบว่ามี การนำทุนชุมชนเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมมาใช้ประโยชน์ได้อย่างคุ้มค่าและคุ้มทุน ในด้านการผลิต มีศูนย์การเรียนรู้การผลิตสิ่งทอในสถาบันการศึกษาในชุมชน เป็นวิสาหกิจชุมชนปลอดหนี้ สามารถนำทุนภูมิปัญญาสิ่งทอของเผ่าพันธุ์แห่งตนมาพัฒนาเป็นอาชีพและรายได้ มีการอนุรักษ์และเสริมสร้างทุนที่กำลังจะหมดไปจากชุมชน ศักยภาพด้านการบริหารจัดการ พบว่า มีการบริหารจัดการบนความพอเพียง เน้นการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการที่เป็นองค์กรรวม หลักการทำงานกลุ่มต้องเสียสละ ไม่ทำให้ตัวเองและผู้อื่นเดือดร้อน เข้าใจและเข้าถึงกระบวนการทางานอย่างถูกต้องตรงตามความเป็นจริง มีการบริหารจัดการที่ประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

^{๕๐} นภัสรพี เทพคุ้มกัน, “การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในประเทศไทย”, **ดัชนีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรังสิต, ๒๕๕๖) , หน้า บทคัดย่อ.

^{๕๑} สุวกิจ ศรีปัดดา, “การประยุกต์หลักการจัดการธุรกิจตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชน”, **รายงานการวิจัย**, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๙), หน้า บทคัดย่อ.

และสถาบันการศึกษาอย่างต่อเนื่อง การบริหารจัดการโดยมีการมอบหมายงานให้ถูกต้องและเหมาะสมกับความสามารถของช่างทอ การเปิดรับความคิดเห็นและความพึงพอใจของผู้บริโภคเพื่อนำมาปรับปรุงและพัฒนา ผลการสังเคราะห์พบความเข้มแข็งวิสาหกิจชุมชนผ้าทอพื้นเมืองไทยครั้งบ้านนาตาโพ คือการสืบทอดภูมิปัญญาสิ่งทอมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเป็นสตรี การบริหารจัดการแบบองค์รวมที่โปร่งใสตรวจสอบได้ การนำทุนชุมชนมาเป็นทุนในการพัฒนาเครือข่ายการพัฒนา การนำเสนอตนเองบนฐานภูมิปัญญาและวิถีชีวิต การสร้างเสริมความเชื่อมั่นและสร้างความศรัทธาในภูมิปัญญาสิ่งทอ^{๕๒}

กันต์ อินทวงศ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์หลักการจัดการธุรกิจแบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถของคนในท้องถิ่นอย่างเป็นระบบและยั่งยืน ผลการวิจัยพบว่า ในด้านการศึกษาประยุกต์หลักการจัดการธุรกิจของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำไปใช้กับทุกเพศ ทุกวัย และทุกระดับการศึกษา จะไม่ขึ้นกับปัจจัยพื้นฐานของธุรกิจ ได้แก่ ประเภทของธุรกิจวิสาหกิจชุมชน เงินลงทุนทางธุรกิจและระยะเวลาในการประกอบธุรกิจ ซึ่งส่วนใหญ่มีเป้าหมายในการประกอบธุรกิจเพื่อให้พอกินพอใช้ ถึงร้อยละ ๕๕.๑๗ สอดคล้องกับลักษณะที่สำคัญ ๗ ประการของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งมีการพึ่งพาตนเองของครอบครัวและชุมชนเป็นเป้าหมาย โดยส่วนใหญ่เคยได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อโทรทัศน์ ถึงร้อยละ ๙๖.๕๕ การรับรู้ข่าวสารเพื่อเพิ่มความรู้ความเข้าใจพบว่า มีความเข้าใจในความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการธุรกิจแบบเศรษฐกิจพอเพียง จุดแข็ง ความคิดเห็นต่อการจัดการธุรกิจเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ของผู้ประกอบการกลุ่มตัวอย่าง ๙ ประการ ส่วนใหญ่เกือบ ๑๐๐ % ได้แก่ การใช้เทคโนโลยีให้มีความเหมาะสมกับธุรกิจโดยถูกต้องตามหลักวิชาการราคาถูกและจุดอ่อน ยังมีลักษณะด้านการจัดการเศรษฐกิจพอเพียงที่ไม่เห็นด้วยแต่เป็นส่วนน้อยโดยมีความคิดเห็นว่า การใช้เทคโนโลยีให้มีความเหมาะสมกับธุรกิจโดยถูกต้องตามหลักวิชาการและราคาถูกคิดแต่ปัญหายังมีลักษณะของความคิดเห็นว่าในหลักการจัดการเศรษฐกิจพอเพียง ยังไม่ครอบคลุมกับการจัดการธุรกิจ ซึ่งสิ่งนี้อาจจะสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้น^{๕๓}

^{๕๒} พิรมาลย์ บุญธรรม, “ความเข้มแข็งวิสาหกิจชุมชนทอผ้าพื้นเมืองไทยครั้งบ้านนาตาโพ ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

^{๕๓} กันต์ อินทวงศ์, “การประยุกต์หลักการจัดการธุรกิจแบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถของคนในท้องถิ่นอย่างเป็นระบบและยั่งยืน”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

เสริมศรี สุทธิสงค์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการวิสาหกิจชุมชน กับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิจัยพบว่า ๑) การจัดการวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่ในระดับมาก โดยมีการจัดการแบบพึ่งพาตนเองในระดับมาก การจัดการทุนชุมชนในระดับมาก และการจัดการเรียนรู้ของชุมชนในระดับมาก ๒) การดำเนินงานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่ในระดับมาก โดยมีการดำเนินงานตามแนวทางของชุมชนพอประมาณในระดับมาก การดำเนินงานตามแนวทางของชุมชนมีเหตุผลในระดับมาก และการดำเนินงานตามแนวทางของชุมชนมีภูมิคุ้มกันที่ดีในระดับมาก ๓) การจัดการแบบพึ่งพาตนเอง การจัดการทุนชุมชน และการจัดการเรียนรู้ของชุมชนมีความสัมพันธ์กับชุมชนพอประมาณ พบว่า การจัดการวิสาหกิจชุมชนกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านชุมชนพอประมาณของวิสาหกิจกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความสัมพันธ์กันในระดับสูง การจัดการแบบพึ่งพาตนเอง การจัดการทุนชุมชนและการจัดการเรียนรู้ของชุมชน มีความสัมพันธ์กับชุมชนมีเหตุผล^{๕๔} พบว่า มีความสัมพันธ์กันในระดับสูง การจัดการแบบพึ่งพาตนเอง การจัดการทุนชุมชนและการจัดการเรียนรู้ของชุมชน มีความสัมพันธ์กับชุมชนมีภูมิคุ้มกันที่ดี พบว่ามีความสัมพันธ์กันในระดับสูง ๔) ตัวแบบชุมชนผู้ผลิตผ้าไหมที่มีการจัดการวิสาหกิจชุมชนในระดับสูงพร้อมกับการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้อย่างยั่งยืน พบว่า ผลการวิเคราะห์เส้นทางความสัมพันธ์ของตัวแบบการจัดการวิสาหกิจชุมชนด้านการจัดการแบบพึ่งพาตนเอง การจัดการเรียนรู้ของชุมชนกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านชุมชนพอประมาณ พบว่าหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านชุมชนพอประมาณ ได้รับอิทธิพลทางตรงจากการจัดการวิสาหกิจชุมชน และได้รับอิทธิพลทางอ้อมจากการจัดการวิสาหกิจชุมชนด้านการจัดการแบบพึ่งพาตนเอง และการจัดการเรียนรู้ของชุมชน

วิทยา จันทรแดง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน ผลการวิจัยพบว่า ๑) นโยบายการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง มีการดำเนินการในด้านการเพิ่มศักยภาพขององค์กรชุมชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การจัดการความรู้และการเรียนรู้ของคนในชุมชน ๒) ชุมชนมีการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการชุมชน การประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากรในชุมชน และการพัฒนาองค์กรในชุมชน ๓) รูปแบบใหม่

^{๕๔} เสริมศรี สุทธิสงค์, “ความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการวิสาหกิจชุมชนกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, **ดุชนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

ค้นพบ คือ การบริหารจัดการชุมชน เข้มแข็งแบบบูรณาการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการวิจัยในครั้งนี้ก็นำไปสู่ข้อค้นพบใหม่ คือ ๑) การมีส่วนร่วมที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็งแบบไตรภาคี ได้แก่ องค์กรชุมชน องค์กรภาครัฐ องค์กรภาคี สนับสนุน ๒) ระบบสนับสนุนชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ ระบบความรู้ ระบบข้อมูล ระบบความสัมพันธ์ และมีแนวทาง ในการนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง ๓) แนวทางในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง คือ แนวทางด้านการฟื้นฟู ชุมชน แนวทางด้านการปรับตัวของชุมชน และแนวทางการดำรงอยู่ของชุมชน^{๕๕}

อภิชัย พันธเสน และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง กับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม ผลการวิจัยพบว่า จากการประมวลพระราชดำริสามารถประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียง เข้ากับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อมในเบื้องต้นได้ในกรณีต่อไปนี้ ๑. ใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม นั่นคือ ใช้เทคโนโลยี ที่มีราคาไม่แพง แต่ถูกหลักวิชาการ ๒. มีขนาดการผลิตที่เหมาะสม สอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการ ๓. ไม่โลภเกินไปและไม่เน้นกำไรระยะสั้นเป็นหลัก ๔. เน้นความซื่อสัตย์สุจริตในการประกอบการ ไม่เอารัดเอาเปรียบ ผู้บริโภค และไม่เอารัดเอาเปรียบแรงงาน หรือลูกค้า ตลอดจนไม่เอารัดเอาเปรียบผู้จำหน่ายวัตถุดิบ ๕. เน้นการกระจาย ความเสี่ยงจากการมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย และ/หรือมีความสามารถในการปรับเปลี่ยนผลผลิตได้ด้วย ๖. เน้นการ บริหารความเสี่ยงต่ำ (down side risk management) โดยเฉพาะอย่างยิ่งไม่ก่อหนี้จนเกินขีดความสามารถในการจัดการ ๗. เน้นการตอบสนองตลาดภายในท้องถิ่น ภูมิภาค ตลาดภายในประเทศ และตลาดต่างประเทศเป็นหลัก ตามลำดับ ปัจจัยเหล่านี้จะช่วยให้วิสาหกิจสามารถพัฒนาได้อย่างมั่นคงในระยะยาว^{๕๖}

นนทพัทธ์ พูลสวัสดิ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับ การจัดการธุรกิจของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในจังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่า ระดับการประยุกต์ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการธุรกิจของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในจังหวัดปทุมธานีอยู่ในระดับมาก ซึ่งแยกตามรายด้าน ได้แก่ ด้านความพอประมาณด้านความมีเหตุผล ด้านการมีภูมิคุ้มกันที่ดีและด้านการมีคุณธรรม อยู่ในระดับมากส่วนด้านการมีความรู้มีการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อศึกษาถึงผล การดำเนินธุรกิจของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในจังหวัดปทุมธานีพบว่า วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม มีผลการดำเนิน

^{๕๕} วิทยา จันทร์แดง, “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน”, **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

^{๕๖} อภิชัย พันธเสน และคณะ, “การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม”, **รายงานการวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๐), หน้า บทคัดย่อ.

ธุรกิจในระดับมากซึ่งแยกตามรายด้าน ได้แก่ ด้านทุนสิ่งแวดล้อมและด้านทุนกายภาพอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านทุนมนุษย์และด้านทุนสังคมมีผลการดำเนินธุรกิจอยู่ในระดับปานกลางเมื่อศึกษาเปรียบเทียบลักษณะองค์กร กับผลการดำเนินธุรกิจของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมพบว่า วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่มีประเภท ของกิจการต่างกันมีผลการดำเนินธุรกิจไม่แตกต่างกัน และวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่มีระยะเวลาดำเนินการ ต่างกันมีผลการดำเนินธุรกิจของวิสาหกิจแตกต่างกัน และพบว่า ผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่มี ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่างกันมีผลการดำเนินธุรกิจแตกต่างกัน และการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียงกับการจัดการธุรกิจมีความสัมพันธ์กับผลการดำเนินธุรกิจ^{๕๗}

ปิยะวัน เพชรหมี่ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาผลสัมฤทธิ์การใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนเขตพื้นที่อำเภอเมืองจังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการวิจัยพบว่า สมาชิกมีวัตถุประสงค์ในการเข้าร่วมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้การรับรู้เกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านความหมายและความสัมพันธ์ ด้านองค์ประกอบ ด้านการนำไปปฏิบัติและด้านประโยชน์ พบว่าส่วนใหญ่สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนรับรู้ด้านความหมายและความสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและด้านประโยชน์ของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนพฤติกรรมการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านการลดรายจ่าย ด้านการเพิ่มรายได้ ด้านการประหยัด พฤติกรรมด้านการเรียนรู้ สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแล้วประสบผลสัมฤทธิ์ระดับมาก ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประสบผลสัมฤทธิ์ปานกลาง และพฤติกรรมด้านสังคม ประสบผลสัมฤทธิ์ระดับมาก^{๕๘}

ชาญชัย สุขสกุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการการตลาดธุรกิจชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงประเภทธุรกิจเกษตรของเกษตรกรปลูกมะขามหวานเพื่อการค้าจังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการวิจัยพบว่า ธุรกิจชุมชนเกษตรกรผู้ปลูกมะขามหวานในจังหวัดเพชรบูรณ์ ยังไม่ได้มีการจัดตั้งองค์กรที่แบ่งหน้าที่กันดำเนินการอย่างชัดเจน ไม่รู้จักการทำแผนธุรกิจ ไม่รู้จักการทำแผนการตลาด ขาดความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์แปรรูป ไม่มีการทำบัญชีครัวเรือน ทั้งกระบวนการผลิตวัตถุดิบ การบรรจุภัณฑ์ก็ยังไม่พัฒนาให้มีขีดความสามารถที่จะแข่งขันได้ ทางด้านช่องทางการจัดจำหน่ายพบว่ายังไม่แพร่หลายเท่าที่ควร ส่วนใหญ่จะส่งร้านค้าประจำเท่านั้น ยังไม่มี

^{๕๗} นันทพัทธ์ พูลสวัสดิ์, “การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับ การจัดการธุรกิจของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในจังหวัดปทุมธานี”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ๒๕๕๑), หน้า บทคัดย่อ.

^{๕๘} ปิยะวัน เพชรหมี่, “การศึกษาผลสัมฤทธิ์การใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนเขตพื้นที่อำเภอเมืองจังหวัดเพชรบูรณ์”, รายงานการวิจัย, (เพชรบูรณ์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๒), หน้า บทคัดย่อ.

การพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายรูปแบบใหม่ๆ ที่ทำให้เข้าถึงผู้บริโภคได้ง่าย และสะดวก ทางด้านการส่งเสริมการจัดจำหน่ายก็ไม่มีกิจกรรมที่จะดึงดูดใจให้ผู้บริโภคได้รู้จักให้มากยิ่งขึ้น ทางด้านเศรษฐกิจและวิธีการดำเนินชีวิตพบว่า ธุรกิจชุมชนเกษตรกรผู้ปลูกมะขามหวานในจังหวัดเพชรบูรณ์ มีความพออยู่พอกิน มีการหาช่องทางการจัดจำหน่าย จากงานวิจัยได้ข้อค้นพบว่า รูปแบบการจัดการการตลาดธุรกิจชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ชุมชนจะต้องร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมทางการตลาด เริ่มตั้งแต่การจัดตั้งองค์กร การแบ่งงานกันทำตามความถนัด ชุมชนต้องร่วมกันคิดระดมสมองในการวางแผนการตลาด โดยเป็นการดำเนินการตลาดตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นการตลาดเพื่อสังคมด้วยการร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมทางการตลาดตั้งแต่ การวิจัยการตลาด การค้นหาพฤติกรรมผู้บริโภคยุคปัจจุบัน การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สร้างคุณค่า และคุณประโยชน์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้บริโภค การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ การมีตราสินค้าของกลุ่ม การตั้งราคาที่เหมาะสม การพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายที่ครอบคลุมทั่วถึงด้วยกำลังทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่ การส่งเสริมการตลาดที่เน้นการประชาสัมพันธ์ด้วยความคิดสร้างสรรค์และประหยัด สำหรับการผลิตรายได้เน้นธรรมชาติให้มากที่สุด ลดการใช้สารเคมีหรือใช้สารเคมีโดยการผลิตต้องมีมาตรฐาน มีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค การร่วมกันคิดหาทางลดต้นทุนให้ต่ำที่สุดในทุกขั้นตอนทั้งการผลิต และกิจกรรมการตลาด รวมถึงการที่สมาชิกกลุ่มธุรกิจชุมชนต้องมีการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนววิถีเศรษฐกิจพอเพียงด้วย โดยต้องลด ละ เลิก อบายมุขทั้งปวง เกษตรต้องไม่ก่อหนี้สิน และหมั่นศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ ก็จะทำให้ธุรกิจชุมชนประสบความสำเร็จสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน รูปแบบการจัดการการตลาดเพื่อการพึ่งพาตนเองนี้จะได้นำไปเผยแพร่แก่กลุ่มธุรกิจชุมชนเกษตรกรผู้ปลูกมะขามหวานในจังหวัดเพชรบูรณ์ต่อไป^{๕๙}

ณัฐนันท์ หลักคำ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน เพื่อความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ โดยอาศัยหลักเศรษฐกิจพอเพียงของผู้ผลิตสิ่งทอผ้าลายเกล็ดเต่า (กลุ่มเพลงฝ่าย) ผลการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่ม มีการบริหารจัดการ ประกอบด้วย ๕ ด้าน ดังนี้ มีการวางแผน โดย การประชุม ๑-๒ ครั้ง/เดือน มีการจัดองค์กร คือ มีโครงสร้างแบบแนวดิ่ง มีการจัดคนเข้าทำงาน ตามหน้าที่ที่เหมาะสม มีการอำนวยการ มีการสั่งงานแบบกัลยาณมิตรด้วยวาจา มีการควบคุม มีการจัดทำบัญชีเบิก-จ่ายวัตถุดิบ บัญชีรับ-จ่ายเงินสด สมุดบัญชี เงินฝากธนาคาร บัญชีควบคุมค่ายและผลิตภัณฑ์ที่ทอเสร็จ และสมาชิกมีวัฒนธรรมความพอประมาณ ระดับมากที่สุด คือ สุขใจ ภูมิใจในการทอผ้าภายในกลุ่มของตนเอง และไม่เบียดเบียนตนเองโดยรวมระดับมาก มีวัฒนธรรมอย่างมีเหตุผล ระดับมากที่สุด คือ มีการใช้เงื่อนไข

^{๕๙} ชาญชัย สุขสกุล, “รูปแบบการจัดการการตลาดธุรกิจชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงประเภทธุรกิจเกษตรของเกษตรกรผู้ปลูกมะขามหวานเพื่อการค้าจังหวัดเพชรบูรณ์”, รายงานการวิจัย, (เพชรบูรณ์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

พื้นฐานของกลุ่มในการบริหารจัดการกลุ่มด้านการทอผ้าและด้านการจำหน่ายผ้าลาย เกล็ดเต่า โดยรวมระดับมาก มีวัฒนธรรมเพื่อสร้างระบบภูมิคุ้มกันระดับมากที่สุด คือ มีความรักความสามัคคี โดยรวมระดับมาก มีวัฒนธรรมการศึกษาหาความรู้คู่คุณธรรม ระดับมากที่สุด คือ ความเอื้ออาทรต่อกันภายในกลุ่มและในชุมชน โดยรวมระดับมาก กลุ่มมีความสมดุล และยั่งยืน ระดับมากที่สุด คือ รักษาประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่นโดยรวมระดับมาก^{๖๐}

ขวัญกมล ดอนขวา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชนในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีผลกระทบทางตรงต่อกิจกรรมในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนในด้านการขายมากที่สุด ส่วนกิจกรรมในกระบวนการเศรษฐกิจชุมชนในด้านการขาย มีผลกระทบทางตรงต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชนในด้านการให้ความอนุเคราะห์ชุมชนมากที่สุด ทางด้านปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชนด้านการพัฒนา พื้นฐานทางกายภาพมีผลกระทบทางตรงต่อการจัดสรรกำไรส่วนเกินของชุมชนในด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติมากที่สุด นอกจากนี้ ปัจจัยผลักดันเศรษฐกิจชุมชนในด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีผลกระทบทางอ้อมต่อการจัดสรรกำไร ส่วนเกินของชุมชนในด้านการให้การศึกษา มากที่สุด ดังนั้น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทางด้านการพัฒนาผู้นำเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสมาชิกกลุ่ม และการพัฒนาเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน มีผลต่อการเพิ่มยอดขายจากการ ขายสินค้าภายในชุมชน โดยรายได้จากการขายจะมีผลต่อขนาดของการจัดสรรกำไรไปช่วยเหลือ กิจกรรมต่างๆ ทางสังคมในชุมชนที่เป็นที่ตั้งของกลุ่มอาชีพเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยเฉพาะ อย่างยิ่งช่วยในด้านการศึกษามากที่สุด^{๖๑}

สมใจ ศรีเนตร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน ของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ผลการวิจัยพบว่า การสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน ของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐานของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนที่มีอายุในช่วง ๔๑-๕๐ ปี มีความพร้อมในการพัฒนามากที่สุด ส่วนความรู้ความเข้าใจในหลักการวิสาหกิจชุมชน คิดเป็นร้อยละ ๓๔ ที่มีผลต่อการตัดสินใจในการเข้าร่วมในการดำเนินงานได้ง่ายขึ้น ส่วนการพัฒนาความเข้มแข็ง ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนให้เกิดความยั่งยืนนั้น พบว่า ต้องส่งเสริมการเพิ่มมูลค่าผลผลิตและเพิ่มรายได้กับชุมชน ช่วยส่งเสริมการตลาดรายจ่ายของครอบครัว และใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของโครงการพัฒนาตามพระราชดำริ มีการการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว เช่น ไม่มีการกู้หรือสร้างหนี้สิน ยึดหลักความเป็น

^{๖๐} ณัฐนันท์ หลักคำ และคณะ, “การบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน เพื่อความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ โดยอาศัยหลักเศรษฐกิจพอเพียงของผู้ผลิตสิ่งทอผ้าลายเกล็ดเต่า (กลุ่มเพลงฝ้าย)”, รายงานการวิจัย, (เพชรบูรณ์ : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี วิทยาเขตกาฬสินธุ์, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

^{๖๑} ขวัญกมล ดอนขวา, “การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, รายงานการวิจัย , (นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

ธรรมชาติ และการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ตลอดจนสร้างความสมดุลของธรรมชาติให้ได้ และเมื่อมีการนำหลักการเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้คู่กับหลักความเพียรก็จะสามารถสร้างตน สร้างครอบครัวได้เป็นอย่างดี และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีความรู้เข้าใจด้านการพัฒนาและการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของการพึ่งพาตนเองได้^{๖๒}

Park ได้ศึกษากลยุทธ์ในการพัฒนาเพื่อการพึ่งตนเอง และการพัฒนาชนบทของชาวเกาหลี พบว่า กลยุทธ์ในการพัฒนาเพื่อพึ่งพาตนเองนั้น มีหลัก ๒ ประการ คือ ประการที่หนึ่ง ควรหาจุดสมดุลของการพัฒนาอุตสาหกรรมหนัก อุตสาหกรรมเบา และการเกษตร ประการที่สอง การทำอุตสาหกรรมควรพัฒนาเทคโนโลยี และการเพิ่มผลผลิต ควรเน้นไปที่การบริหารงานบุคคล และผลการดำเนินงานทำให้การพัฒนาของเกาหลีประสบผลสำเร็จพอสมควร แม้จะได้รับผลกระทบจากเศรษฐกิจภายนอกประเทศก็ตาม

Gordon ได้ศึกษาผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดย่อม ซึ่งได้กลายเป็นเครื่องมือการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของโลก บทบาทของผู้ประกอบการมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและลึกซึ้ง เป็นการชี้ให้เห็นว่า สิ่งเหล่านี้ส่วนประกอบจำเป็นสำหรับการจ้างงาน การเติบโตทางเศรษฐกิจและแข่งขันระหว่างประเทศในเศรษฐกิจโลก ผลการวิจัยสรุปว่า วิสาหกิจขนาดย่อมมีบทบาทของการเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการแข่งขันระหว่างประเทศ และการปฏิบัติทางเศรษฐกิจที่แข็งแกร่งในยุโรปแล้ว ในงานวิจัยเกี่ยวกับวิสาหกิจขนาดย่อมและบทบาทวิสาหกิจขนาดย่อมในยุโรป ผู้ประกอบการและความสัมพันธ์ แต่ก็ไม่เหมือนแนวคิด ผู้ประกอบการจะเป็นคนขับเคลื่อนหลักของการสร้างกระบวนการ ในขณะที่ผู้ประกอบการของประเทศภูมิภาคหรืออุตสาหกรรมมักจะใช้อธิบายปรากฏการณ์ ผลกระทบที่วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม มีประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจในยุโรป โครงสร้างและบทบาทของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ที่แตกต่างกันไปในบางประเทศและวิธีการที่จะเปรียบเทียบยุคเพื่อความเป็นเลิศที่สำคัญกับพื้นที่อื่นในโลก วิธีการบทบาททางเศรษฐกิจของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม มีการเปลี่ยนแปลงเมื่อเวลาผ่านไป วิธีการที่วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมใช้ในการพัฒนา การวัดของโครงสร้างและบทบาทวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในยุโรป เศรษฐกิจยุโรปจะฟื้นตัวจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ โดยอาศัยข้อมูลที่สามารถใช้ได้กับบทบาทของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในวงจรธุรกิจ เพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจ^{๖๓}

Abbring and Campbell ได้ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการความรู้ที่แตกต่างกันและปัจจัยองค์การของการจัดการความรู้ของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ผลการศึกษาพบว่า มีการ

^{๖๒} สมใจ ศรีเนตร, “การเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน ของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์”, รายงานการวิจัย, (ประจวบคีรีขันธ์ : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

^{๖๓} R.J. Gordon, **Small and Medium – Sized Enterprises**, (Research Institute of Industrial Economic, 2002), p.123.

จัดการความรู้ในวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมโดยการได้รับความรู้จะอยู่ในรูปแบบการติดต่อกับผู้เชี่ยวชาญ และผู้เชี่ยวชาญภายนอก การใช้รูปแบบการแบ่งปันความรู้และประสบการณ์โดยการพูดคุยกัน นอกจากนี้การจัดการความรู้อย่างขึ้นอยู่กับทรัพยากรขององค์กรและกระบวนการต่าง ๆ องค์กรการเรียนรู้และกลยุทธ์การแข่งขันด้วยวิธีการทางการเป็นปัจจัยบวกของการจัดการความรู้ ในขณะที่ทิศทางครอบครัวเป็นปัจจัยลบหนึ่งในความท้าทาย ในการศึกษาปัจจุบันคือการแยกความแตกต่างอย่างชัดเจนบนพื้นฐานการทดลองที่กำหนดไว้ก่อนหน้านี้แนวคิดของการจัดการความรู้และองค์กรการเรียนรู้ และให้มีการจัดการความรู้และสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบเน้นการจัดการสำหรับวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม^{๖๔}

^{๖๔} J.H. Abbring and J.R. Campbell, **A Structural Empirical Model of Firm Growth, Learning and Survival**, (Chicago : National Bureau of Economic research, 2003), p.92.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยเรื่อง “รูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนา ศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย” ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอขั้นตอนการดำเนินการ วิจัย มีกระบวนการวิจัยและขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่การวิจัย
- ๓.๓ กลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
- ๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

โครงการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีระเบียบวิธีวิจัย คือ ใช้วิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วม และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ผสมผสานเข้าด้วยกัน โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการเสนอ ความคิดเห็นและระดมความคิด และนำข้อมูลที่ได้มาใช้ในการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์รวบรวม ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล ปรับปรุงแผนการดำเนินงานในการปฏิบัติงานและการดำเนินการวิจัย โดย จะต้องคำนึงถึงความต้องการของส่วนรวมและดำรงไว้ซึ่งองค์ความรู้และวิถีชีวิตบนพื้นฐานภูมิปัญญา ท้องถิ่น โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้นำชุมชน สมาชิกภายในชุมชนกลุ่มเกษตรกร และกลุ่มครู ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๓.๒ พื้นที่การวิจัย

พื้นที่ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยมุ่งที่จะศึกษาเฉพาะ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผู้ผลิตสินค้า ในอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

๓.๓ ประชากร/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑) คณะผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม และแนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อทราบถึงรูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

๒) คณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกจากผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) คือ

๒.๑ ผู้นำชุมชน จำนวน ๑๐ ท่าน

๒.๒ ผู้สร้างสรรค์ จำนวน ๑๐ ท่าน

๒.๓ นักท่องเที่ยว (ลูกค้า) จำนวน ๑๐ ท่าน

๒.๔ ภาครัฐและภาคเอกชน จำนวน ๑๐ ท่าน

รวมทั้งหมด จำนวน ๔๐ ท่าน

๓) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกแบบเจาะจงจากผู้นำชุมชน ผู้สร้างสรรค์ นักท่องเที่ยว (ลูกค้า) ภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งคณะผู้วิจัยคัดเลือกแบบเจาะจง (purposive sampling) เพื่อขอความร่วมมือในการสนทนากลุ่ม โดยการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) พร้อมชี้แจงรายละเอียดวัตถุประสงค์ ขั้นตอน กระบวนการ สถานที่ วัน และเวลา ในการสนทนากลุ่ม รวมทั้งสิ้น ๒๕ ท่าน

๔) ผู้วิจัยกำหนดกิจกรรมการพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชน เพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ที่เกิดจากวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และความเชื่อ ซึ่งผู้วิจัยจะเป็นผู้พิจารณาว่าดีและเหมาะสมแล้ว นำกิจกรรมมาทดลองปฏิบัติการว่าใช้ได้หรือไม่ตามแนวคิด ทฤษฎี จากการศึกษาของผู้วิจัย โดยผู้วิจัยจะกำหนดเกณฑ์ในการติดตามและประเมินผล ตลอดจนควบคุมแนวทางการปฏิบัติและนำผลนั้นมาปรับปรุงรูปแบบกิจกรรมการดำเนินงาน แล้วนำไปทดลองใช้ใหม่จนกว่าจะได้ผลที่ผู้วิจัยพึงพอใจ จากนั้นไปใช้และเผยแพร่ต่อไป ซึ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้อาจมีส่วนร่วมหรือไม่มีส่วนร่วมก็ได้

๓.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การดำเนินการวิจัยดังกล่าว เน้นการศึกษาวิเคราะห์และการมีส่วนร่วมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) แบบสอบถาม (Questionnaire) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) การเข้าร่วมโครงการพัฒนา ส่วนการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล

นั้นเน้นวิธีการแสวงหาความรู้ จากการตั้งประเด็นหลักในการสัมภาษณ์ โดยดำเนินการและใช้เครื่องมือที่สำคัญ ได้แก่

๑) การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ และเกษตรกร

๒) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านเกษตรอินทรีย์ ใน ๔ อำเภอ และเกษตรกรผู้มีส่วนได้เสีย

๓) การสังเกต ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมการทำเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกร

ดังนั้น จึงมีเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย

๑) แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ (Inter-view Guideline) และแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม

๒) แบบประเมินการวิเคราะห์เปรียบเทียบด้านเศรษฐกิจ

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ที่	การเก็บรวบรวมข้อมูล	ระยะเวลา (เดือน)							หมายเหตุ
		๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	
๑	การลงพื้นที่ เพื่อหาข้อบิพธิชุมชน ผลิตภัณฑ์ สังคม วัฒนธรรม ประเพณีฯ	→							
๒	การจัดเวทีการเรียนรู้ครั้งที่ ๑ /หรือทำกิจกรรมตามโครงการเพื่อให้คณะผู้วิจัย และผู้ที่เกี่ยวข้องรับทราบ ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการวิจัยและขอความร่วมมือในการเข้าร่วมเป็นกลุ่มตัวอย่างในงานวิจัย และระดมความคิดจากทุกภาคส่วน		→						
๓	สรุปผลการลงพื้นที่และการจัดเวทีการเรียนรู้ครั้งที่ ๑ สรุปเป็นรายงานเพื่อนำ ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบและประเมินผล			→					
๔	การจัดเวทีการเรียนรู้ครั้งที่ ๒ /หรือทำกิจกรรม/ หรือลงพื้นที่ตามโครงการ ให้ความรู้ต่าง ๆ เป็นการดำเนินการวิจัยระยะที่ ๒				→				
๕	การลงพื้นที่ปฏิบัติตามการดำเนินงานในแต่ละโครงการโดยในโครงการย่อยแต่ละโครงการปฏิบัติ ตามแผนการดำเนินงานให้ลุล่วง					→			

ที่	การเก็บรวบรวมข้อมูล	ระยะเวลา (เดือน)							หมายเหตุ
		๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	
๖	สรุปผลการดำเนินการ ประชุม รายงานความก้าวหน้า แก่หัวหน้าชุดโครงการ				→				
๗	การจัดเวทีการเรียนรู้ครั้งที่ ๓ /หรือทำกิจกรรมตาม โครงการเพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึกในทุกๆ ด้าน ของทุกๆ โครงการวิจัยเพื่อเตรียมสรุปผลการวิจัยระยะที่ ๒					→			
๘	สรุปผลการดำเนินการของแต่ละโครงการ รายงานผล ความก้าวหน้าด้านผลตอบรับที่ได้ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไข โดยแต่ละโครงการจะต้องมีแบบ ประเมินผลการทำงานในแต่ละกิจกรรมด้วย					→			
๙	สรุปผลการดำเนินการของโครงการ รายงานผล ความก้าวหน้าด้านผลตอบรับที่ได้ ปัญหา อุปสรรค และแนวทางแก้ไขการทำงานในแต่ละกิจกรรม จัด ประชุม สรุปผลการดำเนินงานที่ได้ดังนี้ ๑. ผลงานที่ได้ ปัญหา อุปสรรคแนวทางแก้ไข ๒. สรุปผลแบบ ประเมินเพื่อนามาเขียนรายงานพร้อมหาแนวทาง ปรับปรุงตามข้อเสนอแนะ						→		
๑๐	รวบรวมผลการวิจัย ซึ่งสามารถฉายภาพรวมของ โครงการวิจัย การสร้างความมั่นคงทางด้านสังคม วัฒนธรรม สู่ภาคประชาสังคม โดยอาศัยการมีส่วน ร่วมของชุมชน และประสานงานกับจังหวัด กลุ่ม จังหวัด เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการสร้างแผน ยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่นโดยเน้นการมีส่วนร่วม ของชุมชน						→		

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ นำมาวิเคราะห์สภาพชุมชนในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้และการสร้างเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อสรุปผลการศึกษาใช้วิธีการวิเคราะห์ใช้แนวคิดของสุภางค์ จันทวานิช^๑ ดังนี้

๓.๖.๑ การวิเคราะห์แบบอุปนัย การวิเคราะห์แบบอุปนัย เป็นวิธีสร้างข้อสรุปจากข้อมูลรูปธรรมหรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น เช่น กิจกรรมในชีวิตประจำวันของชุมชนที่เป็นเหตุการณ์ปกติและการวิถีชีวิตของชุมชน อันเป็นผลมาจากความเชื่อดั้งเดิมหรือภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ทำให้เกิดการปฏิบัติ

๓.๖.๒ การวิเคราะห์โดยการจำแนกข้อมูล การวิเคราะห์โดยการจำแนกข้อมูล คือ การจำแนกข้อมูลเป็นชนิด ตามแนวคิดของเอกรักษ์ ญ กลาง และคณะ^๒ เพื่อวิเคราะห์บทบาทของผู้นำชุมชนหรือแกนนำหรือผู้นำในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้และพฤติกรรมของชุมชนที่จะส่งผลกระทบต่อจัดการตนเอง โดยมีกรอบการวิเคราะห์ ดังนี้

๑. การกระทำ คือเหตุการณ์หรือสถานการณ์หรือพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง ไม่ยาวนานหรือต่อเนื่อง

๒. กิจกรรม คือเหตุการณ์หรือสถานการณ์หรือขนบธรรมเนียม ประเพณีที่เกิดขึ้นที่เกิดขึ้นในลักษณะต่อเนื่อง และมีความผูกพันกับบุคคลบางคน หรือบางกลุ่ม

๓. การสื่อความหมาย คือการที่บุคคลอธิบายหรือสื่อสารหรือให้ความหมายเกี่ยวกับการกระทำหรือกิจกรรม อาจเป็นการให้ความหมายในลักษณะเกี่ยวกับโลกทัศน์ ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน

๔. ปฏิสัมพันธ์ คือความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องระหว่างบุคคลหลาย ๆ คนในสังคมที่ศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งอาจเป็นรูปของการเข้ากันได้หรือความขัดแย้งก็ได้ เป็นสภาพสังคมหรือสถานการณ์หรือสภาพกิจกรรมที่ทำการศึกษาเกิดอยู่

๕. การมีส่วนร่วมในกิจกรรม คือการที่บุคคลมีความผูกพันและเข้าร่วมกิจกรรมหรือการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

๓.๖.๓ การวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม

การวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามใช้แนวคิดของชูเกียรติ ลิสุวรรณ์^๓ แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

^๑สุภางค์ จันทวานิช, *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๑-๑๔๔.

^๒เอกรักษ์ ญ กลาง และคณะ, *ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖), หน้า ๙๘.

^๓ชูเกียรติ ลิสุวรรณ์, *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๗.

๑) การวิเคราะห์ข้อมูลในขณะปฏิบัติงานสนาม เป็นการวิเคราะห์อย่างไม่เป็นทางการ แต่เป็นงานที่ต้องทำเป็นประจำเพื่อเป็นแนวทางในการรวบรวมข้อมูลในช่วงต่อไป

๒) การวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บจากการศึกษาภาคสนาม เป็นการวิเคราะห์อย่างเป็นแบบแผนมากขึ้น และต้องทำเป็นระยะๆ เพื่อจะได้ประเมินผลงานวิจัยก้าวหน้าไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยมากขึ้นเรื่อยๆ โดย

๑. จัดหมวดหมู่จากข้อมูลที่รวบรวมมาได้
๒. การวิเคราะห์คุณลักษณะของแต่ละหน่วยย่อยที่มีการจัดหมวดหมู่ไว้
๓. การจัดลำดับประเภทของข้อมูล
๔. การค้นหาแบบแผนหรือโครงสร้างหรือรูปแบบของข้อสรุปผลการศึกษา
๕. การโยงความสัมพันธ์ระหว่างเงื่อนไขปัจจัยหรือบริบทที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์โดยแสดงให้เห็นถึงกระบวนการหรือกลไกที่ทำให้เงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลหรือมีความสัมพันธ์กับปรากฏการณ์ที่ศึกษาอย่างแท้จริง

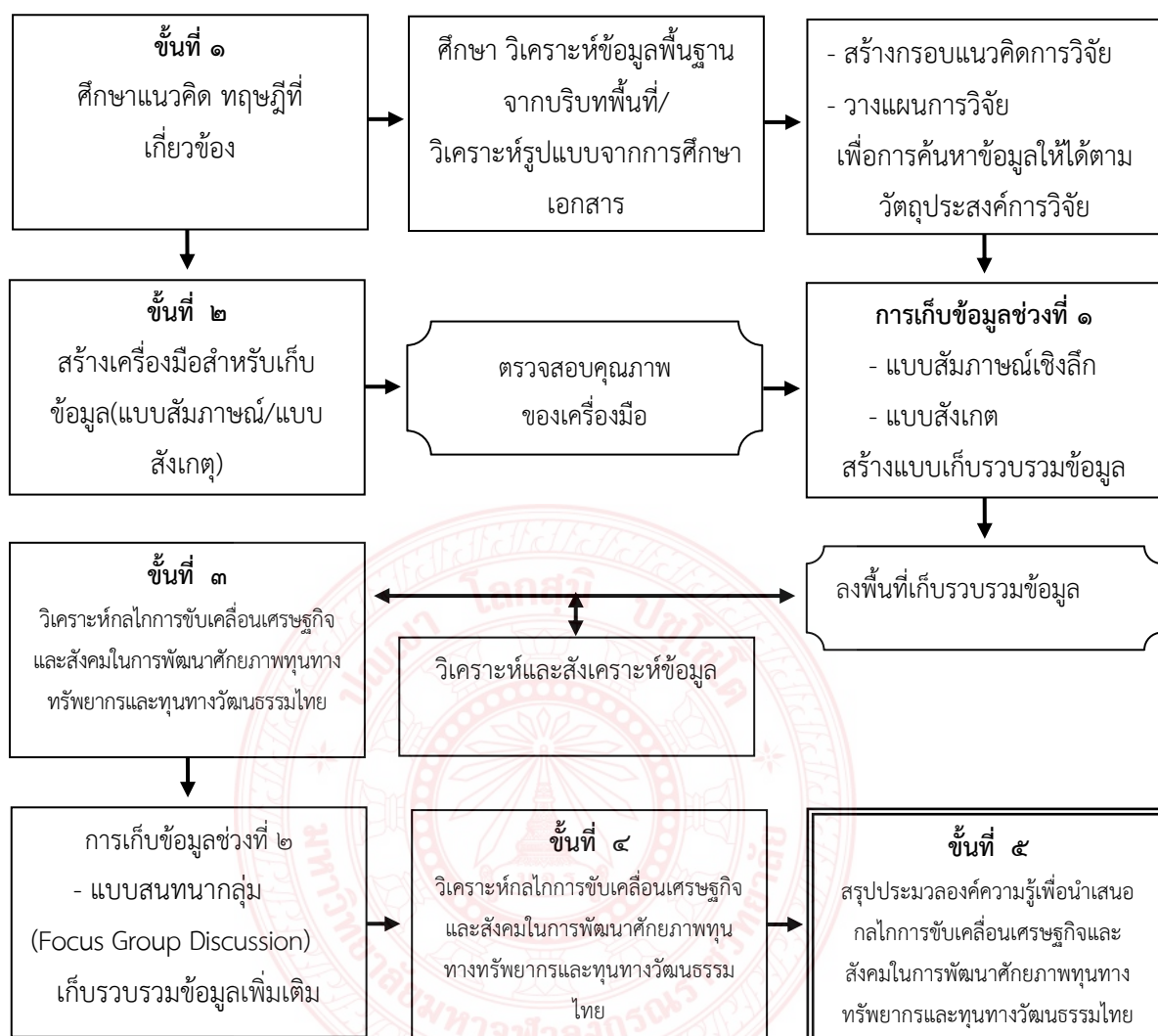
๓.๖.๔ ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนดังนี้

- ๑) เขียนบันทึกให้ละเอียดที่สุด เพื่อให้เห็นภาพของข้อมูล/บรรยากาศ/กิจกรรม ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมมา
- ๒) อ่านบันทึกนั้นหลายๆ ครั้ง จนเข้าใจสาระสำคัญที่ชัดเจน ผู้ทำการวิจัยเชิงคุณภาพได้ดี ต้องสัมผัสกับข้อมูลอย่างใกล้ชิด
- ๓) ลงรหัสข้อมูล เป็นการบันทึกช่วยจำว่าช่วงที่เก็บข้อมูลนั้น มีสาระสำคัญอะไรบ้าง เป็นการช่วยแยกแยะและจัดกลุ่มข้อมูลให้เป็นระบบ และสรุปสาระสำคัญในแต่ละหน้าว่ามีประเด็นสำคัญอะไรบ้างและแต่ละกรณี

๓.๗ สรุปกระบวนการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยนั้น เกิดจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ ที่จะทำการศึกษาวิจัย และมีการลงภาคสนามเบื้องต้นเพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวิจัย มีการศึกษาจากกลุ่มต่างๆ ในชุมชน และเข้าไปศึกษากิจกรรมต่างๆ ที่ทำให้เกิดความร่วมมือ เพื่อเลือกเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่จะสามารถให้ข้อมูลที่ตรงและเป็นจริงได้ในการศึกษาวิจัย จากการได้ลงพื้นที่เบื้องต้นทำให้ทราบถึงปัจจัยเชิงสังคม กลุ่ม/เครือข่าย กระบวนการทำงาน และกิจกรรมต่างๆ ที่ทำให้เกิดความร่วมมือของประชาชนในชุมชน จึงนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์เกี่ยวกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานราก ยกระดับเศรษฐกิจ สังคม และสร้างความมั่นคงทางรายได้ ต่อไปดังแผนภาพที่ ๓.๑ นี้

แผนภาพที่ ๓.๑ แผนผังแสดงภาพรวมกระบวนการวิจัย

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย มีกรอบแนวคิดในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยโดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีเนื้อหาสนับสนุนผลการวิจัยชัดเจนมากขึ้น ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลสังเคราะห์เป็นบทสรุปการวิจัยและผลการวิจัยดังนี้

๔.๑ วิเคราะห์กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

๔.๒ สร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

๔.๓ นำเสนอกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๑ วิเคราะห์กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

การศึกษาวิจัยกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย เมื่อศึกษาถึงสถานการณ์ ศักยภาพ ต้นทุน และเงื่อนไขข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ในมิติการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทยนี้ นำเสนอแบ่งเป็น ๓ ประเด็น ได้แก่ ๑) ชุมชนกับการจัดการตนเอง ๒) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก และ ๓) ทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทยเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก^๑ โดยนำเสนอภาพรวมของทั้ง ๓ ประเด็นจากการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องจากหน่วยงานทั้งภาครัฐ องค์กรชุมชน ทั้งที่เป็นเอกสาร และข้อมูลในเว็บไซต์ต่างๆ นำมา

^๑สัมภาษณ์, นายปกรณ์ น้อยเกตุ, นายกเทศมนตรีตำบลวังกะ ๓ ธันวาคม ๒๕๖๓.

วิเคราะห์นำเสนอในรูปของตาราง ภาพ และแผนภูมิ เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยในประเด็นกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

นอกจากข้อมูลภาพรวมแล้วยังทำการศึกษาเป็นกรณีศึกษาในพื้นที่ชุมชนบ้านวังกะตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี โดยใช้การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้นำชุมชน องค์การปกครองท้องถิ่น สมาชิกในชุมชน รวมทั้งการจัดสนทนากลุ่มเพื่อถอดประสบการณ์การร่วมกันจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อสะท้อนภาพการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากให้เห็นถึงปัจจัยแห่งความสำเร็จ และประเด็นการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก โดยทำการคัดเลือกอย่างเจาะจงในชุมชนบ้านวังกะที่แสดงให้เห็นศักยภาพ ต้นทุน และเงื่อนไขข้อจำกัด ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก โดยมุ่งค้นหาในชุมชนบ้านวังกะที่สามารถสะท้อนปัจจัยแห่งความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากสามารถถอดบทเรียนและประสบการณ์เพื่อสร้างเป็นรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ทั้งนี้จากวัตถุประสงค์ของการวิจัย และกรอบแนวคิดการคัดเลือกพื้นที่กรณีศึกษา ผู้วิจัยได้คัดเลือกพื้นที่ชุมชนบ้านวังกะ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีผลการดำเนินการที่สะท้อนถึงความสำเร็จเพียงพอที่จะเป็นต้นแบบ เพื่อนำไปขยายผลกับชุมชนอื่น ๆ และเพื่อพัฒนาต่อยอดเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการในระยะต่อไป รายละเอียดของการการศึกษามีดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ชุมชนกับการจัดการตนเอง

การพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมา ภายใต้กระแสเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมที่มุ่งเน้นการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยไม่ได้คำนึงถึงการพัฒนาที่สมดุล ส่งผลให้วิถีชุมชนไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จากเดิมในอดีตที่ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ผู้คนในชุมชนมีลักษณะการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับฐานทางทรัพยากรและทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา มีวิถีชีวิตแบบยังชีพและพอเพียง ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นไปในลักษณะของพี่น้องเครือญาติ ชุมชนใช้ประโยชน์จากธรรมชาติด้วยความเคารพ และร่วมกันดูแลรักษาธรรมชาติให้ดำรงอยู่เพื่อคนรุ่นต่อ ๆ มา เกิดการแปรเปลี่ยนเป็นชุมชนที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ คุณภาพชีวิตของผู้คนในชุมชนตกต่ำลง ความผูกพันในครอบครัว ความเป็นเครือญาติ ความรักและสามัคคีในชุมชนลดน้อยถอยลง ระบบการผลิตเพื่อการค้า ได้ผลักดันให้วิถีชุมชนผูกพันกับระบบเศรษฐกิจเมืองและเศรษฐกิจโลก จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยปัจจัยการผลิต การตลาด และปัจจัยในการดำรงชีวิตจากภายนอก อีกทั้งระบบคิดที่ยึดวัตถุนิยมและความสะดวกสบายที่เกินความพอดี ทำให้เกิดภาวะหนี้สินล้นพ้นตัว เกิดการอพยพย้ายถิ่น ครอบครัวแตกแยก และชุมชนล่มสลายในที่สุด^๒

การพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมไทยภายใต้พลวัตการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่ จะต้องให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้มแข็งจากฐานรากของชุมชนท้องถิ่น และทุนทาง

^๒ สัมภาษณ์, ว่าที่ร้อยตรียุทธจักร แก้วจันทร์, รองนายกเทศมนตรี เทศตำบลวังกะ ๓ ธันวาคม ๒๕๖๓.

^๓ สัมภาษณ์, นายจันทร์ เรืองเรา, ปราชญ์ชาวบ้าน ๑ ธันวาคม ๒๕๖๓.

ทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย เพื่อให้ชุมชนพลิกฟื้นศักยภาพและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยมีปรัชญาและแนวคิดการพึ่งตนเอง (Self-Reliance) และการจัดการตนเอง (Self-Governance) โดยยึดหลักการให้ “คน” เป็นศูนย์กลางการพัฒนา และหลักการมีส่วนร่วม (Participation) ของประชาชนในการพัฒนา อีกทั้งชุมชนท้องถิ่นเองต้องมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของคนและชุมชนว่าจะสามารถบริหารจัดการทรัพยากรและทุนชุมชนในด้านต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ชุมชนร่วมกันกำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

การศึกษาวิจัยนี้ต้องการที่จะนำเสนอรูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคม โดยใช้กรอบแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางทรัพยากร ทุนทางวัฒนธรรม ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และชุมชน สำหรับเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งและการจัดการตนเองที่สำคัญมากคือ “แผนแม่บทชุมชน” ดังนี้

๔.๑.๒ แผนแม่บทชุมชนกับการพึ่งตนเองของชุมชน

๔.๑.๒.๑ จุดเริ่มต้นและพัฒนาการ

แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเองเกิดขึ้นในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๔๒ การก่อเกิดในช่วงแรก เกิดจากการที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้รับการสนับสนุนจาก UNDP ในการพัฒนาการเกษตร โดยมีเป้าหมายสำคัญคือ การกระตุ้นให้เกษตรกรมีการจัดทำแผนงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาตนเอง ในช่วงนั้นได้รับความร่วมมือจากมูลนิธิหมู่บ้านและเครือข่ายภูมิปัญญาไท จัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อการพัฒนาชีวิต โดยสร้างการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย “ชุมชนไม้เรียง” อ.ฉวาง จ.นครศรีธรรมราช เป็นชุมชนหนึ่งที่มีกระบวนการทำแผนแม่บทชุมชน และมีกิจกรรมที่เป็นรูปธรรม ทั้งด้านวิสาหกิจชุมชน และการพัฒนาการเรียนรู้

จากนั้น ในช่วงปีพ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๔๕ สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) ได้นำ “แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง” มาเป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้าง “ชุมชนเข้มแข็ง” โดยได้ใช้รูปแบบของ “ชุมชนไม้เรียง” เป็นต้นแบบในการดำเนินการ มีการถอดบทเรียนการดำเนินงานของชุมชนไม้เรียง ได้มีการขยายแนวคิด ขยายการเรียนรู้ และเกิดพื้นที่รูปธรรมของแผนแม่บทชุมชนอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ

จากการสรุปบทเรียนการทำงาน ประสบการณ์ และความสำเร็จของชุมชนต้นแบบที่ได้นำ “แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง” ไปใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองของชุมชน มีความเปลี่ยนแปลงจากการทำเป็นรายกิจกรรม รายโครงการตามกิจกรรม มาเป็นการทำทุกเรื่องในพื้นที่เดียวกัน และบูรณาการงานทั้งหมดในชุมชนเกิดเป็นแผน “ยุทธศาสตร์” ของชุมชน โดยเฉพาะในระดับตำบล จึงนำไปสู่การกำหนดทิศทางยุทธศาสตร์การสนับสนุนพื้นที่ตำบลต่างๆ ในการจัดทำแผนแม่บทชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชน โดยมี “สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)” เป็นหน่วยงานสำคัญในการขับเคลื่อนขบวนดังกล่าว

ในช่วงปี ๒๕๔๖-๒๕๔๗ ได้มีการสนับสนุนงบประมาณเพื่อให้ชุมชนจัดทำแผนชีวิตชุมชนพึ่งตนเอง ในพื้นที่ ๒๒๒ ตำบล และมีการเชื่อมโยงเครือข่ายแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเองระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศ มีการถอดองค์ความรู้ สนับสนุนให้เกิดศูนย์เรียนรู้ด้านแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง อีกทั้งมีการฝึกอบรมวิทยากรกระบวนการเพื่อการเผยแพร่และสร้างความเข้าใจการทำแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง

ศูนย์ประสานงานสนับสนุนการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนภาคประชาชน (ศตจ.ปชช.) ได้ร่วมสนับสนุนงบประมาณในวงเงิน ๑๒๓ ล้านบาท เพื่อจัดทำโครงการขยายผลแผนชุมชนเอาชนะความยากจนในช่วงปี ๒๕๔๘-๒๕๔๙ โดยมีพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินงานจำนวน ๒,๐๐๐ ตำบล ทั้งนี้ ได้มีการเชื่อมโยงระดับนโยบาย เพื่อให้เกิดการสนับสนุนแผนชุมชนจากภาคีพัฒนา ๘ หน่วยงาน ได้แก่ ศตจ.ปชช. กรมการพัฒนาชุมชน กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กรมส่งเสริมการเกษตร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ สำนักงานบริหารงานการศึกษาออกโรงเรียน และสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)

นับแต่ปี ๒๕๕๐ เป็นต้นมา เกิดการขยายผล “แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง” สู่อำเภอและหน่วยงานระดับนโยบาย หลายหน่วยงานได้เข้าร่วมเป็นภาคีพัฒนา โดยเล็งเห็นว่า แผนชุมชนพึ่งตนเอง เป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นค้นพบตัวเอง สร้างจิตสำนึกใหม่ เปลี่ยนวิธีคิด เกิดความสมานฉันท์ ร่วมกันแก้ไขปัญหาสังคม และลดปัญหาความยากจนของชุมชนท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔) ที่เน้นการปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้วางเป้าหมายทั้งเชิงคุณภาพและปริมาณ ให้ทุกชุมชนมีแผนชุมชนพึ่งตนเอง โดยให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนำแผนชุมชนไปประกอบการจัดสรรงบประมาณเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชน

๔.๑.๒.๒ หลักคิด เป้าหมาย และขั้นตอนการทำแผนชุมชน

ประสบการณ์งานพัฒนาหลายทศวรรษที่ผ่านมา พบว่า แผนปฏิบัติงานและแผนกิจกรรมต่าง ๆ ของคนในชุมชนส่วนใหญ่ เริ่มคิดจากคนภายนอกว่า ชุมชนควรทำอะไร โดยเข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วนำมาเอาไปวิเคราะห์ วางแผน แล้วนำกิจกรรมต่างๆ เข้ามาให้คนในชุมชน ซึ่งไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร บทเรียนดังกล่าวทำให้ชุมชนเกิดความคิดจะมีแผนงานที่เกิดจากชุมชนเองเรียกกันว่า “แผนชุมชนพึ่งตนเอง” หมายถึง แผนที่คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมกันคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมกันทำ และร่วมกันรับประโยชน์ เพื่อให้เกิดแผนปฏิบัติงานที่เหมาะสมกับชุมชนอย่างแท้จริง^๔

^๔ สัมภาษณ์, นายเฉลิมชัย ศรีดม, ประชาชนชาวบ้าน ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๓.

แผนชุมชนพึ่งตนเองยึดหลักของ พลัง ๕ ร่วม คือ ยึดหลักการทำงานโดยให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมทั้ง ๕ ขั้นตอน คือ

ร่วมคิด: ช่วยกันแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

ร่วมตัดสินใจ: ช่วยกันตัดสินใจเลือกทางที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมากที่สุด

ร่วมทำ: เมื่อคิดและตัดสินใจแล้ว ก็ต้องช่วยลงมือทำ

ร่วมรับประโยชน์: ผู้ที่สมควรเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์ และแบ่งปันให้คนที่ด้อยโอกาส

ร่วมตรวจสอบ: ทุกอย่างที่ทำต้องตรวจสอบได้

การจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเอง คือ การหันกลับมาเริ่มต้นการคิดใหม่ว่า สุดท้ายแล้วอนาคตของชุมชนจะเป็นอย่างไร โดยเริ่มต้นจากการเก็บข้อมูล นำมาวิเคราะห์ วางแผนปฏิบัติการ และลงมือปฏิบัติ โดยอาศัยศักยภาพและทุนทางสังคมของชุมชนเป็นหลัก ขณะที่คนนอกสถาบันภายนอกจะเป็นเพียงพี่เลี้ยงที่คอยแนะนำ เมื่อได้รับการร้องขอ ดังนั้น “แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง” หรือ “แผนชีวิตชุมชน”^๕ จึงเป็นแผนการทำงาน หรือ แผนปฏิบัติการของชาวบ้าน เป็นข้อตกลงร่วมของคนในชุมชนว่าจะทำอะไร เมื่อไหร่ อย่างไร โดยการพึ่งตนเองในที่นี้ หมายถึง การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองของคนในชุมชน รวมทั้งการพึ่งพา “ทุนทางสังคม” ของชุมชน กระบวนการวางแผนดังกล่าวมักเป็นสิ่งที่เกิดอยู่แล้วในชุมชนตามธรรมชาติ กล่าวคือ เริ่มจากการพูดคุยหรือแลกเปลี่ยนข้อมูล โดยผ่านการทำกิจกรรมในสถานที่ต่าง ๆ ของชุมชนร่วมกัน เช่น ศาลา วัด งานบุญ งานบวช และงานพิธีกรรมตามประเพณีของชุมชนนั้น ๆ การทำแผนชุมชนถือว่าการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด^๖ เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ชุมชนได้ค้นหาศักยภาพตนเอง และสามารถพัฒนาศักยภาพดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเองได้ แผนแม่บทชุมชนใช้เครื่องมือในการทำวิจัยชุมชนที่เรียกว่า “ประชาพิจัย” หรือชื่อเต็มว่า “ประชาพิจัยและพัฒนา (People Research and Development: PR&D) หมายถึง การวิจัยของชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชน”^๗

เป้าหมายของ “แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง” หรือ “แผนชีวิตชุมชน” มี ๒ ระดับ ได้แก่ ๑) ระดับชุมชนท้องถิ่น และ ๒) ระดับนโยบาย ในส่วนของระดับชุมชนมีเป้าหมาย คือ การทำให้คนในชุมชนรู้จักตนเอง ปรับวิธีคิด เปลี่ยนพฤติกรรม และร่วมกันกำหนดอนาคตของชุมชนท้องถิ่น

^๕ สัมภาษณ์, นายสมพงษ์ บุญมาก, ปราชญ์ชาวบ้าน ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๓.

^๖ สัมภาษณ์, นายธวัชชัย เอี่ยมจิตร, ปราชญ์ชาวบ้าน ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๓.

^๗ เสรี พงศพิศและสุภาส จันทรหงส์, *ข้อควรรู้เกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๖๕.

โดยนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในชุมชนและลดปัญหาความยากจน คนในชุมชนมีความรู้สึกภาคภูมิใจ มีศักดิ์ศรี มีที่ยืนในสังคม

สำหรับเป้าหมายระดับนโยบาย เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในวิถีคิด และวิถีปฏิบัติของการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น จากเดิมที่หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายการพัฒนา มาเป็นการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม ระหว่าง ชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ และภาคีพัฒนา โดยมีชุมชนท้องถิ่นเป็นแกนหลัก เป็นการสร้างความสัมพันธ์ใหม่ในการพัฒนา และเกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการใช้งบประมาณ โดยเป็นการบริหารจัดการงบประมาณผ่านจากกระบวนการแผนชีวิตชุมชน จากการเชื่อมโยงแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง สู่ยุทธศาสตร์จังหวัด และยุทธศาสตร์ชาติ

ความแตกต่างระหว่าง“แผนชุมชน” เป็นแผนการพัฒนาชุมชนตามธรรมชาติที่ชาวบ้านหากันเอง กับ “แผนของรัฐ” เป็นระบบการทาแผนการทำงานตามกลไกคำสั่งของรัฐ

สำหรับขั้นตอนการจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเอง มีดังต่อไปนี้

(๑) ค้นหาแกนนำและองค์กรท้องถิ่น สร้างทีมงานที่จะร่วมริเริ่มทำแผนชุมชน สร้างความเข้าใจที่ชัดเจนร่วมกัน

(๒) จุดประกายความคิด เป็นขั้นตอนกระตุ้นให้คนในชุมชนหันมาใส่ใจชุมชนของตนเอง โดยอาจจัดเป็นเวทีพูดคุยเพื่อกระตุ้นให้ชุมชนตื่นตระหนกถึงปัญหาวิกฤติที่เกิดขึ้นและเห็นความคาดหวังที่จะอยู่รอดร่วมกัน

(๓) ศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ที่มา คุณค่า สิ่งดีงามของชุมชน ทำให้สมาชิกเห็นถึงที่มา ตัวตนที่แท้จริงของตนเองของชุมชน และเกิดเป็นความรักในท้องถิ่นโดยให้มีคน ๓ รุ่น คือ เด็ก ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ อยู่ร่วมกัน ซึ่งจะเป็นพลังสำคัญในการนำพาชุมชนให้รอดพ้นวิกฤติ

(๔) สำรวจ รวบรวมข้อมูล กำหนดประเด็นที่อยากรู้เพื่อเก็บข้อมูล เช่น รายรับ-รายจ่าย หนี้สิน ปัญหาและศักยภาพวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ทั้งนี้การสำรวจข้อมูลบางเรื่องใช้แบบสอบถาม บางเรื่องใช้เวที หรือการพูดคุยซึ่งแล้วแต่ละคนแตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่ อย่างไรก็ตามควรมีการจดบันทึกไว้

(๕) วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล เพื่อเข้าใจสถานการณ์และกำหนดอนาคตของชุมชน ขั้นตอนนี้ต้องหาวิธีให้สมาชิกในชุมชนได้เห็นข้อมูลทั้งหมดร่วมกัน และได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ สังเคราะห์

(๖) ยกร่างแผนชุมชน บางชุมชนเสนอให้แบ่งแผนออกเป็น ๓ กลุ่ม เพื่อง่ายต่อการนำไปใช้ คือ สิ่งที่ชุมชนทำได้เอง สิ่งที่ชุมชนร่วมกับภายนอก และเกินความสามารถของชุมชน ต้องให้หน่วยงานสนับสนุน

(๗) ประชาพิจารณ์แผนชุมชน เปิดให้สมาชิกได้ร่วมกันพิจารณาถึงความถูกต้องตามเจตนาของคนส่วนใหญ่ ความเป็นไปได้ ความเหมาะสมของการนำไปปฏิบัติ จัดลำดับความสำคัญและวิธีการที่จะทำแผนให้สำเร็จ

(๘) นำแผนสู่การปฏิบัติ คือ นำกิจกรรมตามแผนมาทำให้เกิดผล โดยให้ผู้เกี่ยวข้องแต่ละเรื่องร่วมคิด ตัดสินใจและทำเองมากที่สุด เป็นกิจกรรมทำได้ด้วยทุนที่ชุมชนมีอยู่ก่อน

(๙) ทบทวนปรับปรุง เมื่อทำงานจริงอาจไม่ตรงตามที่คิด สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป เป็นเรื่องปกติต้องมีการทบทวนเป็นระยะเพื่อปรับกิจกรรมและวิธีการให้เหมาะสม

(๑๐) ประเมินผลสรุปบทเรียน เป็นขั้นตอนที่จะติดตามดูว่าแผนชุมชนที่ทำมาได้ผลเป็นอย่างไร เพื่อสรุปเป็นบทเรียนนำมาใช้ปรับปรุง หรือถอดเป็นองค์ความรู้ให้กับชุมชนอื่นได้เรียนรู้ต่อไป

๔.๑.๒.๓ กระบวนการสำคัญของการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม ชุมชนพึ่งตนเอง

การพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมในการพึ่งตนเองของชุมชนได้อย่างแท้จริงนั้น เป็นเรื่องที่ต้องใช้ความอดทน เพราะแต่ละขั้นตอนที่ทำการจะต้องอาศัยความเข้าใจ และความร่วมมือร่วมใจจากชาวบ้านในชุมชน เพราะเป็นเรื่องที่จะเกิดผลในระยะยาวมากกว่า จึงอธิบายให้ชุมชนเข้าใจได้ยาก และเมื่อไม่เข้าใจก็มักต้องล้มเลิกเสียกลางคัน ทำให้ความพยายามทั้งหมดที่ผ่านมาเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ แต่อย่างไรก็ดี ถ้าชุมชนหรือหมู่บ้านใดต้องการพัฒนาให้ท้องถิ่นของตนเองดีขึ้นก็ต้องตั้งใจทำ แล้วก็ต้องทำอย่างเป็นกระบวนการ เป็นขั้นเป็นตอน^๔ และที่สำคัญต้องจริงจังกับกระบวนการต่อไปนี้

๔.๒ สร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม

สร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมในการพึ่งตนเองของชุมชนได้อย่างแท้จริงนั้น เป็นเรื่องที่ต้องใช้ความอดทน เพราะแต่ละขั้นตอนที่ทำการจะต้องอาศัยความเข้าใจ และความร่วมมือร่วมใจจากชาวบ้านในชุมชน เพราะเป็นเรื่องที่จะเกิดผลในระยะยาวมากกว่า จึงอธิบายให้ชุมชนเข้าใจได้ยาก และเมื่อไม่เข้าใจก็มีอันต้องล้มเลิกเสียกลางคัน ทำให้ความพยายามทั้งหมดที่ผ่านมาเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ แต่อย่างไรก็ดี ถ้าชุมชนหรือหมู่บ้านใดต้องการพัฒนาให้ท้องถิ่นของตนเองดีขึ้นก็ต้องตั้งใจทำ แล้วก็ต้องทำอย่างเป็นกระบวนการ เป็นขั้นเป็นตอน และที่สำคัญต้องจริงจังกับกระบวนการต่อไปนี้

^๔ สัมภาษณ์, นายชัยยันต์ อยู่ศิริ, ผู้นำชุมชนวังกะ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๓.

๔.๒.๑ การได้มาของข้อมูลชุมชน

การได้มาซึ่งข้อมูลของชุมชนนั้น เพื่อที่จะลดจุดอ่อนเรื่องความหนักแน่นในเนื้อหาข้อมูลของสร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมที่ชาวบ้านทำกัน ข้อมูลที่เป็นระบบเป็นเรื่องเป็นราวเป็นลายลักษณ์อักษร จึงเป็นเรื่องสำคัญที่กระบวนการวางแผนแบบใหม่สามารถช่วยได้ อย่างไรก็ตามต้องไม่ลืมว่า

๑) ข้อมูลจะมีพลัง ต้องเป็นข้อมูลที่ตรงกับความสนใจใคร่รู้ ความต้องการของคนในชุมชน ดังนั้นการจะเก็บข้อมูลอะไรจากคนในชุมชนนั้น ผู้นำหรือกรรมการก็ควรเป็นคนกำหนดคำถามกันเอง ไม่ใช่เอาคำถามมาจากคนข้างนอก ซึ่งในที่สุดอาจจะกลายเป็นการเก็บข้อมูลส่งให้คนข้างนอกแทน

๒) ข้อมูลจะได้มาอย่างไร หากเป็นแบบธรรมชาติข้อมูลจะได้จากการแลกเปลี่ยนพูดคุยกันของคนในชุมชน แต่ละคนที่ร่วมแลกเปลี่ยนมีชุดข้อมูลที่ตัวเองสะสมไว้ แต่ถ้าหากต้องการจะได้ภาพข้อมูลที่สะท้อนลักษณะต่าง ๆ ของชุมชนก็ต้องใช้เครื่องมือการจดบันทึกเข้าช่วย ซึ่งจะช่วยในการเชื่อมโยงชุดข้อมูลและประสบการณ์ของคนแต่ละคนเข้าด้วยกัน เพื่อให้ทุกคนเห็นภาพรวมที่เป็นภาพเดียวกัน

ความจริงอีกอย่างคือ ในแต่ละปีชาวบ้านผจญกับแบบสอบถามของหน่วยงานภายนอกค่อนข้างมาก (ส่วนใหญ่ไม่มีประโยชน์กับชาวบ้าน) จนเกิดเป็นความเบื่อหน่ายหรือไม่อยากตอบ บางครั้งก็ให้ข้อมูลไม่จริง ถ้าเราทำแผนชุมชนพึ่งตนเองแล้วได้ข้อมูลแบบนี้มาก็ไม่มีประโยชน์ วิธีการแก้ไขทำได้โดยให้ทุกคนในชุมชนเป็นคนพูดคุยสอบถามอย่างเป็นธรรมชาติ ทำให้เป็นปกติมากที่สุด การพูดคุยระหว่างชาวบ้านด้วยกัน จะช่วยลดความเครียดลงได้^๔ ส่วนการบันทึกนั้นอาจให้เป็นหน้าที่ของลูกหลานที่เขียนหนังสือได้ หรือเป็นหน้าที่ของวิทยากรนอก

๔.๒.๒ การกระตุ้นสำนึกร่วม และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลร่วมกัน

ในกรณีที่ชุมชนใด มีฐานเรื่องการแลกเปลี่ยนเรียนรู้สูง ความร่วมไม้ร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ จะมีความเป็นไปได้สูงมากเช่นกัน และทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่ชุมชนทำกันอย่างเป็นปกติ แต่ถ้าชุมชนใดขาดแคลนเรื่องเหล่านี้ การกระตุ้นสำนึกร่วม การกระตุ้นให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะกลายมาเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะกระบวนการนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นปัจจัยชี้ขาดที่จะทำให้ชุมชนพึ่งตนเองได้รับการลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังหรือไม่ มีประสบการณ์การทำงานที่ชี้ให้เห็นว่า การใช้คุณค่าของท้องถิ่นแกนหลักในการขับเคลื่อนพลังความร่วมมือของคนในชุมชน จะช่วยทำให้ความสำเร็จเห็นผลทำให้เร็วขึ้น อย่างไรก็ตามพลังของความร่วมมือนั้น ต้องการ

^๔ สัมภาษณ์, ว่าที่ร้อยตรียุทธจักร แก้วจันทร์ รองนายกเทศมนตรี เทศตำบลวังกะ ๓ ธันวาคม ๒๕๖๓.

การสะสมนั้นหมายถึงการทำเรื่องเล็ก ๆ^{๑๐} ให้สำเร็จได้ก่อนแล้วเรื่องที่ใหญ่ขึ้นจะไม่ใช่ว่าเรื่องที่ยากจนเกินไป

นอกจากนี้บทเรียนต่าง ๆ ยังชี้ให้เห็นว่า ประสบการณ์นอกชุมชน หรือวิทยาการคนนอก จะเป็นแหล่งกระตุ้นสำนึกร่วมที่ค่อนข้างสำคัญ การพาแกนนำหรือคนในชุมชนหรือหมู่บ้านที่เข้มแข็งกว่าไปเรียนรู้ประสบการณ์โดยตรง ก็จุดประกายความคิด ช่วยขยายจินตนาการและความหวัง ช่วยให้สำนึกร่วมของชุมชนมีมากขึ้นได้ ในขณะที่วิทยาการคนนอก จะเข้ามาช่วย “มอง” ภาพรวมของชุมชนได้ค่อนข้างดีกว่าคนใน เพราะคนในมักจะมองเห็นตัวเองเหมือนกับเราต้องส่องกระจก จึงจะเห็นว่าเราอ้วนหรือผอมไปนั่นเอง

๔.๒.๓ กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาชุมชน

๑) วางแผนว่าจะทำอะไร

การวางแผนว่าจะทำอะไรหลังจากได้เห็น ได้วิเคราะห์ข้อมูลภาพรวมของชุมชนหรือของหมู่บ้านแล้ว เป็นขั้นตอนที่ต้องให้ความสนใจ โดยต้องเริ่มต้นลงมือทำจากสิ่งที่เป็นฐานทุนเดิมหรือศักยภาพของชุมชน หากคิดว่าจะทำอะไรบนฐานทรัพยากรที่ไม่มีอยู่แล้วในชุมชน การลงมือทำก็เป็นเรื่องที่จะประสบผลสำเร็จได้ยาก นอกจากจะมีช่องต้องงบประมาณจากภายนอก

๒) หาสาเหตุของปัญหาที่ลงมือแก้ไข

ก่อนที่จะคิดว่าจะลงมือทำอะไรนั้น จำเป็นที่จะต้องรู้ว่าอะไรคือ สาเหตุของปัญหาที่จะลงมือแก้ไข เพราะถ้าหากว่าไม่สามารถค้นหาสาเหตุพบการทำงานจะเสียแรงและเวลาเป็นอย่างยิ่ง ยกตัวอย่าง เช่น หลังจากการเห็นข้อมูลภาพรวมทั้งชุมชน พบว่า มีรายจ่ายต่อเดือนของคนทั้งชุมชนประมาณ ๑ ล้านบาท ก่อนจะลงมือแก้ไข จะต้องรู้ว่าในเงินจำนวน ๑ ล้านบาทนั้น คนในชุมชน ใช้จ่ายเป็นค่าอะไรบ้าง โดยนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ เป็นรายจ่ายด้านอาหารประมาณ ๘ แสน ด้านวัสดุทางการเกษตร ค่าปุ๋ย ๑ แสนบาท ค่ายาป้องกันกำจัดโรคแมลงอีก ๑ แสนบาท เมื่อเห็นข้อมูลอย่างนี้จึงจะวางแผนต่อได้ว่าจะทำอะไร^{๑๑}

๓) คิดวิธีการว่าจะทำอย่างไร

สิ่งสำคัญนอกจากการคิดออกว่าจะทำอะไร ยังต้องคิดต่อว่าจะทำอย่างไรด้วย ตัวอย่างที่ว่า เมื่อรู้ว่าคนในชุมชนมีรายจ่ายค่าอาหารที่ต้องไปซื้อจากร้านค้านอกหมู่บ้านเดือนละ ๘ แสนบาท แนวทางแก้ไขอาจคิดว่าตั้งร้านค้าชุมชน เพื่อสกัดเงินที่ไหลออกจากชุมชน ซึ่งต้องคิดต่อว่าร้านค้าจะเป็นรูปเป็นร่างได้อย่างไร ถ้าคิดแบบพึ่งคนอื่น ก็ต้องเขียนโครงการขอกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม ธนาคารออมสินแน่นอน แต่ถ้าคิดจะพึ่งตนเอง อาจจะต้องระดมหุ้นจากคนในชุมชน บ้าน

^{๑๐} สัมภาษณ์, นางสาวรณมา รุ่งราศรี, ประชาชนชุมชนวังกะ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๓.

^{๑๑} สัมภาษณ์, นายสุพจน์ เตือนฉาย, ผู้ประกอบการรายย่อยชุมชนวังกะ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๓.

ละ ๑,๐๐๐ บาท ในชุมชนมี ๒๕๐ บ้าน จะได้เงินหุ้นรวม ๒๕๐,๐๐๐ บาท น่าจะเพียงพอสำหรับเงินลงทุนก้อนแรกที่จะทำร้านค้าชุมชน

จากนั้นต้องคิดว่า จะเอาของที่ไหนมาจำหน่ายในร้านค้าชุมชน โดยต้องสำรวจในชุมชนให้ทั่วว่ามีของกินของใช้อะไรที่สามารถนำมาวางขายได้บ้าง เช่น ในหมู่บ้านเราผลิตข้าวเปลือกข้าวสารได้เท่าไร ข้อมูลการผลิตข้าวนี้ได้จากการเก็บข้อมูลชุมชนในเบื้องต้น ถ้าเอาข้าวเปลือกไปขายโรงสีข้างนอกคงให้ราคาต่ำ ดังนั้น ร้านค้าชุมชนจะรับซื้อข้าวเปลือกในราคาที่สูงกว่าโรงสีข้างนอกได้ไหม โดยนำมาแปรรูปสีจากข้าวเปลือกเป็นข้าวสาร และจำหน่ายให้คนในชุมชนในราคาที่ต่ำกว่าข้างนอก หลังจากผ่านการคิดทบทวนอย่างรอบคอบแล้ว หากพอเห็นผลกำไรในการดำเนินการอยู่บ้าง ก็น่าจะลงมือทำได้ ถึงจะมีกำไรไม่มาก แต่ได้ช่วยทั้งคนปลูกข้าวและคนกินข้าวในชุมชน^{๑๒}

สิ่งที่สำคัญคือ การคำนึงถึงความเป็นไปได้ การลงมือทำ และการเรียนรู้จากผลของการปฏิบัติการ ทำให้ชุมชนได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง และนำไปสู่การพึ่งตนเองได้

ชุมชนวังกะมีวัฒนธรรมอยู่ในหัวใจ มีภูมิปัญญาอยู่กับสมองและสองมือที่ได้หล่อเลี้ยงชีวิตมาแล้วนับไม่ถ้วน แต่ในเมื่อมีวัตถุนิยมและบริโภคนิยมเข้ามาความเปลี่ยนแปลงของสังคมก็กลายพันธุ์ ตกเป็นทาสกระแสนิยม และบริโภคนิยม จึงทำให้สังคมในชุมชนเกิดการแบ่งแยกและแข่งขันกันเพื่อให้ได้ผลประโยชน์ใส่ตนและลืมส่วนรวมไปในที่สุดและไม่สามารถแก้ไขได้ แต่กลับมาวันนี้ก็ยังมีสังคมดี ๆ ให้เห็นอยู่หลายที่ที่ยังมองเห็นประโยชน์ส่วนรวมดังเช่น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดทำแผนแม่บทชุมชน/ การรับรองกลุ่มองค์กรในตำบล/ เรื่องการเมืองภาคประชาชน/ การจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์/ การพัฒนาด้านผู้นำในตำบล/ การอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น/การจัดการด้านสื่อภาคประชาชนและสุดท้ายที่กำลังจะไปด้วยดี คือ การจัดการให้กับชาวบ้านยึดหลักงานพัฒนาในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามคำพระราชดำริของในหลวงของเราที่บอกประชาชนคนไทยมานานมากแต่ไม่ค่อยมีใครนำไปใช้

ในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันที่สุดในที่สุดชุมชนก็อยู่ดีมีสุขสังคมก็เข้มแข็งประเทศชาติก็เจริญไปด้วยและวันนี้ประชาชนคนบ้านวังกะนับตั้งแต่ เด็กและเยาวชน / คนหนุ่มสาว / ผู้สูงอายุจะมีสวัสดิการเป็นของตนเองตั้งแต่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย และโดยเฉพาะในเรื่องสุขภาพและอีกหลาย ๆ เรื่องที่สำคัญไม่แพ้กันสวัสดิการเป็นหลักประกันความมั่นคงในชีวิตที่เป็นการให้อย่างมีคุณค่าและรับอย่างมีศักดิ์ศรี ชุมชนบ้านวังกะได้ปรับวิธีคิดกันใหม่และจูนกันให้ถึงระหว่างประชาชนด้วยกันเองและภาครัฐที่จะต้องมาร่วมด้วยช่วยกันในการพัฒนาในทุกกระบวนไม่ว่าจะเป็น เรื่องสิ่งแวดล้อม/วัฒนธรรม/สังคม/เศรษฐกิจและการเกษตรในชุมชนตลอดจนภูมิปัญญาในท้องถิ่นก็ต้องมาช่วยกันทำช่วยกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและช่วยกันอนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลานสวัสดิการช่วยอะไรกองทุนช่วยอะไรเป็นการจัดระบบที่

^{๑๒} สัมภาษณ์, นายคะนอง โปธิรักษ์, ปราชญ์ชาวบ้าน ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๓.

หลากหลายและประชาชนชาวบ้านวังกะ เสมือนเด็กที่กำลังหัดเดินก้าวแรกและเป็นก้าวที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและความสุขด้วยขาทั้งสองข้างกับมืออีกสองมือและอีกหนึ่งสมองและพร้อมที่จะมาร่วมตัวกันทั้งตำบล เพื่อที่จะก้าวต่อไปเป็นก้าวที่สองและสามสี่มาเป็นลำดับจนในที่สุดก็เดินอย่างสบายหายใจได้เต็มปอดว่าเราเดินได้โดยไม่มีใครคอยอุ้มคอยพยุง ที่ชาวบ้านวังกะได้จัดตั้งขึ้นเพื่อที่จะคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยจึงเป็นคำตอบได้ว่า ทำให้สังคมไทยไม่ทอดทิ้งกันจริง ๆ และจะต้องสร้างครอบครัวให้เข้มแข็งก่อนและตามมาด้วยชุมชน และสังคมประเทศชาติให้ยืนได้ด้วยตัวเองและเลี้ยงตัวเองได้โดยใช้หลักการที่คิดได้^{๑๓}

ความสุขที่เราสร้างเองได้โดยไม่ต้องพึ่งผู้อื่นมันเป็นสุขที่ยั่งยืน สังคมบนฐานความรู้ เป็นประเด็นในเชิงเป้าหมายเพื่อขับเคลื่อนชุมชนบ้านวังกะ ในการใช้ความรู้เข้าเป็นส่วนประกอบในกระบวนการตัดสินใจกำหนดทิศทางการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างทั่วถ้วนในสังคมไทย สร้างสังคมที่อยู่เย็นเป็นสุข สร้างสังคมที่ไม่ทอดทิ้งกัน แต่การจะไปสู่สังคมบนฐานความรู้ได้นั้น สังคมต้องการการส่งเสริมและนำเสนอตัวอย่างดี ๆ ใช้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน และชักชวนกันเป็นเครือข่ายเพื่อก่อให้เกิดการปฏิบัติการจริงในระดับพื้นที่ องค์กรและสถาบันความคิดในโครงการนี้เกิดขึ้นจากฐานคิดที่ว่า ความรู้ในการพัฒนาจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน หากนักวิชาการ นักวิจัย หรือหน่วยงานเป็นผู้สร้างและหยิบยื่นให้กับชุมชน ความรู้ที่ชาวบ้านร่วมสร้างมักเป็นความรู้ที่ตั้งอยู่บนรากเหง้าทางสังคม วัฒนธรรม และต่อยอดเติมเต็มความรู้ให้นำไปสู่การปฏิบัติได้จริง ถือเป็นฐานสำคัญของปัญญาในการแก้ไขและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนอย่างแท้จริง ดังนั้น การขับเคลื่อนงานด้านเครือข่ายหรือองค์กรสื่อต่าง ๆ ของภาคประชาชน ควรเน้นเรื่องของการพัฒนาคน / กลไก / เครือข่าย / และพัฒนาข้อมูลองค์ความรู้ก่อน ภายใต้กระบวนการที่จะสร้างภาคีความร่วมมือของงานด้านการสื่อสารให้เกิดขึ้น และมีการเชื่อมโยงวิถีชีวิต^{๑๔} ชุมชน ให้เกิดความสอดคล้อง สมดุล เกื้อกูลต่อการใช้ชีวิตให้มีความสุขอยู่บนพื้นฐานกระบวนการสร้าง สนับสนุน กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ในการทำมาหากิน (ปลูกฝัง สร้างจิตสำนึก ทักษะคิดในการให้ มีจิตอาสาสมัคร รู้จักเสียสละเพื่อสังคมและส่วนรวม) สร้างชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข

๔.๒.๔ สถานการณ์ของงานพัฒนาศักยภาพทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม

ขั้นตอนแรก การทำงานพัฒนา ต้องเตรียมคน พัฒนาคน ยกระดับการทำงาน
ของพื้นที่

๑. วางแผนขับเคลื่อนงานให้มียุทธศาสตร์การแก้ปัญหาของชุมชน เป็นวาระเร่งด่วน โดยมีทีมเฉพาะกิจที่ร่วมกันวางแผนงานการทำงานร่วมกัน ค้นหาคนที่มีความรู้และสนใจสร้างแกนนำ

^{๑๓} สัมภาษณ์, นางวิภา คงทิม, ชาวบ้านกลุ่มเกษตรกร ๑๑ ตุลาคม ๒๕๖๓.

^{๑๔} สัมภาษณ์, นายวิชาญ แจ่ม อรุณฉาย, อดีตข้าราชการครู ๑๐ ตุลาคม ๒๕๖๓.

แนวคิด (เป็นทีมชุดเล็ก เพราะจะคล่องตัวกว่ามีหน้าที่เป็นคล้ายๆ พี่เลี้ยง) เน้นการทำงานอย่างบูรณาการทุกฝ่าย มีการวางแผน การดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกัน มีส่วนร่วมรับรู้ปัญหาและหาทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน โดยการสร้างงานร่วมกัน เพื่อค้นหากระบวนการ องค์ความรู้ที่จะนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนของแต่ละพื้นที่ ได้แก่

- บูรณาการ
- ประชุมร่วมกันทุกเดือน
- แลกเปลี่ยนเรียนรู้
- งาน+กิจกรรม
- กลุ่มเป้าหมาย
- แนวคิดและวิธีการทำงาน
- ข้อมูล
- บทเรียน+ประสบการณ์

๒. ยุทธศาสตร์การพัฒนาร่วมกัน มี ๒ กลุ่มเป้าหมายคือกลุ่มเพื่อนเก่าที่ร่วมก่อตั้งกันมา และกลุ่มสมาชิกหน้าใหม่

- ถอดบทเรียนประสบการณ์ทำงานที่ผ่านมา
- ค้นหาวิธีการและแนวทางการทำงานใหม่ๆ
- พัฒนาระบบการทำงานเชิงความร่วมมือ
- สร้างและพัฒนาระบบการจัดการสู่การเป็นกลไกระดับชุมชน/ตำบล/อำเภอ/จังหวัด

อำเภอ/จังหวัด

- พัฒนาศักยภาพร่วมกันและทักษะที่ควรได้รับการสนับสนุน

๓. ทักษะในการมองโลก การมองแบบองค์รวม รู้และเข้าใจปัญหาที่อยู่รอบตัวเรา ให้รู้จักเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกัน รู้จักวิถีคิดกระบวนการซึ่งเป็นการคิดที่พ้นจากการคิดเชิงวิเคราะห์ เพราะการคิดเชิงวิเคราะห์จะมีสมมุติฐานว่าขณะที่เรากำลังศึกษามัน มันหยุดนิ่งทำให้สามารถถอดองค์ประกอบของมันออกเป็นชิ้น ๆ... แต่โลกที่เป็นจริงนั้นไม่เคยหยุดนิ่ง มันเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าในครอบครัว ในที่ทำงาน ในชุมชนหรือในสังคม

๔. ทักษะในการสื่อสาร เพิ่มขีดความสามารถของการเผยแพร่ ให้สามารถผลิต จัดทำสื่อประกอบการทำงานได้เอง

๕. ทักษะการสร้างทุนจากพื้นที่

๖. ทักษะในการถอดบทเรียน ถอดความรู้จากการปฏิบัติ คนทำงานและชาวบ้านปฏิบัติจริงแต่ยังขาดการสังเคราะห์ความรู้และถอดองค์ความรู้

๗. ทักษะการเรียนรู้เรื่องภายใน (จิตใจ) ถ้าจะสร้างเสริมศักยภาพ ต้องกลับไป
ที่การสร้างทักษะภายใน ต้องพูดถึงจนคนเห็นเป้าหมายชีวิต จัดการชีวิตตัวเองได้

๘. ทักษะในการสร้างเครือข่าย ต้องเข้าถึงเครือข่ายในเชิงลึก ซึ่งเป็นเรื่อง
ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนเป็นตัวตั้ง ผ่านเทคโนโลยีแบบต่างๆ

๙. เวทีถอดบทเรียนของแต่ละกลุ่มเป้าหมาย แต่ศูนย์ปฏิบัติการ แต่ละพื้นที่
ร่วมกับแกนนำชุมชนและทีมพี่เลี้ยง

๑๐. เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของทุกฝ่าย เครือข่ายอื่นๆ ร่วมกับหน่วยงานที่
เกี่ยวข้อง (ภาคีพัฒนา) ซึ่งทุกฝ่ายจะในมีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และแนวทางการทำงาน
โดยเฉพาะอย่างยิ่งของหน่วยงานใจดีทั้งหลายที่เป็นตัวแทนระดับสามารถตัดสินใจได้จากหน่วยงาน
ต่างๆ เพราะจะได้เข้าใจและมองเห็นภาพงานพัฒนาชุมชนร่วมกัน

๑๑. ผลักดันเชิงนโยบายร่วมกัน เพื่อการเดินทางสู่ประชาคมชุมชน ที่เข้มแข็ง

- กำหนดวาระสำคัญร่วมกัน
- ก่อตัวคณะทำงาน จัดทัพใหม่
- วางเป้าหมายและแนวทางการทำงานร่วมกันภายใต้ประเด็นสาธารณะ

ขั้นตอนที่สอง ยกระดับชุมชนสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม

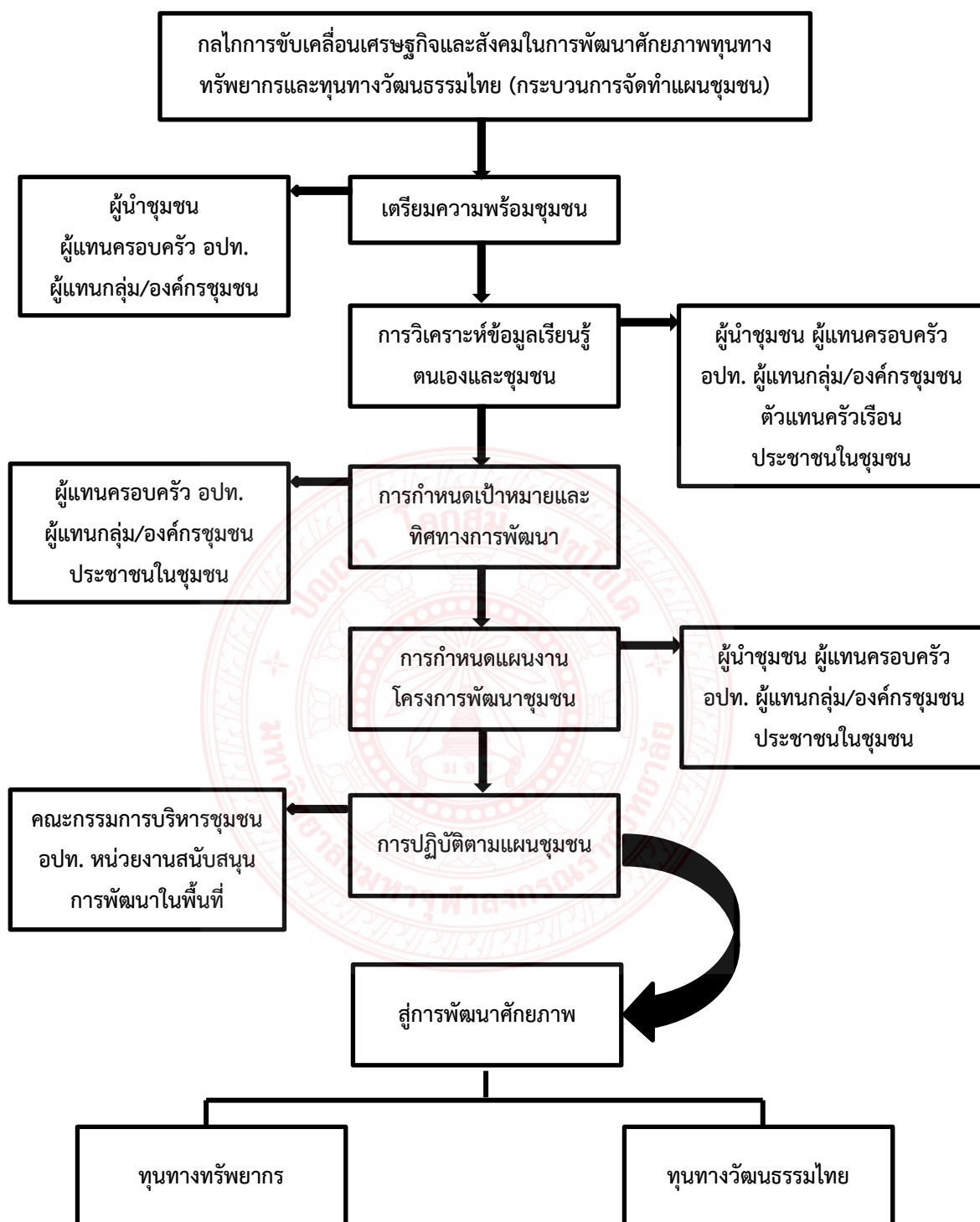
มีบทสรุปหนึ่งซึ่งได้มาจากการทำงานและการทำกิจกรรมต่างๆ กับชุมชน จน
ประกอบกันเป็นความรู้และทักษะใหม่ ๆ ในการขับเคลื่อนกิจกรรมด้านสังคมร่วมกัน นั่นก็คือการใช้
สื่อในชุมชนเป็นเครื่องมือในการทำงานและการทำกิจกรรมสร้างสรรค์และการขยายผลต่อไปเรื่อยๆ
โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มภาคประชาสังคมที่เกิดขึ้นมากมายและได้ทำกิจกรรมเคลื่อนไหวอยู่นั้น มีความ
จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้สื่อเพื่อเผยแพร่การทำกิจกรรมของกลุ่มให้เป็นที่รู้จัก ทั้งเนื้อหากิจกรรมและ
กระบวนการต่าง ๆ และหากกลุ่มสามารถทำงานให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปแล้วก็จะเป็นที่กำลังใจใน
การทำกิจกรรม และเป็นผลดีต่อสังคม

และอีกหนึ่งบทเรียนของการทำงานที่ผ่านมา ส่วนใหญ่การทำงาน การทำ
กิจกรรมมักจะได้เป็นเพียงบางกลุ่ม บางพื้นที่ บางอันเป็นการทำงานในลักษณะพื้นที่นาร่อง ซึ่งการ
ทำงานแบบนี้ถ้าจะทำไปเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมแล้วค่อนข้างยาก การที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมให้
ได้นั้นต้องสร้างเป็นกระแส เช่นกระแส กระแสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น เป็นกระแสด้านดีแล้ว
คนส่วนใหญ่ของสังคมเห็นด้วยและให้ความร่วมมือ ในคราวนี้กระแสที่ต้องการจะสร้างคือกระแสแห่ง
ความดีที่เริ่มต้นจากสื่อภาคประชาชน เน้นปัญหาเป็นตัวรอง ใช้กลยุทธ์เอาขามาไล่ดำ เอาน้ำดีมา
ไล่ น้ำเสีย ร่วมกันค้นหาสิ่งดี ๆ ตัวอย่างดี ๆ มาเรียนรู้กัน ปลุกฝัง สร้างจิตสำนึก ทศนคติในการให้
รู้จักเสียสละเพื่อสังคมและส่วนรวม เกิดเป็นสังคมไม่ทอดทิ้งกัน และกระตุ้นให้สังคมเข้าใจในเรื่องการ
ใช้ชีวิตอย่างไรให้มีความสุข ความสุขที่ได้จะทำให้เกิดสังคมที่อยู่เย็นเป็นสุขได้อย่างไร

๔.๒.๕ แนวทางการขับเคลื่อนชุมชนอย่างมีจุดยืน

ในยุคโลกาภิวัตน์ ปัญหาต่าง ๆ มีความสลับซับซ้อน และเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว ยิ่งขึ้น การแก้ปัญหาจำเป็นต้องมีความรอบคอบ โดยคำนึงถึงผลกระทบอย่างรอบด้าน ต้องมีความรอบรู้ และต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจจากทุกฝ่าย จะต้องสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน ตั้งแต่กระบวนการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียน จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อทุกคนยอมรับซึ่งกันและกัน การรวมตัวของประชาชนที่หลากหลายทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิด องค์ความรู้ และต่อเชื่อมประสบการณ์อย่างกว้างขวาง เป็นการเสริมพลังซึ่งกันและกัน สร้างโอกาสให้ทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ยังต้องสร้างการบริหารจัดการร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชนฐานราก ให้ชุมชนท้องถิ่นมีสิทธิ หน้าที่ และบทบาทในการจัดการทรัพยากรสาธารณะมากขึ้น ทำให้ท้องถิ่นเข้มแข็ง เกิดการประสานงานงบประมาณระหว่างองค์กรต่าง ๆ ทั้งในแนวราบกับท้องถิ่น/หน่วยงานอื่น ๆ และในแนวดิ่งกับส่วนกลาง

การกำหนดอนาคตและกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยเกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกันขึ้นมา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเอง ให้เป็นไปตามที่ต้องการและสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ คนในชุมชนมีส่วนร่วมคิด ร่วมกำหนดแนวทางและทำกิจกรรมการพัฒนาร่วมกัน ยึดหลักการพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอกคำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก จึงกล่าวได้ว่าการขับเคลื่อนชุมชนเป็นของชุมชนดำเนินการโดยชุมชนและเพื่อประโยชน์ของชุมชนเอง

แผนภาพที่ ๔.๑ กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและ
ทุนทางวัฒนธรรมไทย (กระบวนการจัดทำแผนชุมชน)

จากแผนภาพที่ ๔.๑ กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย (กระบวนการจัดทำแผนชุมชน) สามารถอธิบายได้ ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ เตรียมความพร้อมชุมชน โดยมีกลุ่มเป้าหมายคือ ผู้นำชุมชน ผู้แทนครอบครัว อปท. ผู้แทนกลุ่ม/องค์กรชุมชน

วัตถุประสงค์

๑. ทีมงานระดับชุมชนมีความพร้อมและมีแนวทางในการจัดกระบวนการแผนชุมชน
๒. ผู้นำชุมชนตระหนักถึงความสำคัญและสามารถระบุความจำเป็นในการจัดกระบวนการแผนชุมชน
๓. ผู้นำชุมชนกำหนดแผนปฏิบัติการและยอมรับพร้อมมีส่วนร่วมในกระบวนการแผนชุมชนประเด็นการเรียนรู้
๔. เป้าหมายของการท างานเพื่อชุมชนและความสำคัญของประชาชนทุกคนในการทำงานเพื่อชุมชน
๕. สถานการณ์ของชุมชน
๖. สถานการณ์การท างานจากภาครัฐ ได้แก่การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐
๗. แนวคิดการจัดกระบวนการแผนชุมชน

ขั้นตอนที่ ๒ การวิเคราะห์ข้อมูลเรียนรู้ตนเองและชุมชน กลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้นำชุมชน ผู้แทนครอบครัว อปท. ผู้แทนกลุ่ม/องค์กรชุมชน ตัวแทนครัวเรือนประชาชนในชุมชน

วัตถุประสงค์

๑. ชุมชนได้เรียนรู้ข้อมูลตนเอง ด้วยการวิเคราะห์ข้อมูล แยกแยะทุนทางสังคมและสภาพปัญหา
๒. ชุมชนได้วิเคราะห์สาเหตุปัญหาและจัดลำดับความต้องการของชุมชน
๓. ชุมชนแยกแยะศักยภาพที่มีอยู่และสภาพปัญหาที่เป็นแนวโน้มกำลังเกิดขึ้นกับชุมชน

ขั้นตอนที่ ๓ การกำหนดเป้าหมายและทิศทางการพัฒนากลุ่มเป้าหมาย ผู้แทนครอบครัว อปท. ผู้แทนกลุ่ม/องค์กรชุมชน ประชาชนในชุมชน

วัตถุประสงค์

เพื่อให้ชุมชนกำหนดเป้าหมายว่าจะพัฒนาไปเป็นชุมชนแบบไหนในอนาคต พร้อมทั้งกำหนดทิศทางและแนวทางการพัฒนาตามศักยภาพของชุมชน

ขั้นตอนที่ ๔ การกำหนดแผนงานโครงการพัฒนาชุมชนกลุ่มเป้าหมาย ผู้นำชุมชน ผู้แทนครอบครัว อปท. ผู้แทนกลุ่ม/องค์กรชุมชน ประชาชนในชุมชน

วัตถุประสงค์

เพื่อให้ชุมชนมีแนวทางในการพัฒนาชุมชนสู่การเป็นชุมชนที่ปรารถนา

ขั้นตอนที่ ๕ การปฏิบัติตามแผนชุมชน กลุ่มเป้าหมาย คณะกรรมการบริหารชุมชน อปท. หน่วยงานสนับสนุนการพัฒนาในพื้นที่

วัตถุประสงค์

เพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามแผนชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมการจัดทำแผนชุมชน ๕ ขั้นตอน ดังกล่าวข้างต้นเป็นแนวทางที่ในการส่งเสริมกระบวนการแผนชุมชน อาจปรับให้เข้ากับบริบทล้อมรอบหรือภูมิสังคมแต่ละพื้นที่ได้ตามความเหมาะสม โดยคำนึงถึงประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับจากการดำเนินงานนั้น ๆ

สรุปได้ว่า ในการสร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมนั้น สามารถยึดการจัดทำแผนชุมชนเป็นหลักได้ เนื่องจากการทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ไม่สามารถทำได้โดยการสร้างจากบุคคลภายนอกชุมชน หรือทำโดยการสอน การฝึกอบรม ชุมชนที่เข้มแข็งจะมีกระบวนการในการจัดการของชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีกิจกรรมเพิ่มคุณค่าทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน เป็นเครือข่ายชุมชน และมีการขยายพันธมิตรออกไปนอกชุมชนในลักษณะสร้างความสัมพันธ์” ดังนั้น ทุกชุมชนจึงต้องร่วมกัน สร้างพลังชุมชน และใช้พลังชุมชน ในการพัฒนาชุมชน

๔.๓ นำเสนอกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาข้อมูลกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนวังกะ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านวังกะในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ไม่แตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ ในทุกภูมิภาคของประเทศไทย จากอดีตที่เป็นชุมชนแห่งความพอเพียง มีวิถีการผลิตทางการเกษตรแบบธรรมชาติ ทำนาปีละ ๑ ครั้ง มีการปลูกพืชผัก ผลไม้ และเลี้ยงสัตว์ การผลิตเป็นไปเพื่อการบริโภคในครัวเรือน แต่นับวันวิถีการทำการเกษตรของชุมชนบ้านวังกะเริ่มเปลี่ยนไปสู่การผลิตเพื่อการค้า แรงปลูก แรงผลิต หากปีใดเกิดภัยธรรมชาติ ฝนแล้ง โรคแมลงระบาด ผลผลิตตกต่ำ ก็ต้องกู้เงินมาทำกิน และสุดท้ายก็มีหนี้สินก้อนโต

สภาพที่เกิดขึ้น ทำให้ชาวบ้านบางส่วนเริ่มรู้สึกตัวว่าชุมชนกำลังเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจอยู่ และจากจุดนี้เอง ชุมชนจึงเริ่มกำหนดทิศทางในการทำงานชุมชน ด้วยมุ่งหวังที่จะสร้าง

ชุมชนที่อยู่ดีมีสุขให้เกิดขึ้น เกิดการดำเนินโครงการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องสุขภาพชุมชนที่ทำงานผ่านกลไกของอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมจากชาวชุมชน ให้ข้อมูล ให้ความรู้แก่ชาวบ้าน จากเรื่องสุขภาพใกล้ตัว ใกล้ครอบครัว เกิดการขยายขยาย เกิดการรวมกลุ่มกิจกรรม กลุ่มอาชีพการค้าไปสู่เส้นทางการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนขึ้น ก่อเกิดการรวมคน รวมเงินในชุมชนแห่งนี้ และการก้าวออกนอกชุมชนเพื่อการเรียนรู้ และแก้ปัญหาของตนเอง แต่ปัจจุบันการดำเนินงานของชุมชนบ้านวังกะกึ่งยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากว่าชุมชนบ้านวังกะกึ่งนั้นยังขาดแผนชุมชนในการพัฒนาที่มีการกำหนดทิศทางในการดำเนินงานของชุมชน จึงได้เกิดกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมขึ้น ประเด็นสำคัญคือการจัดทำแผนชุมชนนั่นเอง

๔.๓.๑ แผนพัฒนาชุมชน

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “แผนพัฒนา” ในอดีตที่ผ่านมา คนส่วนใหญ่มักจะนึกถึง “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ” ซึ่งเป็นทิศทางหลักในการพัฒนาประเทศ จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ก่อเกิดกระบวนการจัดทำ “แผนแม่บทชุมชนเพื่อการพัฒนาชีวิต” โดยมีชุมชนไม้เรียง ตำบลไม้เรียง อำเภอดงขรศรีธรรมราช เป็นพื้นที่ต้นแบบกระบวนการเรียนรู้เรื่องแผนแม่บทชุมชน ด้วยการสนับสนุนจาก UNDP และความร่วมมือจากมูลนิธิหมู่บ้าน และเครือข่ายภูมิปัญญาไท ต่อมา ในปี ๒๕๔๕ จึงเกิดการขยายแนวคิดและรูปธรรมการจัดแผนชุมชนอย่างกว้างขวาง โดยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) และเกิดการเชื่อมโยงเป็น “เครือข่ายแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง ๔ ภาค” โดยการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ในปี ๒๕๔๖

ผลจากการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้และขยายผลดังกล่าว ส่งผลให้ “แผนชุมชน” หรือ “แผนพัฒนาชุมชน” เป็นที่รู้จักในวงกว้างมากขึ้น ด้วยความเชื่อมั่นว่าการที่คนในชุมชนท้องถิ่น มาร่วมกันจัดทำแผนพัฒนาพื้นที่ของตนเอง จะนำไปสู่การรู้จักชุมชนท้องถิ่นของตนเอง สร้างการมีส่วนร่วมในการคิดทำร่วมกันของคนในชุมชนท้องถิ่นที่หลากหลาย ทั้งถึง ครอบครัวทุกคน ทุกกลุ่ม ทุกองค์กร ทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีทิศทาง เป้าหมายในการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ ฯลฯ สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างสอดคล้อง ตอบสนองกับปัญหา/ความต้องการของคนทุกกลุ่ม เพื่อให้ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน โดยมีหลักการที่สำคัญ กล่าวคือ

๑) ใช้ความรู้และปัญญา เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนงาน โดยมีองค์กรชุมชนเป็นแกนหลัก ใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง

๒) บูรณาการและเชื่อมโยงกระบวนการและแผนอื่นๆ ที่จัดทำโดยชุมชนและภาคีพัฒนา

๓) เน้นกระบวนการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนด้านสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในส่วนของระดับนโยบาย ก็ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการจัดทำแผนชุมชน ดังจะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ ๙ (พ.ศ.๒๕๔๕ -๒๕๔๙) ได้กำหนดยุทธศาสตร์ การปรับโครงสร้างการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน ด้วยการพัฒนาระบบการชุมชนเข้มแข็ง ให้เกิดพลังของคนในชุมชน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบในการพัฒนา แก้ไขปัญหา สามารถดำเนิน ชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงเป็นรากฐานที่มั่นคงของสังคม โดยการสนับสนุนให้ชุมชนจัดทำ “แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม” นำศักยภาพปัญหาวิเคราะห์กำหนดกิจกรรมดำเนินงานตาม ความสามารถของชุมชนและพึ่งพาทรัพยากรที่มีอยู่เป็นหลักอาทิ เงินทุนหมุนเวียนในชุมชนที่ชุมชน บริหารจัดการเองได้ เสริมหนุนด้วยทรัพยากรจากแหล่งภายนอกในส่วนที่เกินขีดความสามารถของ ชุมชน

๔.๓.๒ กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมเพื่อการจัดการตนเองของชุมชน

หากชุมชนบ้านวังกะได้มีการจัดทำแผนพัฒนาภายใต้หลักการดังกล่าว โดยมีการ กระบวนการสำรวจข้อมูลของตนเองรู้จักตนเอง รู้จักท้องถิ่น ก็จะนำไปสู่กระบวนการพูดคุยปรึกษา ระหว่างคนในชุมชนท้องถิ่นหน่วยงาน ภาคี ทุกกลุ่ม ทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันระดมปัญหาและแนวทางการ แก้ไขปัญหาร่วมกันทั้งปัญหาเร่งด่วนเฉพาะหน้า และสิ่งที่ต้องพัฒนาหรือฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น นำมา จัดทำแผนปฏิบัติการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในทุกด้านทั้งแผนระยะสั้นระยะกลาง และ ระยะยาวที่สอดคล้องกับปัญหาความเดือดร้อน ความต้องการ และสร้างโอกาสการพัฒนาต่างๆ ให้กับผู้คนในชุมชนท้องถิ่นของเราเอง ทั้งการแก้ไขปัญหาคความยากจน หนี้สิน ที่ดินทำกิน ราคา ผลผลิตตกต่ำ การฟื้นฟูทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดระบบสวัสดิการชุมชน ฯลฯ รวมถึงมีเป้าหมายชัดเจน และมีระบบจัดการร่วมกันเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายการพัฒนานั้น ๆ ก็ จะนำไปสู่การฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างเข้มแข็ง และยั่งยืน รวมถึงนำไปสู่การจัดการตนเอง ของชุมชนท้องถิ่นในที่สุด

ทั้งนี้ “แผนพัฒนาชุมชน” ที่จะนำไปสู่ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองดังกล่าว จะมีความสอดคล้องกับนโยบายเพื่อการพัฒนาขบวนองค์กรชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ซึ่งกำหนด เป้าหมายเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่น มีความเข้มแข็ง สู่การจัดการตนเองที่ครอบคลุมทั้งด้านการพัฒนา สังคม เศรษฐกิจ และทรัพยากรสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คนในชุมชนได้เห็นเป้าหมายการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่นร่วมกัน ใช้แผนเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนงานพัฒนาที่จะทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีความมั่นคง และมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์และปรับใช้ภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นได้อย่าง เหมาะสมในการจัดการปัญหาและพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการฟื้นฟูและพัฒนาชุมชน ท้องถิ่นสู่ความสมดุลและยั่งยืน ด้วยการส่งเสริมการจัดการพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม/บูรณาการ สร้าง

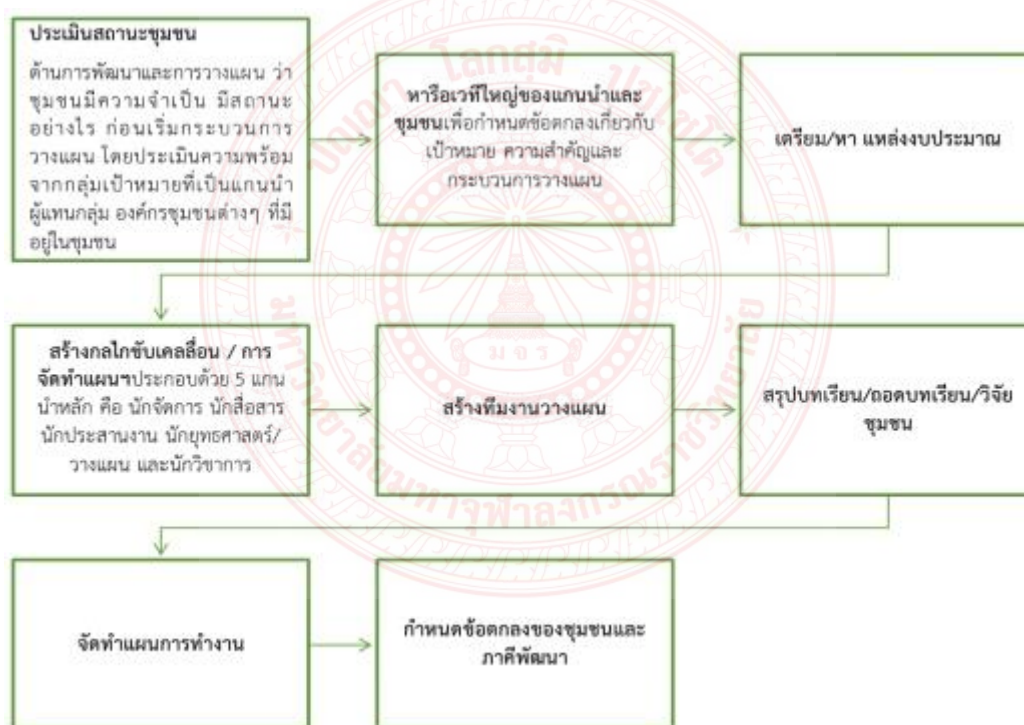
โอกาสให้คนในชุมชนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและทุนในชุมชน รวมถึงเชื่อมโยงแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่นสู่ยุทธศาสตร์จังหวัด”

๔.๓.๓ รูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคม (แผนพัฒนาชุมชน)

การจัดทำแผนพัฒนาชุมชนนั้น มีกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาเริ่มตั้งแต่ระดับชุมชน/หมู่บ้าน ก่อนที่จะเชื่อมโยงมาเป็นแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในระดับตำบลและจังหวัด ซึ่งที่ผ่านมา มีบทเรียนกระบวนการจัดทำแผนในระดับต่าง ๆ ในนามของเครือข่ายแผนชีวิตชุมชนพึ่งตนเอง ๔ ภาค ทั้งนี้ สามารถนำมาถอดบทเรียนสำหรับการส่งเสริมกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนได้ทั้งในเชิงพื้นที่และเชิงประเด็นของชุมชนบ้านวังกะได้ สรุปสาระสำคัญได้ ๔ ขั้นตอน ประกอบด้วย

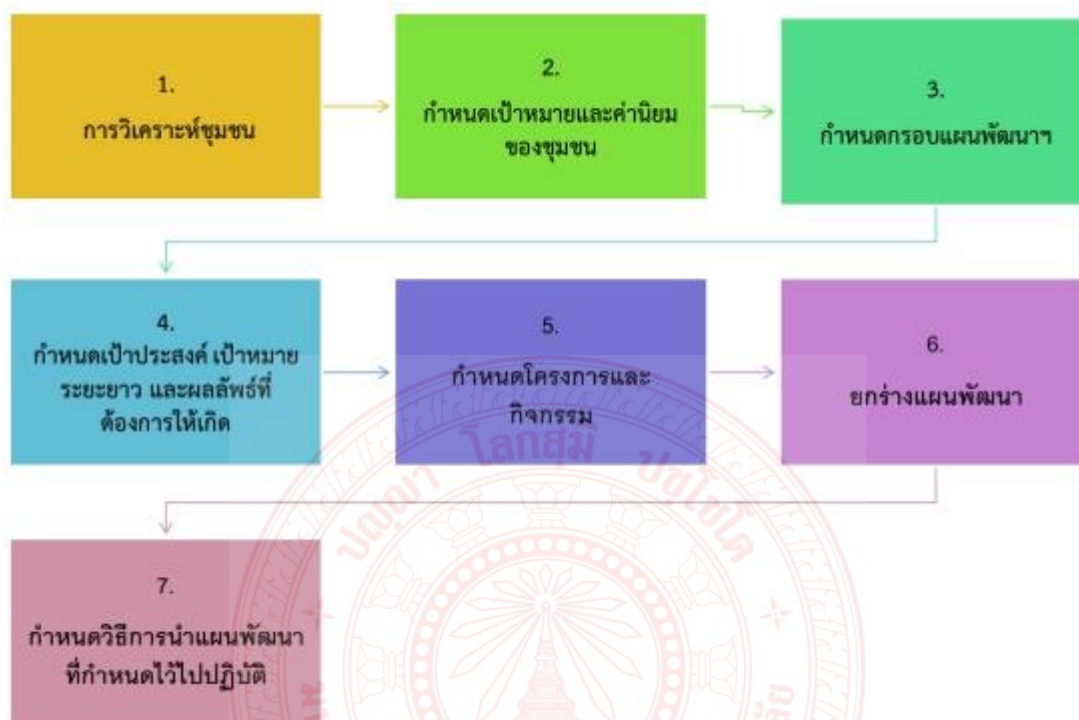
ขั้นที่ ๑ เตรียมการวางแผน จุดประกายความคิด สร้างทีมขับเคลื่อนและทีม

วางแผน

แผนภาพที่ ๔.๒ เตรียมการวางแผน จุดประกายความคิด สร้างทีมขับเคลื่อนและทีมวางแผน

ขั้นที่ ๒ การวางแผน ยกร่างแผนพัฒนา ประชาพิจารณ์ กำหนดอนาคตและ
ข้อตกลงร่วมของชุมชน

แผนภาพที่ ๔.๓ การวางแผน ยกร่างแผนพัฒนา ประชาพิจารณ์ กำหนดอนาคตและข้อตกลงร่วมของชุมชน

วิธีการวางแผน ยกร่างแผนพัฒนา ประชาพิจารณ์ กำหนดอนาคตและ
ข้อตกลงร่วมของชุมชน

๑) วิเคราะห์ชุมชน

- วิเคราะห์การพัฒนาในพื้นที่ โดยหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและข้อจำกัดในการพัฒนา
- วิเคราะห์ว่ามีภารกิจสำคัญอะไรที่ชุมชนต้องทำ
- วิเคราะห์ศักยภาพชุมชน

การวิเคราะห์ศักยภาพชุมชน โดยอาจใช้ประเด็น

- + ถามชุมชนว่าที่ชุมชนมีสถานะที่เป็นอยู่ปัจจุบันเกิดเพราะอะไร
- + สร้างความเข้าใจว่าทำไมงานที่ชุมชนทำบางเรื่องจึงประสบความสำเร็จ
- + สร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสาเหตุของปัญหาที่มีอยู่ในชุมชน
- + ค้นหา/ระบุวิธีการที่จะปรับปรุงสถานะของชุมชน

+ ค้นหา/ระบุโอกาสที่จะทำให้ชุมชนได้รับประโยชน์

๒) กำหนดเป้าหมายและค่านิยมของชุมชน

เป็นการกำหนดภาพที่ชัดเจนและเป็นจริงได้โดยเป็นภาพระยะยาว ๑๐-๒๐ ปี
ข้างหน้าเป็นเรื่องที่

- สะท้อนให้เห็นปัจจัยหรือเรื่องที่เป็นในการทำให้ภาพชุมชนที่ต้องการเห็นเป็นจริง เช่น โครงสร้างพื้นฐาน คน การใช้ทรัพยากร ฯลฯ
- เป็นผลมาจากความคิดเริ่มต้นค่านิยม ความใฝ่ฝันวิถีชีวิตชุมชนและศักยภาพที่ชุมชนมีอยู่
- การกำหนดเป้าหมาย ทำให้ทั้งการประชุมหรือกำหนดเป้าหมายร่วมกันของคนในชุมชนการประชุมกลุ่มย่อยแนะนำ โดยใช้ภาพถ่าย ภาพวาด แผนที่ชุมชน แผนที่ศักยภาพการเล่าเรื่องประมวลเป็นภาพ ฯลฯ
- มุมมองต่างๆ ของคนในชุมชน ประเด็นการพูดคุยและการสื่อสารกันจะสะท้อนให้เห็นค่านิยมร่วม
- ค่านิยมร่วมที่สะท้อนออกมาต้องประมวลเป็นเป้าหมายหรือวิสัยทัศน์ของชุมชน

๓) กำหนดกรอบแผนพัฒนา ฯ

- กำหนดว่ามีเรื่องอะไรที่สำคัญต่อชุมชน เป็นเรื่องที่ชุมชนต้องเลือก ต้องทำ
- เป็นแผนขั้นต้นที่จะสะท้อนให้เห็นการจัดโครงสร้างขอบเขตของแผน
- กรอบแผนประกอบด้วยแผนพัฒนาด้านต่างๆซึ่งการพัฒนาแต่ละด้านประกอบด้วยเป้าหมาย วัตถุประสงค์ โครงการ กิจกรรมและผลลัพธ์ที่อยากให้เกิดขึ้น

๔) กำหนดเป้าประสงค์ เป้าหมายระยะยาวและผลลัพธ์ที่ต้องการให้เกิด

- เป้าประสงค์ เป็นเป้าหมายกว้างๆ ที่ชุมชนต้องการให้เกิดขึ้น
- วัตถุประสงค์ เป็นเป้าหมายลักษณะเฉพาะเจาะจง (เป็นรูปธรรม วัดได้ เข้าถึงได้ใช้เวลาจำกัด)

๕) กำหนดโครงการและกิจกรรม

- มีกิจกรรมอะไรบ้างในแต่ละวัตถุประสงค์
- เราจะวัดอะไรที่เป็นความก้าวหน้าของวัตถุประสงค์
- มีทรัพยากรอะไรบ้างที่จำเป็นต้องใช้ในการทำให้บรรลุวัตถุประสงค์
- ทรัพยากรที่มีอยู่เพียงพอหรือไม่
- ชุมชนควรจะทำอย่างไรในการใช้ทรัพยากร

- ใครเป็นผู้นำในการนำกิจกรรมไปปฏิบัติ
- ใครเป็นผู้รับผิดชอบในการทำแผนพัฒนาให้ประสบความสำเร็จ

๖) ยกร่างแผนพัฒนา

- ยกร่างเศรษฐกิจ สังคมและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน
- นำเสนอยกร่างแผนพัฒนา ต่อที่ประชุมใหญ่กลุ่มแกนนำ ผู้แทนกลุ่ม

องค์กร จากนั้นทำประชาพิจารณ์

๗) กำหนดวิธีการนำแผนพัฒนาที่กำหนดไว้ไปปฏิบัติ

- จัดลำดับความสำคัญของโครงการ
 - กำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จ
 - ประสานความร่วมมือกับภาคี ท้องถิ่น จังหวัด กระทรวง ทบวง กรม ฯลฯ
- เพื่อสนับสนุนการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ

ขั้นที่ ๓ กำหนดกลยุทธ์การนำแผนไปสู่การปฏิบัติ จัดทำแผนปฏิบัติการและแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ

แผนภาพที่ ๔.๔ กำหนดกลยุทธ์การนำแผนไปสู่การปฏิบัติ จัดทำแผนปฏิบัติการและแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติ

ขั้นที่ ๔ ติดตาม ประเมินผล ถอดบทเรียนและรายงาน

แผนภาพที่ ๔.๕ ติดตาม ประเมินผล ถอดบทเรียนและรายงาน

นอกจากการถอดบทเรียนกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น อีกหนึ่งตัวอย่างที่มีจุดเด่นในการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ ให้เกิดเกิดรูปธรรมของกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาจากระดับหมู่บ้านเพื่อ “การจัดทำข้อบัญญัติท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” โดยสรุปเป็นขั้นตอนดำเนินการได้ ๑๐ ขั้นตอน ประกอบด้วย

๑. ทำความเข้าใจกับผู้นำหมู่บ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ทำความเข้าใจในการจัดทำแผนว่า “ทำไปทำไม ทำเพื่ออะไร” เพื่อให้ผู้นำได้เข้าใจเกี่ยวกับการทำแผนทั้งแนวคิด กระบวนการ ขั้นตอน หลักคิด สำคัญของการทำแผนชุมชน

๒. หาแกนนำ อาสาสมัคร และคณะทำงานในการจัดเก็บข้อมูล

๓. ผู้ใหญ่บ้านประชุมชาวบ้านทำความเข้าใจในการจัดทำแผนชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านเข้าใจ และร่วมมือในการให้ข้อมูลที่ชัดเจน และร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เป็นปัญหาร่วม

๔. จัดเก็บข้อมูล เพื่อให้เป็นฐานข้อมูลในการนำมาทำแผนชุมชนเพราะนอกจากแผนจะมาจากปัญหาความต้องการร่วมแล้วยังมาจากฐานข้อมูลอีกด้วย

๕. วิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงและสามารถแก้ไขปัญหาที่ตรงจุดตามความต้องการของชาวบ้าน

๖. เปิดเวทีชาวบ้านหรือประชาคมหมู่บ้านเพื่อคืนข้อมูลที่ชาวบ้านให้มาและให้ชาวบ้านวิเคราะห์ร่วมกันหาปัญหาและวางแผนแก้ไขปัญหของชุมชน

๗. สรุปแผนงานและเรียบเรียงแผนงานโครงการ ตามลำดับการแก้ไขปัญหา จากความจำเป็นมากไปถึน้อยโดยใช้เวทีประชาคมหมู่บ้าน

๘. จัดพิมพ์แผนงานเป็นรูปเล่มของแต่ละหมู่บ้าน

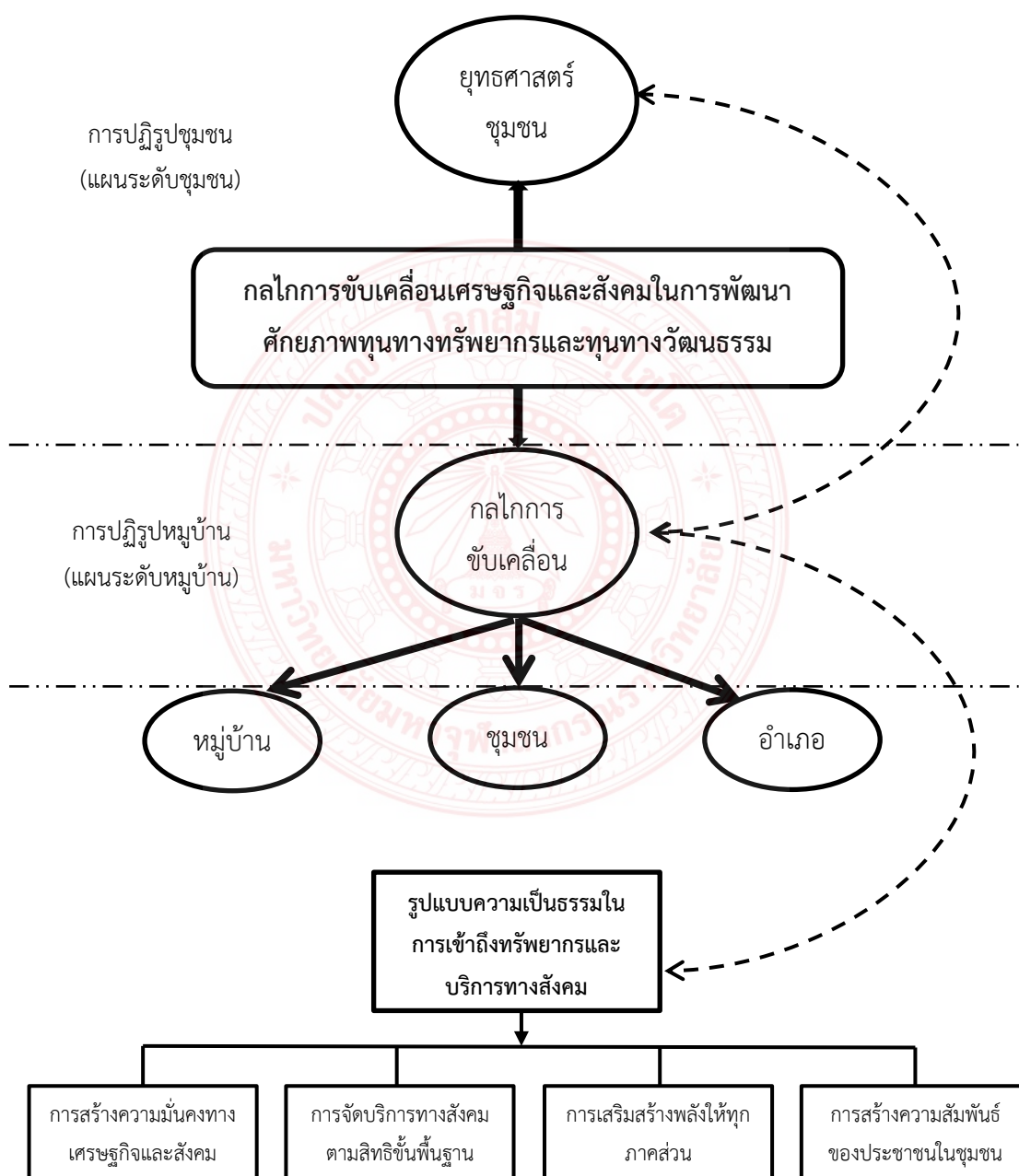
๙. เสนอแผนชุมชนเข้าสู่เทศบาลตำบลโดยใช้เวทีประชุมสภาเทศบาลตำบลวังกะ

๑๐. ปฏิบัติตามแผนที่วางไว้และติดตามแผนงานที่เข้าสู่แผนพัฒนา ๓ ปี ของเทศบาลตำบลวังกะ

สรุปได้ว่า การนำเสนอกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม คือ การกำหนดอนาคตและกิจกรรมพัฒนาของชุมชน โดยเกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกันจัดทำแผนขึ้นมาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเองให้เป็นไปตามที่ต้องการ และสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกัน โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมกำหนดแนวทางและทำกิจกรรมการพัฒนาร่วมกัน โดยยึดหลักการพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก ด้วยการคำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาวิจัยโดยการสำรวจ การศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม ที่เกี่ยวข้องรูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย ดังนี้

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง รูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) เพื่อสร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย ๒) เพื่อวิเคราะห์กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย ๓) เพื่อนำเสนอกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research Methodology) ผลจากการศึกษาสรุปได้ตามขั้นตอนต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ วิเคราะห์กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

การศึกษาวิจัยกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย เมื่อศึกษาถึงสถานการณ์ ศักยภาพ ต้นทุน และเงื่อนไข ข้อจำกัด ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ในมิติการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทยนี้ นำเสนอแบ่งเป็น ๓ ประเด็น ได้แก่ ๑) ชุมชนกับการจัดการตนเอง ๒) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก และ ๓) ทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทยเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก

๕.๑.๑.๑ ชุมชนกับการจัดการตนเอง

การพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมา ภายใต้กระแสเศรษฐกิจในระบบทุนนิยม ที่มุ่งเน้นการสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจ โดยไม่ได้คำนึงถึงการพัฒนาที่สมดุล ส่งผลให้วิถีชุมชนไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จากเดิมในอดีตที่ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ผู้คนในชุมชนมีลักษณะการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับฐานทางทรัพยากรและทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา มีวิถีชีวิตแบบยังชีพและพอเพียง ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นไปใน

ลักษณะของพี่น้องเครือญาติ ชุมชนใช้ประโยชน์จากธรรมชาติด้วยความเคารพ และร่วมกันดูแลรักษาธรรมชาติให้ดำรงอยู่เพื่อคนรุ่นต่อ ๆ มา เกิดการแปรเปลี่ยนเป็นชุมชนที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ คุณภาพชีวิตของผู้คนในชุมชนตกต่ำลง ความผูกพันในครอบครัว ความเป็นเครือญาติ ความรักและสามัคคีในชุมชนลดน้อยถอยลง ระบบการผลิตเพื่อการค้า ได้ผลักดันให้วิถีชุมชนผูกพันกับระบบเศรษฐกิจเมืองและเศรษฐกิจโลก จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยปัจจัยการผลิต การตลาด และปัจจัยในการดำรงชีวิตจากภายนอก อีกทั้งระบบคิดที่ยึดวัตถุนิยมและความสะดวกสบายที่เกินความพอดี ทำให้เกิดภาวะหนี้สินล้นพ้นตัว เกิดการอพยพย้ายถิ่น ครอบครัวแตกแยก และชุมชนล่มสลายในที่สุด

การพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมไทยภายใต้พลวัตการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่ จะต้องให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้มแข็งจากฐานรากของชุมชนท้องถิ่น และทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย เพื่อให้ชุมชนพลิกฟื้นศักยภาพและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยมีปรัชญาและแนวคิดการพึ่งตนเอง (Self-Reliance) และการจัดการตนเอง (Self-Governance) โดยยึดหลักการให้ “คน” เป็นศูนย์กลางการพัฒนา และหลักการมีส่วนร่วม (Participation) ของประชาชนในการพัฒนา อีกทั้งชุมชนท้องถิ่นเองต้องมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของคนและชุมชนว่าจะสามารถบริหารจัดการทรัพยากรและทุนชุมชนในด้านต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ชุมชนร่วมกันกำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

๕.๑.๑.๒ แผนแม่บทชุมชนกับการพึ่งตนเองของชุมชน

การจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเอง คือ การหันกลับมาเริ่มต้นการคิดใหม่ว่า สุดท้ายแล้วอนาคตของชุมชนจะเป็นอย่างไร โดยเริ่มต้นจากการเก็บข้อมูล นำมาวิเคราะห์ วางแผนปฏิบัติการ และลงมือปฏิบัติ โดยอาศัยศักยภาพและทุนทางสังคมของชุมชนเป็นหลัก ขณะที่คนนอกสถาบันภายนอกจะเป็นเพียงพี่เลี้ยงที่คอยแนะนำ เมื่อได้รับการร้องขอ ดังนั้น “แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง” หรือ “แผนชีวิตชุมชน” จึงเป็นแผนการทำงาน หรือ แผนปฏิบัติการของชาวบ้าน เป็นข้อตกลงร่วมของคนในชุมชนว่าจะทำอะไร เมื่อไหร่ อย่างไร โดยการพึ่งตนเองในที่นี้ หมายถึง การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองของคนในชุมชน รวมทั้งการพึ่งพา “ทุนทางสังคม” ของชุมชน กระบวนการทาแผนดังกล่าวมักเป็นสิ่งที่เกิดอยู่แล้วในชุมชนตามธรรมชาติ กล่าวคือ เริ่มจากการพูดคุยหารือแลกเปลี่ยนข้อมูล โดยผ่านการทำกิจกรรมในสถานที่ต่าง ๆ ของชุมชนร่วมกัน เช่น ศาลา วัด งานบุญ งานบวช และงานพิธีกรรมตามประเพณีของชุมชนนั้น ๆ การทำแผนชุมชนถือว่าการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ชุมชนได้ค้นหาศักยภาพตนเอง และสามารถพัฒนาศักยภาพดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเองได้ แผนแม่บทชุมชนใช้เครื่องมือในการทำวิจัยชุมชนที่เรียกว่า “ประชาพิจัย” หรือชื่อเต็มว่า “ประชาพิจัยและพัฒนา (People Research and Development: PR&D) หมายถึง การวิจัยของชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชน

เป้าหมายของ “แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง” หรือ “แผนชีวิตชุมชน” มี ๒ ระดับ ได้แก่ ๑) ระดับชุมชนท้องถิ่น และ ๒) ระดับนโยบาย ในส่วนของระดับชุมชนมีเป้าหมาย คือ การทำให้คนในชุมชนรู้จักตนเอง ปรับวิธีคิด เปลี่ยนพฤติกรรม และร่วมกันกำหนดอนาคตของชุมชนท้องถิ่น โดยนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในชุมชนและลดปัญหาความยากจน คนในชุมชนมีความรู้สึภาคภูมิใจ มีศักดิ์ศรี มีที่ยืนในสังคม

สำหรับเป้าหมายระดับนโยบาย เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในวิธีคิด และวิถีปฏิบัติของการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น จากเดิมที่หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายการพัฒนา มาเป็นการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม ระหว่าง ชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ และภาคีพัฒนา โดยมีชุมชนท้องถิ่นเป็นแกนหลัก เป็นการสร้างความสัมพันธ์ใหม่ในการพัฒนา และเกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีการใช้งบประมาณ โดยเป็นการบริหารจัดการงบประมาณผ่านจากกระบวนการแผนชีวิตชุมชน จากการเชื่อมโยงแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง สู่ยุทธศาสตร์จังหวัด และยุทธศาสตร์ชาติ

ความแตกต่างระหว่าง “แผนชุมชน” เป็นแผนการพัฒนาชุมชนตามธรรมชาติที่ชาวบ้านทำกันเอง กับ “แผนของรัฐ” เป็นระบบการวางแผนการทำงานตามกลไกคำสั่งของรัฐ

๕.๑.๑.๓ กระบวนการสำคัญของการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม ชุมชนพึ่งตนเอง

การพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมในการพึ่งตนเองของชุมชนได้อย่างแท้จริงนั้น เป็นเรื่องที่ต้องใช้ความอดทน เพราะแต่ละขั้นตอนที่ที่จะต้องอาศัยความเข้าใจ และความร่วมมือร่วมใจจากชาวบ้านในชุมชน เพราะเป็นเรื่องที่จะเกิดผลในระยะยาวมากกว่า จึงอธิบายให้ชุมชนเข้าใจได้ยาก และเมื่อไม่เข้าใจก็มักต้องล้มเลิกเสียดกลางคัน ทำให้ความพยายามทั้งหมดที่ผ่านมาเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ แต่อย่างไรก็ดี ถ้าชุมชนหรือหมู่บ้านใดต้องการพัฒนาให้ท้องถิ่นของตนเองดีขึ้นก็ต้องตั้งใจทำ แล้วก็ต้องทำอย่างเป็นกระบวนการ เป็นขั้นเป็นตอน และที่สำคัญต้องจริงจังกับกระบวนการ

๕.๑.๒ สร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม

สร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมในการพึ่งตนเองของชุมชนได้อย่างแท้จริงนั้น เป็นเรื่องที่ต้องใช้ความอดทน เพราะแต่ละขั้นตอนที่ที่จะต้องอาศัยความเข้าใจ และความร่วมมือร่วมใจจากชาวบ้านในชุมชน เพราะเป็นเรื่องที่จะเกิดผลในระยะยาวมากกว่า จึงอธิบายให้ชุมชนเข้าใจได้ยาก และเมื่อไม่เข้าใจก็มีอันต้องล้มเลิกเสียดกลางคัน ทำให้ความพยายามทั้งหมดที่ผ่านมาเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ แต่อย่างไรก็ดี ถ้าชุมชนหรือหมู่บ้านใดต้องการพัฒนาให้ท้องถิ่นของตนเองดีขึ้นก็ต้องตั้งใจทำ แล้วก็ต้องทำอย่างเป็นกระบวนการ เป็นขั้นเป็นตอน และที่สำคัญต้องจริงจังกับกระบวนการต่อไป

๑) วางแผนว่าจะทำอะไร

การวางแผนว่าจะทำอะไรหลังจากได้เห็น ได้วิเคราะห์ข้อมูลภาพรวมของชุมชน หรือของหมู่บ้านแล้ว เป็นขั้นตอนที่ต้องให้ความสนใจ โดยต้องเริ่มต้นลงมือทำจากสิ่งที่เป็นฐานทุนเดิม หรือศักยภาพของชุมชน หากคิดว่าจะทำอะไรบนฐานทรัพยากรที่ไม่มีอยู่แล้วในชุมชน การลงมือทำก็เป็นเรื่องที่จะประสบผลสำเร็จได้ยาก นอกจากจะมีช่องต้องงบประมาณจากภายนอก

๒) หาสาเหตุของปัญหาที่ลงมือแก้ไข

ก่อนที่จะคิดว่าจะลงมือทำอะไรนั้น จำเป็นที่จะต้องรู้ว่าอะไรคือ สาเหตุของปัญหาที่จะลงมือแก้ไข เพราะถ้าหากว่าไม่สามารถค้นหาสาเหตุพบการทำงานจะเสียแรงและเวลาเป็นอย่างมาก ยกตัวอย่าง เช่น หลังจากการเห็นข้อมูลภาพรวมทั้งชุมชน พบว่า มีรายจ่ายต่อเดือนของคนทั้งชุมชน ประมาณ ๑ ล้านบาท ก่อนจะลงมือแก้ไข จะต้องรู้ว่าในเงินจำนวน ๑ ล้านบาทนั้น คนในชุมชน ใช้จ่ายเป็นค่าอะไรบ้าง โดยนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ เป็นรายจ่ายด้านอาหารประมาณ ๘ แสน ด้านวัสดุทางการเกษตร ค่าปุ๋ย ๑ แสนบาท ค่ายาป้องกันกำจัดโรคแมลงอีก ๑ แสนบาท เมื่อเห็นข้อมูลอย่างนี้ จึงจะวางแผนต่อได้ว่าจะทำอะไร

๓) คิดวิธีการว่าจะทำอย่างไร

สิ่งสำคัญนอกจากการคิดออกว่าจะทำอะไร ยังต้องคิดต่อว่าจะทำอย่างไรด้วย ตัวอย่างที่ว่า เมื่อรู้ว่าคุณในชุมชนมีรายจ่ายค่าอาหารที่ต้องไปซื้อจากร้านค้านอกหมู่บ้านเดือนละ ๘ แสนบาท แนวทางแก้ไขอาจคิดว่าตั้งร้านค้าชุมชน เพื่อสกัดเงินที่ไหลออกจากชุมชน ซึ่งต้องคิดต่อว่า ร้านค้าจะเป็นรูปเป็นร่างได้อย่างไร ถ้าคิดแบบพึ่งคนอื่น ก็ต้องเขียนโครงการขอกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม ธนาคารออมสินแน่นอน แต่ถ้าคิดจะพึ่งตนเอง อาจจะต้องระดมทุนจากคนในชุมชน บ้านละ ๑,๐๐๐ บาท ในชุมชนมี ๒๕๐ บ้าน จะได้เงินหุ้นรวม ๒๕๐,๐๐๐ บาท น่าจะเพียงพอสำหรับเงินลงทุนก้อนแรกที่จะทำร้านค้าชุมชน

จากนั้นต้องคิดต่อว่า จะเอาของที่ไหนมาจำหน่ายในร้านค้าชุมชน โดยต้องสำรวจในชุมชนให้ทั่วว่ามีของกินของใช้อะไรที่สามารถนำมาวางขายได้บ้าง เช่น ในหมู่บ้านเราผลิตข้าวเปลือกข้าวสารได้เท่าไร ข้อมูลการผลิตข้าวนี้ได้จากการเก็บข้อมูลชุมชนในเบื้องต้น ถ้าเอาข้าวเปลือกไปขายโรงสีข้างนอกคงให้ราคาต่ำ ดังนั้น ร้านค้าชุมชนจะรับซื้อข้าวเปลือกในราคาที่สูงกว่าโรงสีข้างนอกได้ไหม โดยนำมาแปรรูปสีจากข้าวเปลือกเป็นข้าวสาร และจำหน่ายให้คนในชุมชนในราคาที่ต่ำกว่าข้างนอก หลังจากผ่านการคิดทบทวนอย่างรอบคอบแล้ว หากพอเห็นผลกำไรในการดำเนินการอยู่บ้าง ก็น่าจะลงมือทำได้ ถึงจะมีกำไรไม่มาก แต่ได้ช่วยทั้งคนปลูกข้าวและคนกินข้าวในชุมชน

สิ่งที่สำคัญคือ การคำนึงถึงความเป็นไปได้ การลงมือทำ และการเรียนรู้จากผลของการปฏิบัติการ ทำให้ชุมชนได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง และนำไปสู่การพึ่งตนเองได้

ชุมชนวังกะมีวัฒนธรรมอยู่ในหัวใจ มีภูมิปัญญาอยู่กับสมองและสองมือที่ได้หล่อเลี้ยงชีวิตมาแล้วนับไม่ถ้วน แต่ในเมื่อมีวัตถุนิยมและบริโภคนิยมเข้ามาความเปลี่ยนแปลงของสังคมก็กลายเป็นทาสกระแสวัตถุนิยม และบริโภคนิยม จึงทำให้สังคมในชุมชนเกิดการแบ่งแยกและแข่งขันกันเพื่อให้ได้ผลประโยชน์ใส่ตนและลืมส่วนรวมไปในที่สุดและไม่สามารถแก้ไขได้ แต่กลับมาวันนี้ก็มีสังคมดี ๆ ให้เห็นอยู่หลายที่ที่ยังมองเห็นประโยชน์ส่วนรวมดังเช่น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดทำแผนแม่บทชุมชน/ การรับรองกลุ่มองค์กรในตำบล/ เรื่องการเมืองภาคประชาชน/ การจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์/ การพัฒนาด้านผู้นำในตำบล/ การอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น/การจัดการด้านสื่อภาคประชาชนและสุดท้ายที่กำลังจะไปด้วยดี คือ การจัดการให้กับชาวบ้านยึดหลักงานพัฒนาในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามคำพระราชดำริของในหลวงของเราที่บอกประชาชนคนไทยมานานมากแต่ไม่ค่อยมีใครนำไปใช้

ในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันที่สุดในที่สุดชุมชนก็อยู่ดีมีสุขสังคมก็เข้มแข็งประเทศชาติก็เจริญไปด้วยและวันนี้ประชาชนคนบ้านวังกะนับตั้งแต่ เด็กและเยาวชน / คนหนุ่มสาว / ผู้สูงอายุจะมีสวัสดิการเป็นของตนเองตั้งแต่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย และโดยเฉพาะในเรื่องสุขภาพและอีกหลาย ๆ เรื่องที่สำคัญไม่แพ้กันสวัสดิการเป็นหลักประกันความมั่นคงในชีวิตที่เป็นการให้อย่างมีคุณค่าและรับอย่างมีศักดิ์ศรี ชุมชนบ้านวังกะได้ปรับวิสัยทัศน์ใหม่และจูนกันให้ถึงระหว่างประชาชนด้วยกันเองและภาครัฐที่จะต้องมาร่วมด้วยช่วยกันในการพัฒนาในทุกกระบวนไม่ว่าจะเป็น เรื่องสิ่งแวดล้อม/วัฒนธรรม/สังคม/เศรษฐกิจและการเกษตรในชุมชนตลอดจนภูมิปัญญาในท้องถิ่นก็ต้องมาช่วยกันทำช่วยกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและช่วยกันอนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลานสวัสดิการช่วยอะไรกองทุนช่วยอะไรเป็นการจัดระบบที่หลากหลายและประชาชนชาวบ้านวังกะ เหมือนเด็กที่กำลังหัดเดินก้าวแรกและเป็นก้าวที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและความสุขด้วยขาทั้งสองข้างกับมืออีกสองมือและอีกหนึ่งสมองและพร้อมที่จะมาร่วมตัวกันทั้งตำบล เพื่อที่จะก้าวต่อไปเป็นก้าวที่สองและสามสี่มาเป็นลำดับจนในที่สุดก็เดินอย่างสบายหายใจได้เต็มปอดว่าเราเดินได้โดยไม่มีใครคอยอุ้มคอยพยุง ที่ชาวบ้านวังกะได้จัดตั้งขึ้นเพื่อที่จะคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยจึงเป็นคำตอบได้ว่า ทำให้สังคมไทยไม่ทอดทิ้งกันจริง ๆ และจะต้องสร้างครอบครัวให้เข้มแข็งก่อนและตามมาด้วยชุมชน และสังคมประเทศชาติให้ยืนได้ตัวเองและเลี้ยงตัวเองได้โดยใช้หลักการที่คิดได้

สรุปได้ว่า ในการสร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมนั้น สามารถยึดการจัดทำแผนชุมชนเป็นหลักได้ เนื่องจากการทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ไม่สามารถทำได้โดยการสร้างจากบุคคลภายนอกชุมชน หรือทำโดยการสอน การฝึกอบรม ชุมชนที่เข้มแข็งจะมีกระบวนการในการจัดการของชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีกิจกรรมเพิ่มคุณค่าทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคน

ในชุมชน เป็นเครือข่ายชุมชน และมีการขยายพันธมิตรออกไปนอกชุมชนในลักษณะสร้างความสัมพันธ์” ดังนั้น ทุกชุมชนจึงต้องร่วมกัน สร้างพลังชุมชน และใช้พลังชุมชน ในการพัฒนาชุมชน

๕.๑.๓ กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาข้อมูลกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนวังกะ ตำบลหนองลู อำเภอส้มขะบุรี จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านวังกะในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ไม่แตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ ในทุกภูมิภาคของประเทศไทย จากอดีตที่เป็นชุมชนแห่งความพอเพียง มีวิถีการผลิตทางการเกษตรแบบธรรมชาติ ทำนาปีละ ๑ ครั้ง มีการปลูกพืชผัก ผลไม้ และเลี้ยงสัตว์ การผลิตเป็นไปเพื่อการบริโภคในครัวเรือน แต่นับวันวิถีการทำการเกษตรของชุมชนบ้านวังกะเริ่มเปลี่ยนไปสู่การผลิตเพื่อการค้า เร่งปลูก เร่งผลิต หากปีใดเกิดภัยธรรมชาติ ฝนแล้ง โรคแมลงระบาด ผลผลิตตกต่ำ ก็ต้องกู้เงินมาทำกิน และสุดท้ายก็มีหนี้สินก้อนโต

สภาพที่เกิดขึ้น ทำให้ชาวบ้านบางส่วนเริ่มรู้สึกตัวว่าชุมชนกำลังเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจอยู่ และจากจุดนี้เอง ชุมชนจึงเริ่มกำหนดทิศทางการทำงานชุมชน ด้วยมุ่งหวังที่จะสร้างชุมชนที่อยู่ดีมีสุขให้เกิดขึ้น เกิดการดำเนินโครงการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องสุขภาพชุมชนที่ทำงานผ่านกลไกของอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมจากชาวชุมชน ให้ข้อมูล ให้ความรู้แก่ชาวบ้าน จากเรื่องสุขภาพใกล้ตัว ใกล้ครอบครัว เกิดการขยายขยาย เกิดการรวมกลุ่มกิจกรรม กลุ่มอาชีพการค้าไปสู่เส้นทางการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนขึ้น ก่อเกิดการรวมคน รวมเงินในชุมชนแห่งนี้ และการก้าวออกนอกชุมชนเพื่อการเรียนรู้ และแก้ปัญหาของตนเอง แต่ปัจจุบันการดำเนินงานของชุมชนบ้านวังกะก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากว่าชุมชนบ้านวังกะนั้นยังขาดแผนชุมชนในการพัฒนาที่มีการกำหนดทิศทางการดำเนินงานของชุมชน จึงได้เกิดกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมขึ้น ประเด็นสำคัญคือการจัดทำแผนชุมชนนั่นเอง

๕.๑.๓.๑ แผนพัฒนาชุมชน

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “แผนพัฒนา” ในอดีตที่ผ่านมา คนส่วนใหญ่มักจะนึกถึง “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ” ซึ่งเป็นทิศทางหลักในการพัฒนาประเทศ จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ก่อให้เกิดกระบวนการจัดทำ “แผนแม่บทชุมชนเพื่อการพัฒนาชีวิต” โดยมีชุมชนแม่เรียง ตำบลแม่เรียง อำเภอดงขาง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพื้นที่ต้นแบบกระบวนการเรียนรู้เรื่องแผนแม่บทชุมชน ด้วยการสนับสนุนจาก UNDP และความร่วมมือจากมูลนิธิหมู่บ้าน และเครือข่ายภูมิปัญญาไท ต่อมา ในปี ๒๕๔๕ จึงเกิดการขยายแนวคิดและรูปธรรมการจัดแผนชุมชนอย่างกว้างขวาง โดยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) และเกิดการเชื่อมโยงเป็น “เครือข่ายแผน

แม่บทชุมชนพึ่งตนเอง ๔ ภาค” โดยการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ในปี ๒๕๔๖

ผลจากการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้และขยายผลดังกล่าว ส่งผลให้“แผนชุมชน” หรือ“แผนพัฒนาชุมชน” เป็นที่รู้จักในวงกว้างมากขึ้น ด้วยความเชื่อมั่นว่าการที่คนในชุมชนท้องถิ่น มาร่วมกันจัดทำแผนพัฒนาพื้นที่ของตนเอง จะนำไปสู่การรู้จักชุมชนท้องถิ่นของตนเอง สร้างการมีส่วนร่วมในการคิดทำร่วมกันของคนในชุมชนท้องถิ่นที่หลากหลาย ทั้งถึง ครอบคลุมทุกคน ทุกกลุ่ม ทุกองค์กร ทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีทิศทาง เป้าหมายในการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ ฯลฯ สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างสอดคล้อง ตอบสนองกับปัญหา/ความต้องการของคนทุกกลุ่ม เพื่อให้ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน โดยมีหลักการที่สำคัญ กล่าวคือ

๑) ใช้ความรู้และปัญญา เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนงาน โดยมีองค์กรชุมชนเป็นแกนหลัก ใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง

๒) บูรณาการและเชื่อมโยงกระบวนการและแผนอื่นๆ ที่จัดทำโดยชุมชนและภาคีพัฒนา

๓) เน้นกระบวนการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนด้านสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๕.๑.๓.๒ กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมเพื่อการจัดการตนเองของชุมชน

หากชุมชนบ้านวังกะได้มีการจัดทำแผนพัฒนาภายใต้หลักการดังกล่าว โดยมีการกระบวนการสำรวจข้อมูลของตนเองรู้จักตนเอง รู้จักท้องถิ่น ก็จะไปสู่กระบวนการพูดคุยปรึกษาหารือกันคนในชุมชนท้องถิ่นหน่วยงาน ภาคี ทุกกลุ่ม ทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันระดมปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาหารือกันทั้งปัญหาเร่งด่วนเฉพาะหน้า และสิ่งที่ต้องพัฒนาหรือฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น นำมาจัดทำแผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในทุกด้านทั้งแผนระยะสั้นระยะกลาง และระยะยาวที่สอดคล้องกับปัญหาความเดือดร้อน ความต้องการ และสร้างโอกาสการพัฒนาต่างๆ ให้กับผู้คนในชุมชนท้องถิ่นของเราเอง ทั้งการแก้ไขปัญหาความยากจน หนี้สิน ที่ดินทำกิน ราคาผลผลิตตกต่ำ การฟื้นฟูทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดระบบสวัสดิการชุมชน ฯลฯ รวมถึงมีเป้าหมายชัดเจน และมีระบบจัดการร่วมกันเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายการพัฒนานั้น ๆ ก็จะไปสู่การฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างเข้มแข็ง และยั่งยืน รวมถึงนำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นในที่สุด ทั้งนี้ “แผนพัฒนาชุมชน” ที่จะนำไปสู่ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองดังกล่าว จะมีความสอดคล้องกับนโยบายเพื่อการพัฒนาขบวนองค์กรชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ซึ่งกำหนดเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่น มีความเข้มแข็ง สู่การจัดการตนเองที่ครอบคลุมทั้งด้านการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และทรัพยากรสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คนในชุมชนได้เห็นเป้าหมายการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นร่วมกัน ใช้แผนเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนงานพัฒนาที่จะทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีความ

มั่นคง และมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์และปรับใช้ภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมในการจัดการปัญหาและพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นสู่ความสมดุลและยั่งยืน ด้วยการส่งเสริมการจัดการพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม/บูรณาการ สร้างโอกาสให้คนในชุมชนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและทุนในชุมชน รวมถึงเชื่อมโยงแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่นสู่ยุทธศาสตร์จังหวัด”

สรุปได้ว่า การนำเสนอกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม คือ การกำหนดอนาคตและกิจกรรมพัฒนาของชุมชน โดยเกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกันจัดทำแผนขึ้นมาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเองให้เป็นไปตามที่ต้องการ และสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกัน โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมกำหนดแนวทางและทำกิจกรรมการพัฒนาร่วมกัน โดยยึดหลักการพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอก ด้วยการคำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๒.๑ วิเคราะห์กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

การศึกษาวิจัยกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย เมื่อศึกษาถึงสถานการณ์ ศักยภาพ ต้นทุน และเงื่อนไข ข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ในมิติการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทยนี้ นำเสนอแบ่งเป็น ๓ ประเด็น ได้แก่ ๑) ชุมชนกับการจัดการตนเอง ๒) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก และ ๓) ทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทยเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เขมภัทท์ เย็นเปี่ยม และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนาทุนมนุษย์ของวิสาหกิจชุมชนในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง เขตปฏิรูปที่ดิน ผลการวิจัยพบว่า ๑) บริบทของวิสาหกิจชุมชนในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง คือ การได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนด้านสินเชื่อและด้านวิชาการจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง แต่วิสาหกิจชุมชนในนิคมฯ ที่ประสบความสำเร็จมีรูปแบบการจัดการที่ดี ขณะที่วิสาหกิจชุมชนในนิคมฯ ที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ ขาดรูปแบบการจัดการที่ดีและลักษณะการดำเนินงานพบปัญหาอุปสรรคหลายประการ โดยเฉพาะเรื่องการตลาด ๒) การพัฒนาทุนมนุษย์ของวิสาหกิจชุมชนในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง เขตปฏิรูปที่ดิน ทั้งในนิคมฯ ที่ประสบความสำเร็จและยังไม่ประสบความสำเร็จ ได้รับการพัฒนาด้วยวิธีการฝึกอบรม ทั้งการฝึกอบรมในงาน และการฝึกอบรมนอกงาน การเรียนรู้ การสร้างเครือข่าย

การเรียนรู้ และการจัดการความรู้ ๓) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาทุนมนุษย์ของวิสาหกิจชุมชนในนิคมฯ ที่ประสบความสำเร็จ คือสภาพทางพื้นที่อุดมสมบูรณ์ การส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ประธานวิสาหกิจชุมชนหรือผู้นำกลุ่ม ระบบการจัดการที่ดี และพฤติกรรมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนนำสินเชื่อไปใช้ตรงตามวัตถุประสงค์ ส่วนวิสาหกิจชุมชนในนิคมฯ ที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ ปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อการพัฒนาทุนมนุษย์ คือ สภาพพื้นที่มีความแห้งแล้ง การส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องขาดความต่อเนื่อง การเข้ามาสนับสนุนจากหน่วยงานอื่น ๆ ยังมีน้อย ขาดระบบการจัดการที่ดี การสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชนและการจัดเวทีการเรียนรู้ยังไม่ปรากฏให้เห็นเด่นชัด และพฤติกรรมของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนการนำสินเชื่อไปใช้ไม่ตรงตามวัตถุประสงค์ ๔) แนวทางการพัฒนาทุนมนุษย์ของวิสาหกิจชุมชนในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง เขตปฏิรูปที่ดิน คือ การฝึกอบรม การเรียนรู้ การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้การจัดการความรู้ การจัดเวทีการเรียนรู้ การศึกษาจากคนต้นแบบหรือวิสาหกิจชุมชนต้นแบบ และการศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง ๕) ปัจจัย/เงื่อนไข ที่ทำให้แนวทางการพัฒนาทุนมนุษย์ของวิสาหกิจชุมชนในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง เขตปฏิรูปที่ดิน นำไปประยุกต์ได้จริง ได้แก่ การวิเคราะห์กิจกรรมวิสาหกิจให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ การส่งเสริมและสนับสนุนจากทั้งหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องและหน่วยงานภาครัฐอื่น ๆ ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน/ผู้นำกลุ่ม และพฤติกรรมของสมาชิกที่เมื่อกู้ยืมเงินไปแล้วจะต้องไม่นำเอาเงินที่กู้ยืมไปใช้ให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของกองทุน^๑

๕.๒.๑.๑ ชุมชนกับการจัดการตนเอง

การพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมา ภายใต้กระแสเศรษฐกิจในระบอบทุนนิยมที่มุ่งเน้นการสร้างความสำเร็จเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยไม่ได้คำนึงถึงการพัฒนาที่สมดุล ส่งผลให้วิถีชุมชนไทยมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จากเดิมในอดีตที่ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ ผู้คนในชุมชนมีลักษณะการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับฐานทางทรัพยากรและทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา มีวิถีชีวิตแบบยังชีพและพอเพียง ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นไปในลักษณะของพี่น้องเครือญาติ ชุมชนใช้ประโยชน์จากธรรมชาติด้วยความเคารพ และร่วมกันดูแลรักษาธรรมชาติให้ดำรงอยู่เพื่อคนรุ่นต่อ ๆ มา เกิดการแปรเปลี่ยนเป็นชุมชนที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ คุณภาพชีวิตของผู้คนในชุมชนตกต่ำลง ความผูกพันในครอบครัว ความเป็นเครือญาติ ความรักและสามัคคีในชุมชนลดน้อยถอยลง ระบบการผลิตเพื่อการค้า ได้ผลักดันให้วิถีชุมชนผูกพันกับระบบเศรษฐกิจเมืองและเศรษฐกิจโลก จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยปัจจัยการผลิต การตลาด และปัจจัยในการ

^๑ เขมภัทท์ เย็นเปี่ยม และคณะ, “การพัฒนาทุนมนุษย์ของวิสาหกิจชุมชนในนิคมเศรษฐกิจพอเพียง เขตปฏิรูปที่ดิน”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสวนดุสิต, ๒๕๕๕), หน้า บทคัดย่อ.

ดำรงชีวิตจากภายนอก อีกทั้งระบบคิดที่ยึดวัตถุนิยมและความสะดวกสบายที่เกินความพอดี ทำให้เกิดภาวะหนี้สินล้นพ้นตัว เกิดการอพยพย้ายถิ่น ครอบครัวแตกแยก และชุมชนล่มสลายในที่สุด

การพัฒนาอย่างยั่งยืนของสังคมไทยภายใต้พลวัตการเปลี่ยนแปลงของโลกยุคใหม่ จะต้องให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้มแข็งจากฐานรากของชุมชนท้องถิ่น และทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย เพื่อให้ชุมชนพลิกฟื้นศักยภาพและสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยมีปรัชญาและแนวคิดการพึ่งตนเอง (Self-Reliance) และการจัดการตนเอง (Self-Governance) โดยยึดหลักการให้ “คน” เป็นศูนย์กลางการพัฒนา และหลักการมีส่วนร่วม (Participation) ของประชาชนในการพัฒนา อีกทั้งชุมชนท้องถิ่นเองต้องมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของคนและชุมชนว่าจะสามารถบริหารจัดการทรัพยากรและทุนชุมชนในด้านต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ชุมชนร่วมกันกำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธนาวุฒิ พิมพ์กิติ และจันทนา ฤทธิ์สมบุรณ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดจันทบุรี ผลการวิจัยพบว่า ๑) ระดับความเป็นไปได้ในการประยุกต์หลักการจัดการเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชนทั้งโดยรวมและจำแนกตามลักษณะของกิจการอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด แนวปฏิบัติที่มีความเป็นไปได้สูง ได้แก่ การทำธุรกิจอย่างซื่อสัตย์สุจริตในการประกอบการ ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้ที่เกี่ยวข้อง ส่วนรองลงมาได้แก่ การจัดการธุรกิจที่เน้นการบริหารความเสี่ยงต่ำ ไม่ก่อหนี้เกินกำลัง และจัดการกิจการแบบค่อยเป็น ค่อยไป แต่มีความมั่นคงของธุรกิจในระยะยาว และหลักการไม่โลภมากจนเกินไป และไม่เน้นกำไรระยะสั้นเป็นหลัก ๒) ระดับความเป็นไปได้ในการประยุกต์หลักการจัดการตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชน จำแนกตามลักษณะของกิจการ ๔ ลักษณะ มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ ๙๕ เมื่อทำการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างค่าเฉลี่ยของลักษณะกิจการต่าง ๆ เป็นรายคู่พบว่ากลุ่มที่ไม่แตกต่างกัน ได้แก่ กลุ่มเกษตรกรรมกับกลุ่มอุตสาหกรรม กลุ่มพาณิชย์กรรมกับกลุ่มบริการ ๓) ข้อเสนอแนะที่สำคัญในการประยุกต์แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชน คือ การใช้วัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น เน้นการจ้างงาน ความประหยัด ซื่อสัตย์ และความสามัคคีปรองดองช่วยเหลือเกื้อกูลกัน^๒

๕.๒.๑.๒ แผนแม่บทชุมชนกับการพึ่งตนเองของชุมชน

การจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเอง คือ การหันกลับมาเริ่มต้นการคิดใหม่ว่า สุดท้ายแล้วอนาคตของชุมชนจะเป็นอย่างไร โดยเริ่มต้นจากการเก็บข้อมูล นำมาวิเคราะห์ วางแผนปฏิบัติการ และลงมือปฏิบัติ โดยอาศัยศักยภาพและทุนทางสังคมของชุมชนเป็นหลัก ขณะที่คนนอก

^๒ ธนาวุฒิ พิมพ์กิติ และจันทนา ฤทธิ์สมบุรณ์, “การประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดจันทบุรี”, รายงานการวิจัย, (จันทบุรี : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ.

สถาบันภายนอกจะเป็นเพียงพี่เลี้ยงที่คอยแนะนำ เมื่อได้รับการร้องขอ ดังนั้น “แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง” หรือ “แผนชีวิตชุมชน” จึงเป็นแผนการทำงาน หรือ แผนปฏิบัติการของชาวบ้าน เป็นข้อตกลงร่วมของคนในชุมชนว่าจะทำอะไร เมื่อไหร่ อย่างไร โดยการพึ่งตนเองในที่นี้ หมายถึง การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองของคนในชุมชน รวมทั้งการพึ่งพา “ทุนทางสังคม” ของชุมชน กระบวนการวางแผนดังกล่าวมักเป็นสิ่งที่เกิดอยู่แล้วในชุมชนตามธรรมชาติ กล่าวคือ เริ่มจากการพูดคุยหารือแลกเปลี่ยนข้อมูล โดยผ่านการทำกิจกรรมในสถานที่ต่าง ๆ ของชุมชนร่วมกัน เช่น ศาลา วัด งานบุญ งานบวช และงานพิธีกรรมตามประเพณีของชุมชนนั้น ๆ การทำแผนชุมชนถือว่าเป็นการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ชุมชนได้ค้นหาศักยภาพตนเอง และสามารถพัฒนาศักยภาพดังกล่าวไปสู่การพึ่งตนเองได้ แผนแม่บทชุมชนใช้เครื่องมือในการทำวิจัยชุมชนที่เรียกว่า “ประชาพิจัย” หรือชื่อเต็มว่า “ประชาพิจัยและพัฒนา (People Research and Development: PR&D) หมายถึง การวิจัยของชุมชน โดยชุมชนและเพื่อชุมชน”

เป้าหมายของ “แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง” หรือ “แผนชีวิตชุมชน” มี ๒ ระดับ ได้แก่ ๑) ระดับชุมชนท้องถิ่น และ ๒) ระดับนโยบาย ในส่วนของระดับชุมชนมีเป้าหมาย คือ การทำให้คนในชุมชนรู้จักตนเอง ปรับวิธีคิด เปลี่ยนพฤติกรรม และร่วมกันกำหนดอนาคตของชุมชนท้องถิ่น โดยนำไปสู่การแก้ไขปัญหาในชุมชนและลดปัญหาความยากจน คนในชุมชนมีความรู้สึภาคภูมิใจ มีศักดิ์ศรี มีที่ยืนในสังคม

สำหรับเป้าหมายระดับนโยบาย เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในวิธีคิด และวิธีปฏิบัติของการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น จากเดิมที่หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้กำหนดนโยบายการพัฒนา มาเป็นการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม ระหว่าง ชุมชนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ และภาคีพัฒนา โดยมีชุมชนท้องถิ่นเป็นแกนหลัก เป็นการสร้างความสัมพันธ์ใหม่ในการพัฒนา และเกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการใช้งบประมาณ โดยเป็นการบริหารจัดการงบประมาณผ่านจากกระบวนการแผนชีวิตชุมชน จากการเชื่อมโยงแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง สู่วิทยาศาสตร์จังหวัด และยุทธศาสตร์ชาติ

ความแตกต่างระหว่าง “แผนชุมชน” เป็นแผนการพัฒนาชุมชนตามธรรมชาติที่ชาวบ้านทำกันเอง กับ “แผนของรัฐ” เป็นระบบการวางแผนการทำงานตามกลไกคำสั่งของรัฐ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กันต์ อินทวงศ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์หลักการจัดการธุรกิจแบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถของคนในท้องถิ่นอย่างเป็นระบบและยั่งยืน ผลการวิจัยพบว่า ในด้านการศึกษาประยุกต์หลักการจัดการธุรกิจของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจ สามารถนำไปใช้กับทุกเพศ ทุกวัย และทุกระดับการศึกษา จะไม่ขึ้นกับปัจจัยพื้นฐานของธุรกิจ ได้แก่

^๓ เสรี พงศพิศและสุภาส จันทร์หงส์, *ข้อควรรู้เกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๖๕.

ประเภทของธุรกิจวิสาหกิจชุมชน เงินลงทุนทางธุรกิจและระยะเวลาในการประกอบธุรกิจ ซึ่งส่วนใหญ่มีเป้าหมายในการประกอบธุรกิจเพื่อให้พอกินพอใช้ ถึงร้อยละ ๕๕.๑๗ สอดคล้องกับลักษณะที่สำคัญ ๗ ประการของวิสาหกิจชุมชน ซึ่งมีการพึ่งพาตนเองของครอบครัวและชุมชนเป็นเป้าหมาย โดยส่วนใหญ่เคยได้รับข้อมูลข่าวสารจากสื่อโทรทัศน์ ถึงร้อยละ ๙๖.๕๕ การรับรู้ข่าวสารเพื่อเพิ่มความรู้ความเข้าใจ พบว่า มีความเข้าใจในความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการธุรกิจแบบเศรษฐกิจพอเพียง จุดแข็ง ความคิดเห็นต่อการจัดการธุรกิจเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง ของผู้ประกอบการกลุ่มตัวอย่าง ๙ ประการ ส่วนใหญ่เกือบ ๑๐๐ % ได้แก่ การใช้เทคโนโลยีให้มีความเหมาะสมกับธุรกิจโดยถูกต้องตามหลักวิชาการราคาถูกและจุดอ่อน ยังมีลักษณะด้านการจัดการเศรษฐกิจพอเพียงที่ไม่เห็นด้วยแต่เป็นส่วนน้อยโดยมีความคิดเห็นว่า การใช้เทคโนโลยีให้มีความเหมาะสมกับธุรกิจโดยถูกต้องตามหลักวิชาการและราคาถูกคิดแต่ปัญหายังมีลักษณะของความคิดเห็นว่าในหลักการจัดการเศรษฐกิจพอเพียง ยังไม่ครอบคลุมกับการจัดการธุรกิจ ซึ่งสิ่งนี้อาจจะสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้น^๔

๕.๒.๑.๓ กระบวนการสำคัญของการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม ชุมชนพึ่งตนเอง

การพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมในการพึ่งตนเองของชุมชนได้อย่างแท้จริงนั้น เป็นเรื่องที่ต้องใช้ความอดทน เพราะแต่ละขั้นตอนที่ทำการจะต้องอาศัยความเข้าใจ และความร่วมมือร่วมใจจากชาวบ้านในชุมชน เพราะเป็นเรื่องที่จะเกิดผลในระยะยาวมากกว่า จึงอธิบายให้ชุมชนเข้าใจได้ยาก และเมื่อไม่เข้าใจก็มีอันต้องล้มเลิกเสียกลางคัน ทำให้ความพยายามทั้งหมดที่ผ่านมาเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ แต่อย่างไรก็ดี ถ้าชุมชนหรือหมู่บ้านใดต้องการพัฒนาให้ท้องถิ่นของตนเองดีขึ้นก็ต้องตั้งใจทำ แล้วก็ต้องทำอย่างเป็นกระบวนการ เป็นขั้นเป็นตอน และที่สำคัญต้องจริงจังกับกระบวนการ

๕.๒.๒ สร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม

สร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมในการพึ่งตนเองของชุมชนได้อย่างแท้จริงนั้น เป็นเรื่องที่ต้องใช้ความอดทน เพราะแต่ละขั้นตอนที่ทำการจะต้องอาศัยความเข้าใจ และความร่วมมือร่วมใจจากชาวบ้านในชุมชน เพราะเป็นเรื่องที่จะเกิดผลในระยะยาวมากกว่า จึงอธิบายให้ชุมชนเข้าใจได้ยาก และเมื่อไม่เข้าใจก็มี

^๔ กันต์ อินทวงศ์, “การประยุกต์หลักการจัดการธุรกิจแบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถของคนในท้องถิ่นอย่างเป็นระบบและยั่งยืน”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

อันต้องล้มเลิกเสียกลางคัน ทำให้ความพยายามทั้งหมดที่ผ่านมาเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ แต่อย่างไรก็ดี ถ้าชุมชนหรือหมู่บ้านใดต้องการพัฒนาให้ท้องถิ่นของตนเองดีขึ้นก็ต้องตั้งใจทำ แล้วก็ต้องทำอย่างเป็นกระบวนการ เป็นขั้นเป็นตอน และที่สำคัญต้องจริงจังกับกระบวนการต่อไป

๑) วางแผนว่าจะทำอะไร

การวางแผนว่าจะทำอะไรหลังจากได้เห็น ได้วิเคราะห์ข้อมูลภาพรวมของชุมชนหรือของหมู่บ้านแล้ว เป็นขั้นตอนที่ต้องให้ความสนใจ โดยต้องเริ่มต้นลงมือทำจากสิ่งที่เป็นฐานทุนเดิมหรือศักยภาพของชุมชน หากคิดว่าจะทำอะไรบนฐานทรัพยากรที่ไม่มีอยู่เลยในชุมชน การลงมือทำก็เป็นเรื่องที่จะประสบผลสำเร็จได้ยาก นอกจากจะมีช่องต้องงบประมาณจากภายนอก

๒) หาสาเหตุของปัญหาที่ลงมือแก้ไข

ก่อนที่จะคิดว่าจะลงมือทำอะไรนั้น จำเป็นที่จะต้องรู้ว่าอะไรคือ สาเหตุของปัญหาที่จะลงมือแก้ไข เพราะถ้าหากว่าไม่สามารถค้นหาสาเหตุพบการทำงานจะเสียแรงและเวลาเป็นอย่างยิ่ง ยกตัวอย่าง เช่น หลังจากการเห็นข้อมูลภาพรวมทั้งชุมชน พบว่า มีรายจ่ายต่อเดือนของคนทั้งชุมชนประมาณ ๑ ล้านบาท ก่อนจะลงมือแก้ไข จะต้องรู้ว่าในเงินจำนวน ๑ ล้านบาทนั้น คนในชุมชน ใช้จ่ายเป็นค่าอะไรบ้าง โดยนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ เป็นรายจ่ายด้านอาหารประมาณ ๘ แสน ด้านวัสดุทางการเกษตร ค่าปุ๋ย ๑ แสนบาท ค่ายาป้องกันกำจัดโรคแมลงอีก ๑ แสนบาท เมื่อเห็นข้อมูลอย่างนี้ จึงจะวางแผนต่อได้ว่าจะทำอะไร

๓) คิดวิธีการว่าจะทำอย่างไร

สิ่งสำคัญนอกจากการคิดออกว่าจะทำอะไร ยังต้องคิดต่อว่าจะทำอย่างไรด้วย ตัวอย่างที่ว่า เมื่อรู้ว่าคนในชุมชนมีรายจ่ายค่าอาหารที่ต้องไปซื้อจากร้านค้านอกหมู่บ้านเดือนละ ๘ แสนบาท แนวทางแก้ไขอาจคิดว่าตั้งร้านค้าชุมชน เพื่อสกัดเงินที่ไหลออกจากชุมชน ซึ่งต้องคิดต่อว่าร้านค้าจะเป็นรูปเป็นร่างได้อย่างไร ถ้าคิดแบบพึ่งคนอื่น ก็ต้องเขียนโครงการขอกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม ธนาคารออมสินแน่นอน แต่ถ้าคิดจะพึ่งตนเอง อาจจะต้องระดมทุนจากคนในชุมชน บ้านละ ๑,๐๐๐ บาท ในชุมชนมี ๒๕๐ บ้าน จะได้เงินทุนรวม ๒๕๐,๐๐๐ บาท น่าจะเพียงพอสำหรับเงินลงทุนก้อนแรกที่จะทำร้านค้าชุมชน

จากนั้นต้องคิดต่อว่า จะเอาของที่ไหนมาจำหน่ายในร้านค้าชุมชน โดยต้องสำรวจในชุมชนให้ทั่วว่ามีของกินของใช้อะไรที่สามารถนำมาวางขายได้บ้าง เช่น ในหมู่บ้านเราผลิตข้าวเปลือกข้าวสารได้เท่าไร ข้อมูลการผลิตข้าวนี้ได้จากการเก็บข้อมูลชุมชนในเบื้องต้น ถ้าเอาข้าวเปลือกไปขายโรงสีข้างนอกคงให้ราคาต่ำ ดังนั้น ร้านค้าชุมชนจะรับซื้อข้าวเปลือกในราคาที่สูงกว่าโรงสีข้างนอกได้ไหม โดยนำมาแปรรูปสีจากข้าวเปลือกเป็นข้าวสาร และจำหน่ายให้คนในชุมชนในราคาที่ต่ำกว่าข้างนอก หลังจากผ่านการคิดทบทวนอย่างรอบคอบแล้ว หากพอเห็นผลกำไรในการ

ดำเนินการอยู่บ้าง ก็น่าจะลงมือทำได้ ถึงจะมีกำไรไม่มาก แต่ได้ช่วยทั้งคนปลูกข้าวและคนกินข้าวในชุมชน

สิ่งที่สำคัญคือ การคำนึงถึงความเป็นไปได้ การลงมือทำ และการเรียนรู้จากผลของการปฏิบัติการ ทำให้ชุมชนได้พัฒนาศักยภาพของตนเอง และนำไปสู่การพึ่งตนเองได้

ชุมชนวังกะมิวัณธรรมอยู่ในหัวใจ มีภูมิปัญญาอยู่กับสมองและสองมือที่ได้หล่อเลี้ยงชีวิตมาแล้วนับไม่ถ้วน แต่ในเมื่อมีวัตถุนิยมและบริโภคนิยมเข้ามาความเปลี่ยนแปลงของสังคมก็กลายพันธุ์ ตกเป็นทาสกระแสวัตถุนิยม และบริโภคนิยม จึงทำให้สังคมในชุมชนเกิดการแบ่งแยกและแข่งขันกันเพื่อให้ได้ผลประโยชน์ใส่ตนและล้มส่วนรวมไปในที่สุดและไม่สามารถแก้ไขได้ แต่กลับมาวันนี้ก็ยังมีสังคมดี ๆ ให้เห็นอยู่หลายที่ที่ยังมองเห็นประโยชน์ส่วนรวมดังเช่น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดทำแผนแม่บทชุมชน/ การรับรองกลุ่มองค์กรในตำบล/ เรื่องการเมืองภาคประชาชน/ การจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์/ การพัฒนาด้านผู้นำในตำบล/ การอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น/การจัดการด้านสื่อภาคประชาชนและสุดท้ายที่กำลังจะไปด้วยดี คือ การจัดการให้กับชาวบ้านยึดหลักงานพัฒนาในรูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามคำพระราชดำริของในหลวงของเราที่บอกประชาชนคนไทยมานานมากแต่ไม่ค่อยมีใครนำไปใช้

ในการช่วยเหลือเกื้อกูลกันที่สุดในที่สุดชุมชนก็อยู่ดีมีสุขสังคมก็เข้มแข็งประเทศชาติก็เจริญไปด้วยและวันนี้ประชาชนคนบ้านวังกะมิวัณตั้งแต่ เด็กและเยาวชน / คนหนุ่มสาว / ผู้สูงอายุจะมีสวัสดิการเป็นของตนเองตั้งแต่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย และโดยเฉพาะในเรื่องสุขภาพและอีกหลาย ๆ เรื่องที่สำคัญไม่แพ้กันสวัสดิการเป็นหลักประกันความมั่นคงในชีวิตที่เป็นการให้อย่างมีคุณค่าและรับอย่างมีศักดิ์ศรี ชุมชนบ้านวังกะมิวัณได้ปรับวิธิตกกันใหม่และจูนกันให้ถึงระหว่างประชาชนด้วยกันเองและภาครัฐที่จะต้องมาร่วมด้วยช่วยกันในการพัฒนาในทุกระบบไม่ว่าจะเป็น เรื่องสิ่งแวดล้อม/วัฒนธรรม/สังคม/เศรษฐกิจและการเกษตรในชุมชนตลอดจนภูมิปัญญาในท้องถิ่นก็ต้องมาช่วยกันทำช่วยกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและช่วยกันอนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลานสวัสดิการช่วยอะไรกองทุนช่วยอะไรเป็นการจัดระบบที่หลากหลายและประชาชนชาวบ้านวังกะ มิวัณเหมือนเด็กที่กำลังหัดเดินก้าวแรกและเป็นก้าวที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนและความสุขด้วยขาทั้งสองข้างกับมืออีกสองมือและอีกหนึ่งสมองและพร้อมที่จะมาร่วมตัวกันทั้งตำบล เพื่อที่จะก้าวต่อไปเป็นก้าวที่สองและสามสี่มาเป็นลำดับจนในที่สุดก็เดินอย่างสบายหายใจได้เต็มปอดว่าเราเดินได้โดยไม่มีใครคอยอุ้มคอยพยุง ที่ชาวบ้านวังกะมิวัณได้จัดตั้งขึ้นเพื่อที่จะคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยจึงเป็นคำตอบได้ว่า ทำให้สังคมไทยไม่ทอดทิ้งกันจริง ๆ และจะต้องสร้างครอบครัวให้เข้มแข็งก่อนและตามมาด้วยชุมชน และสังคมประเทศชาติให้ยืนได้ตัวเองและเลี้ยงตัวเองได้โดยใช้หลักการที่คิดได้

สรุปได้ว่า ในการสร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมนั้น สามารถยึดการจัดทำแผนชุมชนเป็นหลักได้ เนื่องจากการทำ

ให้ชุมชนเข้มแข็ง ไม่สามารถทำได้โดยการสร้างจากบุคคลภายนอกชุมชน หรือทำโดยการสอน การฝึกอบรม ชุมชนที่เข้มแข็งจะมีกระบวนการในการจัดการของชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีกิจกรรม เพิ่มคุณค่าทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคน ในชุมชน เป็นเครือข่ายชุมชน และมีการขยายพันธมิตรออกไปนอกชุมชนในลักษณะสร้างความสัมพันธ์” ดังนั้น ทุกชุมชนจึงต้องร่วมกัน สร้างพลังชุมชน และใช้พลังชุมชน ในการพัฒนาชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เสริมศรี สุทธิสงค์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการ วิสาหกิจชุมชนกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผลการวิจัยพบว่า ๑) การจัดการวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่ในระดับมาก โดยมีการจัดการแบบพึ่งพาตนเองในระดับมาก การจัดการทุนชุมชนในระดับมาก และการจัดการเรียนรู้ของชุมชนในระดับมาก ๒) การดำเนินงานตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่ในระดับมาก โดยมีการดำเนินงานตามแนวทางของชุมชนพอประมาณในระดับมาก การดำเนินงานตามแนวทางของชุมชนมีเหตุผลในระดับมาก และการดำเนินงานตามแนวทางของชุมชนมีภูมิคุ้มกันที่ดีในระดับมาก ๓) การจัดการแบบพึ่งพาตนเอง การจัดการทุนชุมชน และการจัดการเรียนรู้ของชุมชนมีความสัมพันธ์กับชุมชนพอประมาณ พบว่า การจัดการวิสาหกิจชุมชนกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงด้านชุมชนพอประมาณของวิสาหกิจกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความสัมพันธ์กันในระดับสูง การจัดการแบบพึ่งพาตนเอง การจัดการทุนชุมชนและการจัดการเรียนรู้ของชุมชน มีความสัมพันธ์กับชุมชนมีเหตุผล^๕ พบว่า มีความสัมพันธ์กันในระดับสูง การจัดการแบบพึ่งพาตนเอง การจัดการทุนชุมชนและการจัดการเรียนรู้ของชุมชน มีความสัมพันธ์กับชุมชนมีภูมิคุ้มกันที่ดี พบว่ามีความสัมพันธ์กันในระดับสูง ๔) ตัวแบบชุมชนผู้ผลิตผ้าไหมที่มีการจัดการวิสาหกิจชุมชนในระดับสูงพร้อมกับการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้อย่างยั่งยืน พบว่า ผลการวิเคราะห์เส้นทางความสัมพันธ์ของตัวแบบการจัดการวิสาหกิจชุมชนด้านการจัดการแบบพึ่งพาตนเอง การจัดการเรียนรู้ของชุมชนกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านชุมชนพอประมาณ พบว่าหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงด้านชุมชนพอประมาณ ได้รับอิทธิพลทางตรงจากการจัดการวิสาหกิจชุมชน และได้รับอิทธิพลทางอ้อมจากการจัดการวิสาหกิจชุมชนด้านการจัดการแบบพึ่งพาตนเอง และการจัดการเรียนรู้ของชุมชน

^๕ เสริมศรี สุทธิสงค์, “ความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการวิสาหกิจชุมชนกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, **ดุษฎีนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

๕.๒.๓ กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาข้อมูลกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนวังกะ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านวังกะในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ไม่แตกต่างจากชุมชนอื่น ๆ ในทุกภูมิภาคของประเทศไทย จากอดีตที่เป็นชุมชนแห่งความพอเพียง มีวิถีการผลิตทางการเกษตรแบบธรรมชาติ ทำนาปีละ ๑ ครั้ง มีการปลูกพืชผัก ผลไม้ และเลี้ยงสัตว์ การผลิตเป็นไปเพื่อการบริโภคในครัวเรือน แต่นับวันวิถีการทำการเกษตรของชุมชนบ้านวังกะเริ่มเปลี่ยนไปสู่การผลิตเพื่อการค้า เร่งปลูก เร่งผลิต หากปีใดเกิดภัยธรรมชาติ ฝนแล้ง โรคแมลงระบาด ผลผลิตตกต่ำ ก็ต้องกู้เงินมาทำกิน และสุดท้ายก็มีหนี้สินก้อนโต

สภาพที่เกิดขึ้น ทำให้ชาวบ้านบางส่วนเริ่มรู้สึกตัวว่าชุมชนกำลังเผชิญกับปัญหาเศรษฐกิจอยู่ และจากจุดนี้เอง ชุมชนจึงเริ่มกำหนดทิศทางในการทำงานชุมชน ด้วยมุ่งหวังที่จะสร้างชุมชนที่อยู่ดีมีสุขให้เกิดขึ้น เกิดการดำเนินโครงการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องสุขภาพชุมชนที่ทำงานผ่านกลไกของอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) ซึ่งมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการสร้างการมีส่วนร่วมจากชาวชุมชน ให้ข้อมูล ให้ความรู้แก่ชาวบ้าน จากเรื่องสุขภาพใกล้ตัว ใกล้ครอบครัว เกิดการขยายขยาย เกิดการรวมกลุ่มกิจกรรม กลุ่มอาชีพการค้าไปสู่เส้นทางการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนขึ้น ก่อเกิดการรวมคน รวมเงินในชุมชนแห่งนี้ และการก้าวออกนอกชุมชนเพื่อการเรียนรู้ และแก้ปัญหาของตนเอง แต่ปัจจุบันการดำเนินงานของชุมชนบ้านวังกะก็ยังไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากว่าชุมชนบ้านวังกะนั้นยังขาดแผนชุมชนในการพัฒนาที่มีการกำหนดทิศทางในการดำเนินงานของชุมชน จึงได้เกิดกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมขึ้น ประเด็นสำคัญคือการจัดทำแผนชุมชนนั่นเอง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วิทยา จันทร์แดง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน ผลการวิจัยพบว่า ๑) นโยบายการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง มีการดำเนินการในด้านการเพิ่ม ศักยภาพขององค์กรชุมชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การจัดการความรู้ และการเรียนรู้ของคนในชุมชน ๒) ชุมชนมีการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการชุมชน การประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากรในชุมชน และการพัฒนาองค์กรในชุมชน ๓) รูปแบบใหม่ที่ค้นพบ คือ การบริหารจัดการชุมชน เข้มแข็งแบบบูรณาการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการวิจัยในครั้งนี้ก็นำไปสู่ข้อค้นพบใหม่ คือ ๑) การมีส่วนร่วมที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็งแบบไตรภาคี ได้แก่ องค์กรชุมชน องค์กรภาครัฐ องค์กรภาคี สนับสนุน ๒) ระบบสนับสนุนชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ ระบบความรู้ ระบบข้อมูล ระบบความสัมพันธ์ และมีแนวทาง ในการ

ไปสู่การปฏิบัติเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง ๓) แนวทางในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง คือ แนวทางด้านการฟื้นฟู ชุมชน แนวทางด้านการปรับตัวของชุมชน และแนวทางการดำรงอยู่ของชุมชน^๖

๕.๒.๓.๑ แผนพัฒนาชุมชน

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “แผนพัฒนา” ในอดีตที่ผ่านมา คนส่วนใหญ่มักจะนึกถึง “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ” ซึ่งเป็นทิศทางหลักในการพัฒนาประเทศ จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ก่อเกิดกระบวนการจัดทำ “แผนแม่บทชุมชนเพื่อการพัฒนาชีวิต” โดยมีชุมชนไม้เรียง ตำบลไม้เรียง อำเภอฉวาง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพื้นที่ต้นแบบกระบวนการเรียนรู้เรื่องแผนแม่บทชุมชน ด้วยการสนับสนุนจาก UNDP และความร่วมมือจากมูลนิธิหมู่บ้าน และเครือข่ายภูมิปัญญาไท ต่อมา ในปี ๒๕๔๕ จึงเกิดการขยายแนวคิดและรูปธรรมการจัดแผนชุมชนอย่างกว้างขวาง โดยการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม (SIF) และเกิดการเชื่อมโยงเป็น “เครือข่ายแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง ๔ ภาค” โดยการสนับสนุนจากสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ในปี ๒๕๔๖

ผลจากการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้และขยายผลดังกล่าว ส่งผลให้ “แผนชุมชน” หรือ “แผนพัฒนาชุมชน” เป็นที่รู้จักในวงกว้างมากขึ้น ด้วยความเชื่อมั่นว่าการที่คนในชุมชนท้องถิ่น มาร่วมกันจัดทำแผนพัฒนาพื้นที่ของตนเอง จะนำไปสู่การรู้จักชุมชนท้องถิ่นของตนเอง สร้างการมีส่วนร่วมในการคิดทำร่วมกันของคนในชุมชนท้องถิ่นที่หลากหลาย ทั้งถึง ครอบคลุมทุกคน ทุกกลุ่ม ทุกองค์กร ทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีชีวิตทาง เป้าหมายในการพัฒนาที่ครอบคลุมทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ ฯลฯ สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างสอดคล้อง ตอบสนองกับปัญหา/ความต้องการของคนทุกกลุ่ม เพื่อให้ชุมชนอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน โดยมีหลักการที่สำคัญ กล่าวคือ

๑) ใช้ความรู้และปัญญา เป็นเครื่องมือขับเคลื่อนงาน โดยมีองค์กรชุมชนเป็นแกนหลัก ใช้พื้นที่เป็นตัวตั้ง

๒) บูรณาการและเชื่อมโยงกระบวนการและแผนอื่นๆ ที่จัดทำโดยชุมชนและภาคีพัฒนา

๓) เน้นกระบวนการเรียนรู้และการจัดการของชุมชนด้านสังคม เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๕.๒.๓.๒ กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมเพื่อการจัดการตนเองของชุมชน

หากชุมชนบ้านวังกะได้มีการจัดทำแผนพัฒนาภายใต้หลักการดังกล่าว โดยมีการกระบวนการสำรวจข้อมูลของตนเองรู้จักตนเอง รู้จักท้องถิ่น ก็จะไปสู่กระบวนการพูดคุยปรึกษา

^๖ วิทยา จันทร์แดง, “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน”, วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

ระหว่างคนในชุมชนท้องถิ่นหน่วยงาน ภาคี ทุกกลุ่ม ทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันระดมปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกันทั้งปัญหาเร่งด่วนเฉพาะหน้า และสิ่งที่ต้องพัฒนาหรือฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น นำมาจัดทำแผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในทุกด้านทั้งแผนระยะสั้นระยะกลาง และระยะยาวที่สอดคล้องกับปัญหาความเดือดร้อน ความต้องการ และสร้างโอกาสการพัฒนาต่างๆ ให้กับผู้คนในชุมชนท้องถิ่นของเราเอง ทั้งการแก้ไขปัญหาคาใจยากจน หนี้สิน ที่ดินทำกิน ราคาผลผลิตตกต่ำ การฟื้นฟูทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดระบบสวัสดิการชุมชน ฯลฯ รวมถึงมีเป้าหมายชัดเจน และมีระบบจัดการร่วมกันเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายการพัฒนานั้น ๆ ก็จะไปสู่การฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างเข้มแข็ง และยั่งยืน รวมถึงนำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นในที่สุด ทั้งนี้ “แผนพัฒนาชุมชน” ที่จะนำไปสู่ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเองดังกล่าว จะมีความสอดคล้องกับนโยบายเพื่อการพัฒนาขององค์กรชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน ซึ่งกำหนดเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่น มีความเข้มแข็ง สู่การจัดการตนเองที่ครอบคลุมทั้งด้านการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และทรัพยากรสิ่งแวดล้อม เพื่อให้คนในชุมชนได้เห็นเป้าหมายการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นร่วมกัน ใช้แผนเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนงานพัฒนาที่จะทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีความมั่นคง และมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยยังคงรักษาเอกลักษณ์และปรับใช้ภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมในการจัดการปัญหาและพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นสู่ความสมดุลและยั่งยืน ด้วยการส่งเสริมการจัดการพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม/บูรณาการ สร้างโอกาสให้คนในชุมชนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและทุนในชุมชน รวมถึงเชื่อมโยงแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่นสู่ยุทธศาสตร์จังหวัด”

สรุปได้ว่า การนำเสนอกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม คือ การกำหนดอนาคตและกิจกรรมพัฒนาของชุมชน โดยเกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกันจัดทำแผนขึ้นมาเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเองให้เป็นไปตามที่ต้องการ และสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกัน โดยคนในชุมชนมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมกำหนดแนวทางและทำกิจกรรมการพัฒนาด้วยกัน โดยยึดหลักการพึ่งตนเองลดการพึ่งพิงภายนอก ด้วยการคำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ชาญชัย สุขสกุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการการตลาดธุรกิจชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงประเภทธุรกิจเกษตรของเกษตรกรปลูกมะขามหวานเพื่อการค้าจังหวัดเพชรบูรณ์ ผลการวิจัยพบว่า ธุรกิจชุมชนเกษตรผู้ปลูกมะขามหวานในจังหวัดเพชรบูรณ์ ยังไม่ได้มีการจัดตั้งองค์กรที่แบ่งหน้าที่กันดำเนินการอย่างชัดเจน ไม่รู้จักการทำแผนธุรกิจ ไม่รู้จักการทำแผนการตลาด ขาดความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์แปรรูป ไม่มีการทำบัญชีครัวเรือน ทั้งกระบวนการผลิตวัตถุดิบ การบรรจุภัณฑ์ก็ยังไม่พัฒนาให้มีขีดความสามารถที่จะแข่งขันได้ ทางด้านช่องทางการจัดจำหน่ายพบว่ายังไม่

แพร่หลายเท่าที่ควร ส่วนใหญ่จะส่งร้านค้าประจำเท่านั้น ยังไม่มีการพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายรูปแบบใหม่ๆ ที่ทำให้เข้าถึงผู้บริโภคได้ง่าย และสะดวก ทางด้านการส่งเสริมการจัดจำหน่ายก็ไม่มีกิจกรรมที่จะดึงดูดใจให้ผู้บริโภคได้รู้จักให้มากยิ่งขึ้น ทางด้านเศรษฐกิจและวิถีการดำเนินชีวิตพบว่า ธุรกิจชุมชนเกษตรกรผู้ปลูกมะขามหวานในจังหวัดเพชรบูรณ์ มีความพออยู่พอกิน มีการหาช่องทางการจัดจำหน่าย จากงานวิจัยได้ข้อค้นพบว่า รูปแบบการจัดการการตลาดธุรกิจชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ชุมชนจะต้องร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมทางการตลาด เริ่มตั้งแต่การจัดตั้งองค์กร การแบ่งงานกันทำตามความถนัด ชุมชนต้องร่วมกันคิดระดมสมองในการวางแผนการตลาด โดยเป็นการดำเนินการตลาดตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นการตลาดเพื่อสังคมด้วยการร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมทางการตลาดตั้งแต่ การวิจัยการตลาด การค้นหาพฤติกรรมผู้บริโภคยุคปัจจุบัน การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สร้างคุณค่า และคุณประโยชน์ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของผู้บริโภค การพัฒนาบรรจุภัณฑ์ การมีตราสินค้าของกลุ่ม การตั้งราคาที่เหมาะสม การพัฒนาช่องทางการจัดจำหน่ายที่ครอบคลุมทั่วถึงด้วยกำลังทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่ การส่งเสริมการตลาดที่เน้นการประชาสัมพันธ์ด้วยความคิดสร้างสรรค์และประหยัด สำหรับการผลิตต้องเน้นธรรมชาติให้มากที่สุดลดการใช้สารเคมีหรือใช้สารเคมีลดการผลิตต้องมีมาตรฐาน มีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค การร่วมกันคิดหาทางลดต้นทุนให้ต่ำที่สุดในทุกขั้นตอนทั้งการผลิต และกิจกรรมการตลาด รวมถึงการที่สมาชิกกลุ่มธุรกิจชุมชนต้องมีการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนววิถีเศรษฐกิจพอเพียงด้วย โดยต้องลด ละ เลิก อบายมุขทั้งปวง เกษตรต้องไม่ก่อหนี้สิน และหมั่นศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ ก็จะทำธุรกิจชุมชนประสบความสำเร็จสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน รูปแบบการจัดการการตลาดเพื่อการพึ่งพาตนเองนี้จะได้นำไปเผยแพร่แก่กลุ่มธุรกิจชุมชนเกษตรกรผู้ปลูกมะขามหวานในจังหวัดเพชรบูรณ์ต่อไป^๗

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๕.๓.๑.๑ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและชุมชนท้องถิ่นควรมีการสร้างรูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทยให้เกิดขึ้นในชุมชน

๕.๓.๑.๒ หน่วยงานท้องถิ่นและชุมชนควรมีการร่วมจัดกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย เพื่อให้เกิดการรักความเป็นไทยให้มากขึ้น

^๗ ชาญชัย สุขสกุล, “รูปแบบการจัดการการตลาดธุรกิจชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงประเภทธุรกิจเกษตรของเกษตรกรผู้ปลูกมะขามหวานเพื่อการค้าจังหวัดเพชรบูรณ์”, รายงานการวิจัย, (เพชรบูรณ์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

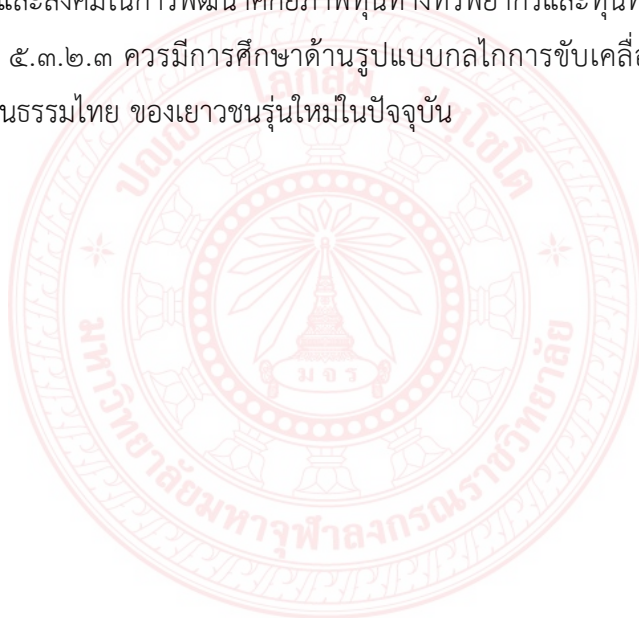
๕.๓.๑.๓ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพัฒนารูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย เพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้ของสังคมต่อไป

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๕.๓.๒.๑ ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากชุมชนวังกะ จังหวัดกาญจนบุรี เท่านั้น ดังนั้นในการวิจัยครั้งต่อไปควรมีการเก็บรวบรวมข้อมูลกับพื้นที่อื่น ๆ เพื่อเป็นข้อมูลในการพัฒนารูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

๕.๓.๒.๒ ควรมีการศึกษาหรือการสร้างเครือข่ายชุมชน : รูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

๕.๓.๒.๓ ควรมีการศึกษาด้านรูปแบบกลไกการขับเคลื่อนสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมไทย ของเยาวชนรุ่นใหม่ในปัจจุบัน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก.ข้อมูลวิทยุภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการพัฒนาชุมชน. คู่มือปฏิบัติการเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนเพื่อยกระดับรายได้ครัวเรือน.

กรุงเทพมหานคร : กรมการพัฒนาชุมชน, ๒๕๔๙.

กรมวิชาการ. แนวทางการจัดการเรียนรู้เกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๒.

เกษม วัฒนชัย. การขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเครือข่ายการศึกษา. กรุงเทพมหานคร :

ประกอบกิจ, ๒๕๕๑.

คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติ. การประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. พิมพ์ครั้งที่ ๓.

กรุงเทพมหานคร : กลุ่มงานเศรษฐกิจพอเพียง สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจพอเพียง, ๒๕๕๐.

คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติ. การเสริมสร้างความ

เข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤติฉบับชุมชน. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๔๒.

ใจสะอาด ธีรบุญฤกษ์. มิติวัฒนธรรมในการพัฒนาที่ยั่งยืน : ยุคเศรษฐกิจพอเพียง. พิษณุโลก:

มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๕.

ชาติชาย ณ เชียงใหม่. การบริหารการพัฒนาชนบทเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน.

กรุงเทพมหานคร: ๒๑ เซ็นจูรี, ๒๕๔๓.

ทองทิพา วิริยะพันธ์. เศรษฐกิจพอเพียง ความพอเพียงมวลรวมในประเทศ. กรุงเทพมหานคร :

G.P. CYBERPRINT, ๒๕๕๐.

ธีรพงษ์ แก้วหาญ. กระบวนการเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง : ประชาคม ประชาสังคม. ขอนแก่น :

คลังนาวิทยา, ๒๕๔๔.

นุทิศ เอี่ยมใส. ทนทางศิลปวัฒนธรรมประเพณีกับการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนจังหวัด

เพชรบูรณ์. รายงานการวิจัย. เพชรบูรณ์: มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๕.

ประเวศ วะสี. ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกศลทอง, ๒๕๔๑.

_____. เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๔.

ปรีดี โชติช่วง. รายงานผลการศึกษา เรื่อง การประเมินคุณภาพและแนวทางการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต. กรุงเทพมหานคร : กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๔๓.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓.

พีรพัฒน์ พันศิริ. เอกสารประกอบการสอน รายวิชา การพัฒนาองค์กรชุมชน. นครปฐม : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๕๙.

วรรณา ประยุกต์วงศ์. ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ทางเลือกเพื่อธุรกิจยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวย, ๒๕๔๙.

วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์. ทูทางสังคม. (กรุงเทพมหานคร: โครงการสร้างเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.), ๒๕๔๘). หน้า ๓๗.

วิชิต นันทสุวรรณ. แผนแม่บทชุมชนใน รับวิกฤติเศรษฐกิจโลกปี ๒๐๐๐ เศรษฐกิจยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒.

วิทยา อธิปอนันต์. เศรษฐกิจพอเพียงเพื่อการเกษตรที่พึ่งพาตนเอง. กรมส่งเสริมการเกษตร, ๒๕๔๒.

สถาบันพระปกเกล้า. การศึกษาทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : ส เจริญ การพิมพ์, ๒๕๕๔.

สมพร เทพสิทธิธา. การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในบริบทของศาสนาและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๕๐.

สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. อดทน. ในอุดมคติ. (ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา, ๒๕๔๓).

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๐). หน้า ๒๑-๒๒.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ทุนทางสังคมฉบับประชาชน. กรุงเทพมหานคร : ๒๑ เซ็นจูรี่, ๒๕๔๘.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔). กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๖๐.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง**. พิมพ์ครั้งที่

๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๔.

สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน. **คู่มือการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ**.

กรุงเทพมหานคร : สำนักเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน, ๒๕๕๔.

สีลาภรณ์ นาคทรรพ. **แนวคิดเกี่ยวกับเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมระดับกลุ่ม/ชุมชน**.

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๒.

สุนัย เศรษฐบุญสร้าง. **แนวทางปฏิบัติ ๗ ขั้น สู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิวิถีสุข, ๒๕๔๙.

สุภางค์ จันทวานิช. **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สุเมธ ตันติเวชกุล. **โครงการพัฒนากฎการศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียงโดยมูลนิธิกสิกรรมธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๒.

สุรวุฒิ ปัดไธสง. **องค์ความคิดในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน**. นครนายก : โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๒.

สุวรรณี คำมั่น และคณะ. **“สู่การเติบโตอย่างมีคุณภาพและยั่งยืน” การสัมมนาวิชาการประจำปี ๒๕๕๑**. จัดโดย มูลนิธิชัยพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ และ มูลนิธิสถาบันการวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้ จอมเทียน ชลบุรี, ๒๙-๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๑.

สุวิทย์ วงศ์จุริราวาณิชย์. **พฤติกรรมการณ์ของผู้บริโภค**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๗.

ไสว บุญมา. **เศรษฐกิจพอเพียงภูมิปัญญาชาติไทย**. กรุงเทพมหานคร : พี เอล ลิฟวิ้ง, ๒๕๔๓.

อภิชัย พันธเสน และคณะ. **สังเคราะห์องค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๙.

อภิชัย พันธเสน และสรวิชัย เปรมชื่น. **การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๖.

เอกวิทย์ ณ ถลาง และคณะ. **ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖.

(๒) บทความ :

ชำนาญ วัฒนศิริ. “ความเข้มแข็งของชุมชนและประชาคม”. วารสารพัฒนาชุมชน. ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๑๒ (๒๕๔๒) : ๑๘.

ดวงแก้ว จันทร์สระแก้ว และวิชุดา ปาณปณณัง. “ชุมชนเข้มแข็งชุมชนแห่งการเรียนรู้ : ข้อคิดและความเคลื่อนไหวจากชุดโครงการวิจัยการศึกษาชุมชน”. วารสารประชาคมวิจัย. (๒๕๔๑) : ๑๑-๑๒.

นิตยา กมลวัฒน์นิศา และนิสวันต์ พิษณุดำรง. “ยุทธศาสตร์การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน”. วารสารเศรษฐกิจและสังคม. ปีที่ ๔๐ ฉบับที่ ๙ (มีนาคม-เมษายน ๒๕๕๖) : ๑๖.

วรวิทย์ อวิรุทธวรกุล. “ชุมชนเข้มแข็ง : รากฐานการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืน” วารสารเศรษฐกิจและสังคม. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑๖ (๒๕๔๔) : ๑๙.

(๓) รายงานการวิจัย :

กันต์ อินทวงศ์. “การประยุกต์หลักการจัดการธุรกิจแบบมีส่วนร่วมของเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถของคนในท้องถิ่นอย่างเป็นระบบและยั่งยืน”. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๕๖.

ขวัญกมล ดอนขวา. “การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. รายงานการวิจัย. นครราชสีมา : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, ๒๕๕๕.

เชมภัทท์ เย็นเปี่ยม และคณะ. “การพัฒนาทุนมนุษย์ของวิสาหกิจชุมชนในนิคมเศรษฐกิจพอเพียงเขตปฏิรูปที่ดิน”. รายงานการวิจัย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสวนดุสิต, ๒๕๕๕.

ชาญชัย สุขสกุล. “รูปแบบการจัดการการตลาดธุรกิจชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงประเภทธุรกิจเกษตรของเกษตรกรปลูกมะขามหวานเพื่อการค้าจังหวัดเพชรบูรณ์”. รายงานการวิจัย. เพชรบูรณ์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๔.

ณัฐนันท์ หลักคำ และคณะ. “การบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน เพื่อความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ โดยอาศัยหลักเศรษฐกิจพอเพียงของผู้ผลิตสิ่งทอผ้าลายเกล็ดเต่า (กลุ่มเพลงฝ้าย)”. รายงานการวิจัย. เพชรบูรณ์ : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตกาฬสินธุ์, ๒๕๕๔.

ธนาวุฒิ พิมพ์กิ และจันทนา ฤทธิสมบุญ. “การประยุกต์ใช้แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชนในจังหวัดจันทบุรี”. รายงานการวิจัย. จันทบุรี : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลตะวันออก, ๒๕๕๓.

นภัสรพี เทพคุ้มกัน. “การประยุกต์ใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในประเทศไทย”. **ดัชนีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรังสิต, ๒๕๕๖.

นันทพัทธ์ พูลสวัสดิ์. “การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการธุรกิจของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในจังหวัดปทุมธานี”. **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, ๒๕๕๑.

ปิยะวัน เพชรหมี่. “การศึกษาผลสัมฤทธิ์การใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกวิสาหกิจชุมชนเขตพื้นที่อำเภอเมืองจังหวัดเพชรบูรณ์”. **รายงานการวิจัย**. เพชรบูรณ์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๕๒.

พิรมาลย์ บุญธรรม. “ความเข้มแข็งวิสาหกิจชุมชนทอผ้าพื้นเมืองไทยครั้งบ้านนาตาโพ ตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๔.

วิทยา จันทรแดง. “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๕๖.

สมใจ ศรีเนตร. “การเสริมสร้างความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชน ของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์”. **รายงานการวิจัย**. ประจวบคีรีขันธ์ : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์, ๒๕๕๕.

สุวกิจ ศรีปัดดา. “การประยุกต์หลักการจัดการธุรกิจตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับวิสาหกิจชุมชน”. **รายงานการวิจัย**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๙.

เสริมศรี สุทธิสงค์. “ความสัมพันธ์ระหว่างการจัดการวิสาหกิจชุมชนกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผู้ผลิตผ้าไหม ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. **ดัชนีนิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์, ๒๕๕๖.

อภิชัย พันธเสน และคณะ. “การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม”. **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๐.

(๔) ออนไลน์ :

มูลนิธิชัยพัฒนา. องค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :

http://www.chaipat.or.th/site_content/34-13/3579-2010-10-08-05-24-9.html.

[๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑].

ศูนย์สถานศึกษาพอเพียง มูลนิธิยุวสถิรคุณ. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา :

<http://www.sufficiencyeconomy.org/sufficiency-meaning/>. [๑๒ สิงหาคม

๒๕๖๑].

สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. องค์ประกอบของเศรษฐกิจพอเพียง. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา : http://www.nesac.go.th/web/upload/modDocument/file_๑๐๐๖๘๖๗๓๖๖๔๘๙๖_tn-๓๑-๔๕๐.pdf. [๑๒ สิงหาคม ๒๕๖๑].

๒. ภาษาอังกฤษ :

Boissevain. J.. **Friend of Friend : Networks. Manipulators and Coalitions.** (Oxford : Basil Blackweel. 1974.

Brownlie. I. **Principles of public international law.** 4th ed. Oxford: Clarendon Press. 1990.

Cerne. M.M.. **Putting People First.** London : Oxford University Press. 1991.

Department of Economic and Social Affairs. **Development Administration : Current Approaches and Trends in Public Administration for National Development.** New York.. 1975.

Friedl. J.. **The human portrait : introduction to cultural anthropology.** New Jersey : Pretige-Hall.. 1981.

Galtung. J. **Self-Reliance : A Strategies for Development.** London: BoGle L'ouverture Publication. 1980.

J.H. Abbring and J.R. Campbell. **A Structural Empirical Model of Firm Growth. Learning and Suvial.** Chicago : National Bureau of Economic research. 2003.

J.H. Abbring and J.R. Campbell. **A Structural Empirical Model of Firm Growth. Learning and Suvial.** (Chicago : National Bureau of Economic research. 2003.

McGee. R. Jon and Warms. R. L.. **Anthropology theory : An introductory history.**
New York : McGraw Hill. 2004.

McQuail. D.. **Mass Communication Theory.** (London : Sage. 2005). p 74.

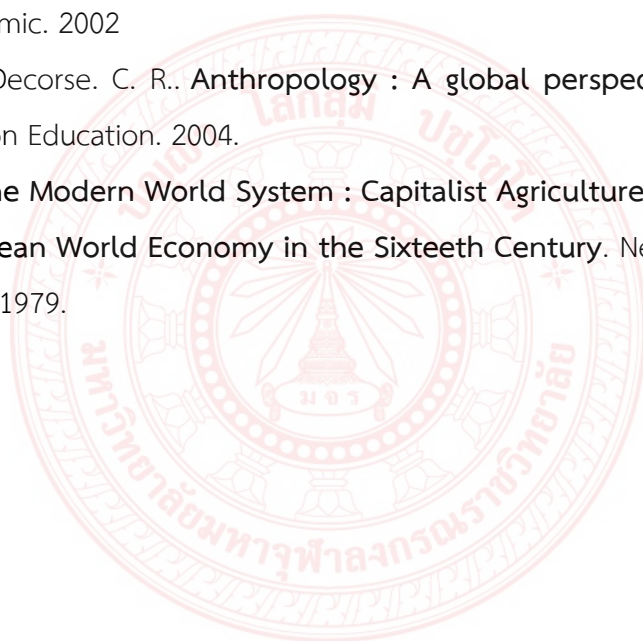
P.H. Park. **The Development Strategy of Self-Reliance and Rural Development in the Democratic People's Republic of Korea.** California : University of California. 1997

R.J. Gordon. **Small and Medium – Sized Enterprises.** (Research Institute of Industrial Economic. 2002.

R.J. Gordon. **Small and Medium – Sized Enterprises.** Research Institute of Industrial Economic. 2002

Scupin. R. and Decorse. C. R.. **Anthropology : A global perspective.** New Jersey : Pearson Education. 2004.

Wallerstein. I. **The Modern World System : Capitalist Agriculture and theOrigins of European World Economy in the Sixteenth Century.** New York : Academic Press. 1979.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ข

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลจากโครงการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันศึกษา

สามารถนำกระบวนการศึกษาวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในรายวิชา เช่น วิชานโยบายสาธารณะ วิชาทรัพยากรมนุษย์ วิชาการบริหารโครงการ วิชาปัญหาชุมชนและสิ่งแวดล้อม ฯลฯ ทั้งสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา และสาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สามารถนำผลการศึกษานำเสนอต่อกลุ่ม หรือองค์กรในชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เสนอความคิดเห็นแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

สามารถนำผลการศึกษาไปวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสม ชัดเจน และมีความเป็นจริงในการนำไปใช้ ทั้งด้านเกี่ยวกับหลักธรรมพระพุทธศาสนา และการประยุกต์ใช้ ด้านการส่งเสริมกิจกรรม ด้านการเพิ่มการมีส่วนร่วมของเครือข่ายการพัฒนาชุมชน

๒. กิจกรรมการพัฒนาชุมชน

สามารถพัฒนาชุดกิจกรรมชุมชน โดยสอดแทรกกระบวนการหรือกิจกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

สามารถส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการที่มีความร่วมมือกันเป็นเครือข่ายขององค์กรชุมชนอย่างเป็นระบบ มุ่งเน้นผลลัพธ์ที่ดีต่อประชาชน ใช้งบที่คุ้มค่า ไม่ซ้ำซ้อน และเกิดประโยชน์สูงสุด

๓. ด้านกิจกรรมวิชาการ

มีการสนทนากลุ่มย่อยเพื่อระดมและสรุปความคิดเห็น ๓ ครั้ง สอดแทรกความรู้และประสบการณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้าน โดยสามารถสรุปเป็นชุดกิจกรรม

มีการศึกษาร่วมกับองค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อวิเคราะห์หาแนวทางพัฒนารูปแบบ ชุดกิจกรรมที่เหมาะสมกับแต่ละสถานที่

มีการพัฒนาทักษะด้านการวิจัยให้กับทีมงานวิจัย ผู้ช่วยวิจัย และนิสิตทั้งในการวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อการเรียนรู้ในมิติที่หลากหลาย เช่น การสัมภาษณ์ เทคนิคการเก็บข้อมูล เป็นต้น

ภาคผนวก ค

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ**

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ, ทุติยภูมิของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย	ทราบถึงนโยบาย, การจัดกิจกรรมและการปฏิบัติตามนโยบายรวมถึงนโยบายที่ยังไม่ได้ดำเนินการ	ข้อที่ ๑-๒	สามารถวิเคราะห์ศักยภาพการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทยและระบบการบริหารจัดการของแต่ละภาคส่วน
๒. การสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา	ทราบถึงข้อมูลด้านพื้นที่ของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย	ข้อที่ ๑-๒-๓	สามารถวิเคราะห์การดำเนินงานของการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทยและการประสานงานแต่ละหน่วยงาน
๓. การประชุมกลุ่มย่อยผู้บริหารผู้นำท้องถิ่นและองค์กรชุมชน นักวิชาการ	ได้แนวทาง ข้อมูลการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย ลักษณะกิจกรรมการส่งเสริม สภาพปัญหา อุปสรรค กระบวน การพัฒนารูปแบบ ชุดกิจกรรมที่เหมาะสม	ข้อที่ ๑-๒-๓	ได้เห็นข้อมูล กิจกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทยและกระบวน การและแนวทางการพัฒนาที่หลากหลาย
๔. การจัดประชุมกลุ่มย่อยระดมความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิ	ทราบถึงรูปแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม	ข้อที่ ๑-๒-๓	ได้กิจกรรม รูปแบบ แนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทาง

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
	ไทย		ทรัพยากรและทุนทาง วัฒนธรรมไทย
๕. ข้อเสนอแนะ	ทราบถึงข้อเสนอแนะทั้งด้าน นโยบายและแนวทางปฏิบัติของ การขับเคลื่อนเศรษฐกิจและ สังคมในการพัฒนาศักยภาพทุน ทางทรัพยากรและทุนทาง วัฒนธรรมไทย	ข้อ ๑-๒-๓	ได้ข้อเสนอแนะต่อหน่วย งาน องค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้อง ข้อในหลายมิติ ทั้งด้าน การส่งเสริม การพัฒนา ความร่วมมือ การมีส่วน ร่วม และการสร้างเครือ ข่ายการขับเคลื่อน เศรษฐกิจและสังคมในการ พัฒนาศักยภาพทุนทาง ทรัพยากรและทุนทาง วัฒนธรรมไทย

ภาคผนวก ง

ตัวอย่างแบบสอบถาม/สัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์

รูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากร และทุนทางวัฒนธรรมไทย

คำชี้แจง : ขอความกรุณาให้ตอบแบบสัมภาษณ์ตามความเป็นจริงตามหัวข้อความที่ผู้สัมภาษณ์ได้
สอบถามซึ่งข้อมูลที่ได้จะแปลผลเฉพาะในภาพรวมเท่านั้น ไม่มีผลกระทบต่อนานเป็น
รายบุคคลแต่ประการใด

แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ การสร้างรูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุน
ทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะ

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

๑.๑ ข้อมูลทั่วไป

๑) ชื่อ.....

๒) ตำแหน่ง/สถานะทางสังคม.....

๓) ที่อยู่.....

.....

.....

ตอนที่ ๒ การสร้างรูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย

๒.๑ ท่านคิดว่าในชุมชนของท่านมีศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทยอะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๒ ท่านคิดว่ากลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท่านที่ก่อให้เกิดการพัฒนา ศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๓ ท่านคิดว่าวิถีการดำเนินชีวิตทางด้านวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดรายได้ และทำให้เกิด คุณภาพชีวิตที่ดีมีอะไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๔ ท่านคิดว่ากิจกรรมที่ก่อให้เกิดการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน มีอะไรบ้าง

๒.๕ ท่านคิดว่าปัญหา และอุปสรรค ที่ทำให้เกิดกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมใน
การพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย มีอะไรบ้าง

ตอนที่ ๓ ข้อเสนอแนะอื่นๆ (ถ้ามี)

.....

.....

.....

พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนูปโม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี
หัวหน้าโครงการย่อย ๔

แบบสรุปโครงการวิจัย

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สัญญาเลขที่	MCURS 800763005
ชื่อโครงการ	รูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย
หัวหน้าโครงการ	พระครูใบฎีกาธีรยุทธ ภูโคกหวาย และคณะ
ความเป็นมาและความสำคัญ กลไกการพัฒนาเกษตรสมัยใหม่โดยคณะกรรมการสานพลังประชารัฐ เพื่อมุ่งไปที่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยการเชื่อมโยงความต้องการของตลาดและผู้ประกอบการค้ากับผลผลิตของเกษตรกรและชุมชน สร้างรายได้เร็ว (Cash Crop) มีการนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมเข้ามาช่วยให้เกษตรกรด้านการผลิตและการตลาด เพื่อความมั่นใจของผู้บริโภคและลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยใช้ Application มาเป็นเครื่องมือช่วยในกระบวนการตั้งแต่เริ่มต้นขบวนการผลิตจนถึงการจัดจำหน่าย เมื่อรวมเข้าวิถีทางวัฒนธรรมดั้งเดิมผ่านช่องทางตลาดซื้อ-ขาย “ตลาดวิถีพุทธ” จึงเป็นกลไกเชื่อมระหว่างเกษตรกรกับผู้บริโภค เป็นสถานที่ในการพบปะระหว่างผู้ผลิตและผู้บริโภค ทั้งยังมีความเชื่อมั่นกับผู้บริโภคถึงความปลอดภัยของผลผลิต จะช่วยยกระดับรายได้และคุณภาพชีวิตของเกษตรกรให้ดียิ่งขึ้น ดังนั้นผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษาเพื่อสร้างและนำเสนอกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคม โดยพัฒนาศักยภาพทุนทางสังคม โดยมุ่งเน้นทางด้านทุนทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อสร้างเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง พัฒนาประสิทธิภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย ต่อไป	
วัตถุประสงค์โครงการ ๑) เพื่อสร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย ๒) เพื่อวิเคราะห์กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย ๓) เพื่อนำเสนอกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย	
ผลการวิจัย ๑. วิเคราะห์กลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย พบว่า เงื่อนไข ข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในตำบล	

หนองลู อำเภอส้มขะบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ในมิติการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนา ศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทยนี้ นำเสนอแบ่งเป็น ๓ ประเด็น ได้แก่ ๑) ชุมชน กับการจัดการตนเอง ๒) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก และ ๓) ทุน ทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทยเพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก การพัฒนา ศักยภาพทุน ทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมในการพึ่งตนเองของชุมชนได้อย่างแท้จริงนั้น เป็นเรื่องที่ต้องใช้ ความอดทน เพราะแต่ละขั้นตอนที่ทำได้ต้องอาศัยความเข้าใจ และความร่วมมือร่วมใจจากชาวบ้าน ในชุมชน เพราะเป็นเรื่องที่จะเกิดผลในระยะยาวมากกว่า จึงอธิบายให้ชุมชนเข้าใจได้ยาก และเมื่อไม่ เข้าใจก็มีอันต้องล้มเลิกเสียกลางคัน ทำให้ความพยายามทั้งหมดที่ผ่านมาเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ แต่อย่างไรก็ดี ถ้าชุมชนหรือหมู่บ้านใดต้องการพัฒนาให้ท้องถิ่นของตนเองดีขึ้นก็ต้องตั้งใจทำ แล้ว ก็ต้องทำอย่างเป็นกระบวนการ เป็นขั้นเป็นตอน และที่สำคัญต้องจริงจังกับกระบวนการ

๒. สร้างกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนา ศักยภาพทุนทางทรัพยากร และทุนทางวัฒนธรรมในการพึ่งตนเองของชุมชนได้อย่างแท้จริงนั้น เป็นเรื่องที่ต้องใช้ความอดทน เพราะแต่ละขั้นตอนที่ทำได้ต้องอาศัยความเข้าใจ และความร่วมมือร่วมใจจากชาวบ้านในชุมชน เพราะเป็นเรื่องที่จะเกิดผลในระยะยาวมากกว่า จึงอธิบายให้ชุมชนเข้าใจได้ยาก และเมื่อไม่เข้าใจก็มี อันต้องล้มเลิกเสียกลางคัน ทำให้ความพยายามทั้งหมดที่ผ่านมาเสียไปโดยเปล่าประโยชน์ แต่อย่างไร ก็ดี ถ้าชุมชนหรือหมู่บ้านใดต้องการพัฒนาให้ท้องถิ่นของตนเองดีขึ้นก็ต้องตั้งใจทำ การสร้างกลไก การขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนา ศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมนั้น สามารถยึดการจัดทำแผนชุมชนเป็นหลักได้ เนื่องจากการทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ไม่สามารถทำได้โดย การสร้างจากบุคคลภายนอกชุมชน หรือทำโดยการสอน การฝึกอบรม ชุมชนที่เข้มแข็งจะมี กระบวนการในการจัดการของชุมชน มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีกิจกรรมเพิ่มคุณค่าทุนทางสังคมและทุน ทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน เป็นเครือข่ายชุมชน และมีการขยายพันธมิตรออกไปนอกชุมชนในลักษณะสร้างความสัมพันธ์” ดังนั้น ทุกชุมชนจึงต้อง ร่วมกัน สร้างพลังชุมชน และใช้พลังชุมชน ในการพัฒนาชุมชน

๓. รูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนา ศักยภาพทุนทาง ทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรม พบว่า ชุมชนบ้านวังกะได้มีการจัดทำแผนพัฒนาภายใต้หลักการ ดังกล่าว โดยมีการกระบวนการสำรวจข้อมูลของตนเองรู้จักตนเอง รู้จักท้องถิ่น ก็จะนำไปสู่ กระบวนการพูดคุยปรึกษาหารือระหว่างคนในชุมชนท้องถิ่นหน่วยงาน ภาคี ทุกกลุ่ม ทุกฝ่าย เพื่อร่วมกัน ระดมปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาร่วมกันทั้งปัญหาเร่งด่วนเฉพาะหน้า และสิ่งที่ต้องพัฒนา หรือฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่น นำมาจัดทำแผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในทุกด้านทั้ง แผนระยะสั้นระยะกลาง และระยะยาวที่สอดคล้องกับปัญหาความเดือดร้อน ความต้องการ และสร้าง โอกาสการพัฒนาในด้านต่างๆให้กับผู้คนในชุมชนท้องถิ่นของเราเอง ทั้งการแก้ไขปัญหาความยากจน

หนี้สิน ที่ดินทำกิน ราคาผลผลิตตกต่ำ การฟื้นฟูทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดระบบสวัสดิการชุมชน ฯลฯ รวมถึงมีเป้าหมายชัดเจน และมีระบบจัดการร่วมกันเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายการพัฒนานั้น ๆ ก็จะนำไปสู่การฟื้นฟูและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นอย่างเข้มแข็ง และยั่งยืน รวมถึงนำไปสู่การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นในที่สุด

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สามารถนำชุดความรู้เกี่ยวกับรูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย ไปใช้ประโยชน์ทางการเรียนการสอน โดยประยุกต์กับวิชานโยบายสาธารณะ วิชาองค์การและการจัดการ วิชาการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เป็นต้น

๒) องค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้อง ได้รับทราบแนวทางการดำเนินงาน รูปแบบกลไกการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสังคมในการพัฒนาศักยภาพทุนทางทรัพยากรและทุนทางวัฒนธรรมไทย รวมถึงการประสานเป็นเครือข่ายการดำเนินงานที่มีประสิทธิภาพ ทำงานอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องมากขึ้น

๓) องค์กรชุมชนใกล้เคียง นักวิชาการ อาจารย์ และนิสิตของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ความสนใจและนำข้อมูลการวิจัยไปพัฒนากิจกรรมเกี่ยวกับการบริหารงานในความดูแลของตนเอง

การประชาสัมพันธ์

มีการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ทางสิ่งพิมพ์ทาง วารสารที่ผ่านการรับรองคุณภาพของ TCI

ภาคผนวก ฉ
ประมาณภาพกิจกรรม

ประวัติคณะผู้วิจัย

๑. ประวัติผู้วิจัย (หัวหน้าโครงการวิจัย)

ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย) พระครูใบฎีกาธีรยุทธ จนทูปโม

ชื่อ – นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Phrakru Baidika Theerayut Chantupamo

เลขหมายบัตรประจำตัวประชาชน -

ตำแหน่ง อาจารย์ประจำ

สังกัดหน่วยงาน(ปัจจุบัน) วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย วัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม

ที่อยู่และสถานที่ติดต่อได้สะดวก วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดไร่ขิง พระอารามหลวง จังหวัดนครปฐม

โทรศัพท์ ๐๙๔-๖๖๔-๗๔๗๙

E-Mail : doremeuram@gmail.com

ประวัติการศึกษา

- พ.ศ.๒๕๕๓ ปริญญาตรี ร.บ. รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- พ.ศ.๒๕๕๗ ปริญญาโท สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มจร

ประวัติการทำงาน

- อาจารย์ประจำ สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มจร. วัดไร่ขิง

ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

- ผู้ช่วยนักวิจัย : ชื่อผลงานวิจัย แหล่งทุน และหัวหน้าโครงการวิจัย